

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA ÖLÜM SONRASI ve REENKARNASYON

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. İsmet ERSÖZ

HAZIRLAYAN

Galimbek SHARİVKHAN

KONYA – 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Galimbek Sharivkhan		
	Numarası	074244011017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tefsir İslam Bilimleri/ Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tezin Adı	Kur'ân'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Galimbek Sharivkhan

Öğrencinin imzası

(İmza)

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Galimbek Sharivhkan		
	Numarası	074244011017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı			
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmet Ersöz		
Tezin Adı	Kur'ân'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ...Kur'ân'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon başlıklı bu çalışma 30/03/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. İsmet Ersöz	Danışman	
Prof. Dr. Ali Akpınar	Üye	
Prof. Dr. Ramazan Altıntaş	Üye	

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Galimbek Sharivkhan		
	Numarası	074244011017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Tefsir Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmet Ersöz		
	Tezin Adı	Kur'ân'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon		

ÖZET

Kur'ân 'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon adlı bu tezde, Kur'ân'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon konusu değişik yönlerden ele alınmıştır. Burada, temel İslam kitaplarından, tefsir ve tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, konu ve araştırma metodu hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Ruh'un Tanımı ve Mahiyeti genel bir çerçevede analiz edilmiş olup, Uzak Doğu Dinleri'nde ve İslam'da Ruh'un Mahiyeti konusu hakkındaki iddialar tartışılmıştır.

İkinci bölümde ise, Reenkarnasyon ve Tenasuh konusu ele alınmış, Kur'ân ve Sünnet ışığında Reenkarnasyon ve Tenasuh'a bakış açısı incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Kur'ân'da Ölüm Sonrası ile İlgili Kavramlar ve Reenkarnasyon konusu detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeleri: Kur'ân, Ahiret, Beden, Ruh, Reenkarnasyon.

Öğrencinin	Adı Soyadı	Galimbek SHARİVKHAN			
	Numarası	074244011017			
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tefsir Bilim Dalı			
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmet Ersöz			
Tezin İngilizce Adı	The Belief of the Hereafter in Islam and the Reincarnation				

SUMMARY

In this study (which name is) reincarnation after death in the Quran, the issue of reincarnation of afterdeath and the life investigated on different aspects. The main sources in this research are basic İslamic books tefsir, historical books. This study is composed of introduction, 3 body section and conclusion parts the introduction part is about the subject content and research method, in the first part, soul defination and its nature are analized. In first section defination and essence of spirit have been analyzed in a genaral framework(manner) and discussed in the contex of far east religion and İslam in the part of this research subject that are told in the Quran reincarnation as well as afterdeath period is anderlined deeply.

Keys Words: After Death, Reincarnation, Body, Soul, Quran.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
KISALTMALAR	4
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

RUH'UN TANIMI VE MAHİYETİ

1. Ruh Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	14
2. Ruhun Mahiyeti	17
3. Ruh – Beden İlişkisi	20
4. Ruhun Ölümsüzlüğü.....	21

UZAK DOĞU DİNLERİNDE VE İSLÂM'DA RUHUN MAHİYETİ

1. Hinduizm'de Ruhun Mahiyeti.....	32
2. Budizm'de Ruhun Mahiyeti	32
3. İslâm'da Ruhun Mahiyeti.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

REENKARNASYON VE TENÂSÜH

A. Reenkarnasyon Kelimesinin Tanımı ve Terim Anlamı.....	36
a.a. Reenkarnasyonun Tanımı	36
a.b. Terim Anlamı.....	40
1. Reenkarnasyonun Tarihsel Tezahürleri.....	40
2. Tenâsüh ve Reenkarnasyon Fikrinin Ortaya Çıkış Nedenleri	48
3. Reenkarnasyonun Günümüzdeki Durumu	49
4. Hint Kökenli Dinlerde Reenkarnasyon İnançları	50
4.1. Hindistan'da Reenkarnasyon İnançları.....	50
4.2. Çin'de Reenkarnasyon İnançları.....	52

4.3. Batı’da Reenkarnasyon İnancı.....	53
B. Tenâsüh Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	56
a. Sözlük Anlamı	56
b. Terim Anlamı	57
5. Tenâsühün Tarihsel Tezahürü	59
6. Semavi Dinlerde Tenâsüh İnancı	64
6.1. İslâm’da Tenâsüh İnancı.....	64
6.2. Hıristiyanlık’ta Tenâsüh Anlayışı.....	71
6.3. Yahudilik’te Tenâsüh Anlayışı.....	73
7. Tenâsühün Günümüzdeki Durumu	76
C. Reenkarnasyon ve Tenâsüh Arasındaki İlişkisi.....	77
8. Psişik Olaylar ve Reenkarnasyon.....	80
8.1. Hipnoz ve Reenkarnasyon:.....	80
8.2. Rüya ve Reenkarnasyon	84
9. Reenkarnasyonu İddia Edenlerin İleri Sürdükleri Delilleri	86
9.1. Teorik Deliller	86
9.2. Tecrübi Deliller.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR’ÂN’DA ÖLÜM SONRASI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE REENKARNASYON

1. Kıyamet	93
2. Berzah.....	94
3. Âhiret.....	95
4. Ba’s.....	95
5. Neşr	97
1. Kur’ân’da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon	98
2. Reenkarnasyonu Reddeden Ayetler ve Değerlendirilmesi	104

3.Reenkarnasyon ve Tenâsühün Olmadığına Dair Deliller	118
3.1. Akli Deliller	118
3.2. Tecrübi ve Bilimsel Deliller	122
4.Reenkarnasyon ve Tenâsüh Hakkında Değerlendirmeler.....	123
SONUÇ	133
BİBLİYOGRAFYA	137

KISALTMALAR

(s.a.v.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhisselam
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
İA	: İslâm Ansiklopedisi
mad.	: Madde
md.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi
MÜİFY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiallahu anh
RM	: Ruh ve Madde Yayınları
s.	: Sayfa
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.	: Sayı
trc.	: Tercüme eden
tsz.	: Tarihsiz
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve saire

ÖNSÖZ

İnsanın öldükten sonra ne olacağı konusu, insanlık tarihinin çözmeye çalıştığı en ciddi problemlerden birisidir. İnsan sahip olduğu ebedi olma, sonsuza dek yaşama veya başka bir ifadeyle ölümsüz olma duygusunu bir şekilde gerçekleştirmek istemektedir. Ancak bunun nasıl olabileceği konusunda farklı tezler öne sürülmektedir. İşte bu noktada, insanın ölümsüzlüğü ile ilgili ortaya atılan düşünceler iki bölüme ayrılmaktadır. Birincisi, ruhu esas alıp, bedene değer vermeyen, sadece ruhun bekasını savunan ruhçu görüş, diğeri ise insanda ruh-beden ayrımını kabul etmeyen ve ölümsüzlüğün her ikisi ile birlikte gerçekleşeceğini savunan görüş.

İnsanlık düşünce tarihinde bir ölümsüzlük düşüncesi vardır. Bu düşünce farklı medeniyetler ve kültürlerde reenkarnasyon ve ruh göçü gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Kur'ân'da geçen "*huld*" kavramı da bir ebedilikten bahseder ama o, ebediliğin burada değil, ötede olacağını vurgular. Dolayısıyla tezimizin üçüncü bölümünde Kur'ân'a göre ölüm sonrası hayatı ele aldığımızda bu konular üzerinde duracağız.

Diğer taraftan, çok eski bir geçmişi olan ve en eski medeniyetlerde bile farklı tezahürleri tespit edilen ruhun dünyaya başka başka bedenlerde tekrar gelmesi inancı, günümüzde yaygın olarak reenkarnasyon sözcüğü ile ifade edilmektedir. Elbette, bu inancın veya bu iddiaların birden fazla sebebi vardır. Buna tezimizde değineceğiz. Ancak baş döndürücü bir hızla gelişen teknoloji ve dünyayı iyice küçülten iletişim araçları vasıtasıyla artık masum gibi görünen bu inanç zaman içerisinde başka mecralara çekilebilmektedir. Son zamanlarda, bu işin propagandasını yapan yoga ve meditasyon merkezlerinin iyice yaygınlaşmasının yanında, muhtelif dernek ve kuruluşların artan faaliyetleri, düzenlenen sosyal organizasyonları da bulunmaktadır. Batı'da telif edilmiş ruhçu eserlerin hızla dilimize çevrilerek yayınlanması, bu tür iddiaların sistemli bir şekilde kaleme alınarak, akli ve felsefi temellere dayandırılmak istenmesi gibi sebepler, reenkarnasyon inancının üzerinde durulması gereken bir akım olduğunu gösteriyor. Burada bir noktanın altını çizmek istiyoruz. Bu tezi seçmemizin asıl gayesi mensubu olduğumuz Moğolistan bölgesinde yaygın bir halde bulunan reenkarnasyona inanan insanları bu noktada bilgilendirmektir.

Bu çalışmada, reenkarnasyona inanmanın İslâm'a aykırı olup olmadığını tahlil etmeye çalışacağız. Ayrıca, reenkarnasyon taraftarlarının kendilerine dayanak olarak

ileri sürdükleri Kur'ân ayetlerinin İslâm müfessirleri tarafından nasıl yorumlandığını, reenkarnasyon savunucularının kabul ettikleri Ahiret inancı ile İslâm'ın öngördüğü Ahiret inancının ne derece birbirine benzediğini inceleyeceğiz. Her ne kadar, elimizde bazı teorik bilgiler varsa da gerçekte, Tenâsühe inananlar, Ahirete inanıyorlar mı? İnanıyorlarsa nasıl bir Ahiret inancına sahiptirler? Söz konusu insanların Ahiret inancı ile İslâm'ın öngördüğü Ahiret akidesi birbiriyle aynı mıdır? İşte bütün bu soruların cevabını tezimizde ortaya koymaya çalışacağız.

Yukarıdaki soruların cevabını ararken öncelikle Kur'ân'ın haber verdiği Ahiretin hangi vasıflarda olduğunu çok iyi bir şekilde kavramamız gerektiğine inanıyoruz. Bu yüzden araştırmamızın *birinci bölümünde*, ruh kavramının sözlük ve terim anlamı, ruh-beden ilişkisi, ruhun mahiyeti, ve ruhun ölümsüzlüğü üzerinde duracağız. Ayrıca uzak doğu dinlerinde ve İslâm'da ruhun mahiyeti konusunu ele alacağız. Burada, ruh-beden ilişkisi, konunun en önemli bölümlerindedir. Zira İslâm'ın kabul ettiği ruh-beden ilişkisi ile, reenkarnasyon savunucularının kabul ettiği ruh-beden ilişkisi elbette bir değildir. Dolayısıyla bu noktada düalist ve monist insan anlayışlarını incelemeye çalışacağız. Ruh-beden ilişkisini ortaya koyduktan sonra çalışmamızın diğer kısmı olan reenkarnasyon bölümüne geçeceğiz.

İkinci bölümde de doğrudan reenkarnasyon, tenâsühün tanımı ve tarihi gelişimini, özellikle Hint kökenli dinlerdeki yerini ve aşırı İslâm mezheplerindeki durumunu işleyeceğiz. Tenâsüh ile reenkarnasyon arasındaki farkı da belirttikten sonra İlahi dinlerde reenkarnasyonun olup olmadığını araştıracağız. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta reenkarnasyon var mıdır? Bu sorunun cevabını da bu bölümde tartışacağız. Ayrıca reenkarnasyonun varlığını ispat için kullanılan hipnoz ve rüya meselesine de değineceğiz. Günümüzde, bazı psikiyatristlerin hipnoz konusundaki görüşlerinde büyük önem arzetmektedir. Bu sebeple reenkarnasyon taraftarlarının iddia ettikleri teorik ve tecrübi, delillere de vurgu yapacağız.

Çalışmamızın *üçüncü ve son bölümünde* ise, öncelikle Kur'ân'da ölüm sonrası hayatla ilgili kavramları ele alacağız. Burada Kur'ân'da ölüm sonrası hayat ve Kur'ân'ın reenkarnasyona bakışını inceleyeceğiz. Ayrıca Kur'ân'da reenkarnasyonun olup olmadığını ve reenkarnasyoncuların kendi görüşlerini desteklediğini iddia ettikleri ayetler çerçevesinde ele alacağız. Sonra da söz konusu ayetleri klasik ve son

dönem İslâm müfessirlerinin yorumlarıyla değerlendirmeye tabi tutacağız. Gerçekte reenkarnasyon ve Tenâsühün olmadığına dair delillere tenkitler yönelttikten sonra reenkarnasyon ve Tenâsüh hakkında değerlendirmeler yapacağız.

Son olarak, böyle bir konuda çalışma yapmak üzere beni teşvik eden, engin tecrübesi ile bu çalışmaya rehberlik eden ve ihtiyacım olduğunda bana kıymetli vakitlerini ayırmak lütfunda bulunan Danışman hocam sayın Prof. Dr. İsmet Ersöz'e, Prof. Dr. Ali Akpınar, Prof. Dr. Sait Şimşek, Prof. Dr. Yusuf Işıcık, Doç. Dr. F Ahmet Polat'a teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle, teknik hususlardaki katkılarından dolayı Abdylkader Durguti'ye teşekkür ediyorum. Dil ve imla kurallarında emeği geçen Huzeyfe Çeker ve Ali Tos'a da teşekkürlerimi arz ederim.

Galimbek SHARİVKHAN

Konya- 2010

GİRİŞ

İslâm, insanı ruh ve beden diye ikiye ayırmamış aksine ona bir bütün olarak bakmış ölümün son olmadığını, hayatın “Ahiret” denen başka bir dünyada sonsuza dek süreceğini ve esas olanın Ahiret hayatı olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında dünyayı, geçici bir yurt olarak tanımlamış ve gerçek mutluluğun öte dünyada olacağını haber vererek insanı bu konuda uyarmıştır.

İslâm düşünce tarihinde ahiret âleminin varlığı konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. İlk İslâm kelamcıları gibi son dönem İslâm kelamcıları arasında da kabul edilen Ahiret inancı Kur’ân’ın temel iman esaslarından birisidir. Kaldı ki İslâm, insanın davranışlarını ahirete iman üzerine oturtmuştur. Ahiret inancı, Müslümanlara hem ölümsüzlük arzusuna cevap vermekte hem de inandığımız adalet ilkesine bir temel teşkil etmektedir. Herkesin sahip olduğu şartlara göre, yaptıklarının hesabını vereceği karşılığını alacağı yurt olan Ahiret yurdu, hakikaten İslâm’ın vazgeçilmezleri arasındadır. Zira Kur’ân’da Haşr, Ahiret, Hesap, Mizan, amel defterleri, Cennet, Cehennem vs. gibi öte dünya ile ilgili kullanılan bütün bu kavramlar insanda öte dünya inancını diri tutmasını sağlar.

Reenkarnasyon, insanın aslının ruh olduğu varsayımına dayanan bir öğretidir. Aksine İslâm dini, insana Ahiret için hazırlık yapmasını bu dünyanın geçici, öte dünyanın kalıcı olduğunu telkin ederken, materyalist düşüncenin karşıtı olan ruhçu akımın sunduğu reenkarnasyon öğretisi ise dünyayı esas almakta ve her şeyin burada olduğunu varsaymaktadır. Esasen Ruhçuluk, insanın aslen organizmadan bağımsız cevheri bir ilkenin mevcudiyetini kabul eden bir akımdır. İlk olarak, Pisagor okulunda ortaya çıktığı ifade edilmiştir ve ruhun varlığını, ebediliğini kabul eder. Bu akım, insanın ölümsüzlüğünü ruhun ölümsüzlüğüyle sınırlandırmıştır. Zira bu öğretiye göre, ruh başka bedenlere girmek suretiyle ölümden sonra varlığını bir başka bedende devam ettirir. İşte reenkarnasyon düşüncesi, zikrettiğimiz bu ruhçu akımdan kaynaklanmaktadır. Hiç şüphesiz, reenkarnasyonun, Hint düşünce sistemindeki Tenâsühle çok yakın bir ilişkisi vardır. Hatta reenkarnasyonla Tenâsüh çoğu kez aynı anlamda kullanılır.

Tenâsüh inancının Hindistan’da yaygın olması, orada mevcut olan hayat tarzı ile ilişkilendirilebilir. Zira Hindistan’da kast sınıflaşma çatışmasını önlemek için icat edilmiş olup, Tenâsüh de kastı tamamlayan ve onu ayakta tutan doktrinin adı

olmuştur. Bir Hindu için, kast sistemi bağlamında daha üst tabakalara geçiş ancak dünyaya tekrar gelişle mümkün olacağına inanılır. Dolayısıyla bir Hintlinin Tenâsühe inanması sahip olduğu kültürün ve inandığı dinin bir neticesi olmaktadır. Başka bir ifadeyle Hint dinlerindeki karma-Tenâsüh anlayışı bu dinlerin kendi sistematiği içerisinde bir anlam ifade etmektedir.

Öyle görünüyor ki, insanı salt maddi bir varlık olarak gören ve onun manevi yönünü yok sayan maddeci medeniyetin sunduğu hayat tarzından sıkılan ve bunalan insanlar kurtuluşu ruhçu akımlarda aramaktadırlar. Özellikle reenkarnasyon Batıda XIX. Yüzyılda yayılması da bunu göstermektedir. Rene Guenon imzasıyla eserlerini yayımlayan, Müslüman olarak Abdulvahid Yahya adını taşıyan ve 1951’de Mısır’da ölen Fransız filozof, “*Ruhçu Yanılgı*” adıyla Türkçeye çevrilen eserinde, ruhçu akımların ortaya çıktıkları dönemin anlayışlarını yansıttıklarını belirtir. Aynı eserinde Rene Guenon, reenkarnasyonu modern, Batılı bir buluş olarak değerlendiriyor ve onu basit bir felsefi kavram olarak nitelendiriyor. Bu durumda ruhçuluk XVII-XIX yüzyıllarda ortaya çıkan sosyal ve siyasi kargaşaların neticesinde yeni arayışlar olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin bazı yörelerde bu tür inançların kabul gördüğü bir gerçektir. Özellikle Adana, Mersin, İskenderun ve Hatay bölgesinde hususiyle Arapça konuşan Aleviler (Kızılhaç ve Tahtacılar) arasında “*ben falancanın şu tarihte ölen kızımı, oğluyum, şu tarihte şurada öldüm, şöyle öldürüldüm, şu kazada öldüm ve şu tarihte tekrar doğdum, şunlar şunlar benim gerçek annem vb.*” iddialar içerisinde bulduklarını zaman zaman kitaplardan okuyoruz. Mesela Adnan Bülent Baloğlu, bu konuyla ilgili kaleme aldığı “*İslâm’a Göre Tekrar Doğuş (Reenkarnasyon)*” adlı eserinde, bu tür iddiaların ortaya atılma sebebinin, insanların şu anda yaşadıkları şartları rasyonalize etme ve mazeret bulma amacı taşıdığı kanaatinde olduğunu belirtir.

Tezimiz’de ruh göçünün varlığına inananları ifade ettikten sonra bu alanda yapılan bilimsel çalışmalara da değinmek istiyoruz. Tekrar doğuş veya reenkarnasyon inancını yerleştirme ve yayma amacına yönelik faaliyet gösteren “*İnsanlığı Birleştiren Bilgiyi Yayma Vakfı (BİLYAY)*” bu alanda yapılan çalışmaları “*Ruh ve Madde Yayınları*” bünyesinde neşretmektedir. Özellikle Batı’da XVIII. Yüzyılda ortaya çıkan ruhçu akıma ait yayınların tercümelerinin ağırlıkta olduğu bu eserler, reenkarnasyonun propagandasını yapmaktadır. Burada özellikle, Ruh ve

Madde yayınlarına ait eserlerde, reenkarnasyonun İslâmi olduğu şeklindeki telkinler, bu inancın Türkiye’de tutunması adına yapılmaktadır. Hâlbuki ne Kur’ân ne de Hz. Peygamber’den gelen rivayetlerde reenkarnasyon, Tenâsüh veya başka bir isim altında ruh göçüne dair bir öğretilen bahsetmemektedir. Sünnet-i nebevide böyle bir işaret bile yoktur. İnsanlık için çok ciddi varsayımlar içeren böyle bir inanışın, Hz. Peygamberin tebliğinde yer almaması böyle bir inancın gerçekliğinin olmamasındandır.

İnsan ruhunun tanımı, keyfiyeti, bedenle ilişkisi ruhun bekası, ölümden sonraki halleri, tekrar bedenle buluşması vb. konularda oldukça aydınlatıcı bir eser olan İbn Kayyım el-Cevzî’nin (691-751, 1291-1350) “*Kitabü’r Ruh ve Nefs*” adlı eserini burada anmaya değer görüyoruz. Ruh konusunda kaleme alınmış kapsamlı çalışmalardan birisi olan bu eser, ruhla ilgili meseleleri Kur’ân ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisi şerifleri ışığında değerlendirmiştir. Reenkarnasyonun insanın mahiyeti ile ilgili bir konu olduğu dikkate alınırca, ruh üzerine yazılmış olan bu kitabın ne kadar değerli olduğu anlaşılacaktır.

Ruh konusunda kaleme alınmış diğer eserlerde şunlardır: Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Razî’nin, (v.606/1209) “*en-Nefs ve’r-Ruh*” ve İbn Sina’nın, (v.428/1037) “*Mesâil an Ahvâli’l-Ervâh*” ve Aristoteles’in “*Ruh Üzerine*” ve İsmail Hakkı Bursevî’nin, “*Ferahu’r-Ruh*” Ali İrfan’ın, “*İlm-i Ahvâli Ruh*” Muhammed Hasaneyn Mahluf Adevî Malikî’nin, “*Metâlibü’l-Kudsiyye fî Ahkâmi’r-Ruh ve Asariha’l-Kevniyye*” Mustafa Ertuğrul Kaan’nın, “*İslâm Mutasavvıflarına Göre Ruh ve Ölüm Ötesi*” Abdülhak Hamid’nin, “*Ruhlar*” Said Havva’nın, “*Ruh Terbiyemiz*” Mehmet Kırkinci’nin, “*Ruh Nedir*” Mehmet Dalkılıç’ın, “*İslâm Mezheplerinde Ruh*” Erkan Yar’ın, “*Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*”.

Tenâsüh konusunda yapılan ilk ve en kapsamlı çalışma Dinler Tarihi alanında yapılmış olan Ali İhsan Yitik’in “*Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenâsüh İnancıyla İlişkisi*” adlı eseridir. Yazar, reenkarnasyon veya Tenâsüh, Hint dinleri bağlamında değerlendirmiştir. Ayrıca eserinde, öne çıkan Hint dinleri arasında yer alan Hinduizm, Budizm ve Caynizm ile karma-Tenâsüh arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır.

Diğer taraftan Tenâsühün İslâm inançları ile benzerlik ve farklılıkları da eserde ele alınmıştır. Ali İhsan Yitik, kaleme aldığı bu eserinde, İslâm’ın Ahiret inancı ile

Tenâsüh öğretisinin Ahiret inancını karşılaştırmış ve iki öğreti arasındaki farklılıkları açıklamıştır. Sonuçta, Hint düşünce sistemi içerisinde bir anlamı olan Tenâsühün, iddia edildiği gibi kötülük problemine çözüm olmadığını da ifade etmektedir.

Reenkarnasyon alanında yakın zamanda kelam ilmi açısından yapılmış diğer önemli bir bilimsel çalışma da hiç şüphesiz D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Adnan Bülent Baloğlu'na aittir. Baloğlu, tekrar doğuş inancının hem tarihçesini hem de günümüzdeki uzantısını ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle Batı'da bu alanda yapılmış olan eserlerden yararlanmış olduğu için orijinal bir eser olan bu çalışma, reenkarnasyon ile ilgilenenler için ciddi bir kaynak niteliğindedir. Adnan Bülent Baloğlu çalışmasında ayrıca, İslâm mezheplerinde bu inancın tezahürlerini incelemiş ve İslâm düşünürlerinin konu hakkındaki görüşlerine de yer vermiştir. Bütün bunların yanında, Kur'ân'da tekrar doğuşla ilgili olduğu iddia edilen ayetleri inceleyen bu eser, reenkarnasyonun İslâm akaidi açısından sorgulanmasını da yapmıştır. Bütün bunlar dikkate alındığında Baloğlu'nun bu çalışmasının önemli bir boşluğu doldurduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de ruhun ölümsüzlüğünü din felsefesi bağlamında ele alan en kıymetli eserlerden birisi de Turan Koç'un "*Ölümsüzlük Düşüncesi*" adlı eseridir. İnsanın mahiyetini, ruh-beden ilişkisini ve çeşitli ölümsüzlük kuramlarını irdeleyen bu eser, yeniden diriliş kuramlarını özellikle kişisel kimlik açısından eleştirmiş ve monistik insan anlayışına dayalı ölümsüzlük anlayışına akla daha yakın bulmuştur. O söz konusu eserinde şöyle diyor:

"Öte dünyada da bu dünyada olduğu gibi, bize bedenli bir var oluş imkânı tanınmadıkça kişisel kimliğimizi korumamız mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan, monistik bir insan anlayışını ve buna bağlı olarak da (Ahirette) dirilişi savunmak bu bağlamda daha tutarlı görünmektedir... Burada ilgi çekici bir başka husus da Kur'ân'ın kabul ettiği, ayrılmaz ruh-beden bütünlüğüne dayanan 'monistik' insan anlayışı ile modern bilimin insan anlayışı arasında adeta birebir bir tekabuliyetin bulunmuş olmasıdır. Bu hususun, Kur'ân'ın öngördüğü diriliş inancının lehinde bir durum olarak yad edilmesi de mümkündür."

Reenkarnasyon konusunda kaleme alınan diğer kitaplar şunlardır: Veysel Güllüce, *Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*, İstanbul 2004; Arif Arslan, *İman Esasları*

Açısından Reenkarnasyon, İstanbul 1997; Naim Erdoğan, *Öldükten Sonra Dirilmek ve Reenkarnasyon*, İstanbul trs; Kemal Osmanbey, *Reenkarnasyon ve Telepati*, İstanbul 1995. Ayrıca bu konuda mevcut birkaç makale de bulunmaktadır. Bunlar: Celal Kırca, “İslâm Dinine göre Reenkarnasyon”, E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, sayı:3 Kayseri, s.223-242; Vahdi Boydaş, “Ruh Göçü (Reenkarnasyon)”, Diyanet İlmî Dergi, 1995, c.XXXI, sayı:2 s.33-44; Adnan Bülent Baloğlu, 1996, sayı:42, s.76-94; Adnan Bülent Baloğlu, “İbn Hazm’da Tenâsüh Anlayışı,” D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi, 1998, sayı: 10, s. 51-62; Ali Arslan Aydın, “Tenâsüh Akidesi ve İslâm’daki Hükümü,” İlim ve Sanat 1995, s. 90-93. Şerafeddin Gölcük, “Diyanet Dergisi”, s. 20-23.

Görüldüğü gibi Türkiye’de azımsanmayacak düzeyde reenkarnasyon, tenasüh ve ruh konusunda muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bunların içerisinde her ne kadar doğrudan Kur’ân’a dayalı Tefsir ilimi alanında makale boyutlarını geçmeyecek düzeyde araştırma yapılmışsa da yeterli değildir. Bu sebeple biz Kur’ân bağlamında “reenkarnasyon”u müstakil bir tez olarak ele aldık. Ümit ederim ki bu çalışmamız hem çağdaş Tefsir alanındaki araştırmaları zenginleştirmeye katkı sağlar ve hem de bu konuda okuyucuların zihin ve gönül dünyalarında açılan hasarları tedavi etmeye hizmet eder. Konunun bir bütünlük çerçevesini sağlaması için önce “ruh” konusunu ele almayı daha sonra da reenkarnasyon, tenasüh konularına değinmeyi uygun bulduk. Akabinde de sözünü ettiğimiz konuları Kur’ân ne diyor? Sorusuna cevap aldıktan sonra, reenkarnasyon ve tenasüh inancının anlamlarını akli, felsefi ve Kur’ân delilleri açısından değerlendireceğiz. Çalışma bizden Tevfik Allah’tandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUH'UN TANIMI VE MAHİYETİ

1. Ruh Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Ruh kelimesi, Türkçede, bedene hayat veren güç, bedendeki etkin ilke, tin, canlılık, duygu, en önemli nokta ve öz anlamlarına gelir¹. Yunanca'da “*psykhe*” ve “*Lâ Anima*,” Fransızca'da “*Ame*,” Almanca'da “*seele*” ve İngilizce'de “*soul*” kelimeleri ile ifade edilen ve -çok çeşitli tanımları olmasına rağmen- genel olarak “insan kişiliğini oluşturan duyuşsal ve düşünsel olguların tümü” anlamına gelen ruh, Arapça kökenli bir kelimedir.² “Rah, rih, râyiha, rahat vb.” türetmelerin ilk anlamlarında rüzgar ve hava vardır. Ayrıca, uzaklaşmak, ayrılmak ve gitmek anlamlarına gelir. Terim anlamı olarak ise bedenden ayrıлып gittikten sonra Berzah âleminde yaşamına devam ettiği için “*giden, devam eden*” anlamında ruh denmiştir. Nefsin ismi olarak da kullanılmaktadır. Bunun yanında o, yönlerden münezzehe, kendisini ve yaratanını bilen bir cevherdir. İlmin akla, suyun bedene girdiği gibi ruh da bedene girmez. Ruhun hulul etme özelliği yoktur. Çünkü cisim değildir. Latif bir şeydir, madde değildir.³ Madde olmayınca, nurani bir varlıktır, denebilir. Bedende var olduğu sürece beden canlıdır. Ruh, her şeyi yaratıp terbiye etmesi itibariyle Allah'ın bir emridir. His ve hareket yönleriyle cismani, ilim, irade, basiret ve kalp yönüyle de manevi hayatın esası, kaynağıdır. Bir tarife göre de ruh, hayatın kendisine bağlı olduğu varlık, can, nefis, nefes demektir.⁴ Bu manada o bir hayat ilkesi, düşünce ilkesi ve canlı varlığın dinamizmi, canlı hayatın ilkesi olarak da tanımlanmıştır.⁵ Bu tarife yakın olan bir başka tanıma göre de ruh, varlığın özdeksiz (maddi olmayan), canlı ve ölümsüz yanıdır.⁶ Ruhla ilgili yapılmış olan ve burada anmaya değer gördüğümüz kapsamlı bir tarif de şudur: Ruh, hayat sahibi, şuurlu, nurani, parlak ve kesif olmayan fiili bir varlığı olan, maddi bir vücuda bürünmüş,

¹ Hançerlioğlu, Orhan, Türkçe Sözlük, II. 1230.

² Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul 1988 s. 213.

³ İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1955, I, 455; Hüseyin, Ebu'l Bekâ Eyyub b. Musa, *el- Külliyyât*, Beyrut 1993, s. 469-471.

⁴ Tahanevi, *el- Keşşâfu'l – Istılâhât*, (tah.: Ali Dahrue), Lübnan 1996, s. 874; Kırca, Celal, *İslâmi Kavramlar*, Ankara 1997, s. 608

⁵ Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler Ve Terimler Sözlüğü*, Ankara 1999, s.386.

⁶ Hançerlioğlu, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 2000, s.498.

evrende hüküm giymiş tüm sıfat ve çeşitliliklerle ilişkili ve onlarla ilgili örnekleri kendisinde barındıran, emir ve görüntülenmeye benzer şeylerle icraatlarını yapabilen şuurlu bir kanundur.⁷ Grekçe’de ruh terimini karşılayan “*psukhe*” kelimesi nefis ve hava anlamlarına gelir. Latince’de ruh demek olan “*spiritus*” solumak mastarından türetilmiştir. Ayrıca latince’de ruh anlamına gelen “*anima, animus*” da uyutulmak demektir. Grekçe’de ise bu kelime “*anemos*” dur ve rüzgâr, hava anlamına gelir. İngilizce’de “*soul*”, Almanca’da “*seele*” kelimeleri Gotik dilinde fırtına demek olan “*saivala*” kökünden türetilmiştir. Ayrıca İngilizce’de ki “*ghost*” kelimesi İncil’de ruh karşılığında kullanılmıştır. Almanca’da da “*geist*” kelimesi aynı anlamdadır. Her iki kelimenin “*gas*” veya “*gesht*”ten türetildiği ve bunun hava olduğu bilinmektedir. Bütün bunlar ruhun Arapçada’ki anlamı ile batı dilinde karşılığı olan kelimelerin anlamını birbirine paralel olduğunu göstermektedir.⁸ Varlığın özdeksiz (maddi olmayan), canlı ve ölümsüz yanı,⁹ şeklinde de tarif edilen ruh kelimesi Arapçadır ve aynı şekliyle dilimize de yerleşmiştir.

Gazzâlî, öncelikle, ruh kelimesinin iki manasının olduğuna işaret eder. Birinci manaya göre ruh, kalp boşluğunda bulunup damarlar yoluyla beden her tarafına yayılan latif bir cisimdir; ikinci manaya göre ise, insanın gözle görülmeyen; ama bilgi ve idrak sahibi olan bir parçadır. Gazzâlî, bu anlamları vermekle birlikte Kur’ân’ın 17. Suresi olan İsrâ suresinin 85. ayetine atıfta bulunarak, ruhun hakikatini, insan aklının kavrayamayacağı bir emr-i rabbani olarak açıklamıştır.¹⁰ Ruh kelimesinin sözlükteki anlamını inceledikten sonra şimde de ruhun mahiyeti ile ilgili görüşlere bakmaya çalışacağız.

⁷ Özçankaya, Ramazan *Ruh*, İstanbul 1999, s.15,

⁸ Bulaç, Ali “*ruh*” mad, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, (1-4), III, 329-330; Hançerlioğlu, Orhan *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1993, s. 351.

⁹ Hançerlioğlu, Orhan *İslâm İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 484. *A.g.e.* s. 543.

¹⁰ Gazzâlî Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya’u Ulumi’d-din*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1974, III. 10; 17. İsrâ 85. Ayette geçen ‘ruh’ kelimesinin neyi ifade ettiği hususunda müfessirler arasında bir görüş birliği yoktur. İbn Kesîr bu görüşleri şöyle nakleder: Birinci görüşe göre, ‘ruh’ tan kastedilen insanların ruhlarıdır. İkinci görüş, bu ‘ruh’ un Cebrail olduğunu söyler. Üçüncüsüne göre, çok büyük ve kudretli bir melektir (Bkz. İbn Kesîr, *Tefsiru İbn Kesîr*, Daru’l-Endülüs, Beyrut 1966, IV. 346). Hasan Basri Çantay da, çoğunluğun buradaki ruhu “*ruh-u insani*”, yani insan ruhu olarak kabul ettiğini, ancak farklı görüşlerin olduğunu da ifade eder. Bu farklı görüşlere göre buradaki ruh kelimesi Cebrail, ‘ruh’ adında bir melek, çok büyük bir melek nevi ve Kur’ân-ı Kerim olabilir (Bkz. Çantay Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakim ve Meali Kerim*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1962, II. 526-28). Ateş, Süleyman ayette geçen ‘ruh’ un 26. Şu’ara, 193. Ayetle de bağlantılı bir şekilde Hz. Peygamber’e vahiy getirdiği bildirilen melek olduğu görüşünü kabul eder. (Bkz. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz. 246)

Asırlardan beri insanların hala ulaşamadıkları hakikatlerden biri de “*ruh*”tur. Ne kühü, ne mahiyeti, ne de işleyiş şekli tam olarak bilinemeyen “*ruh*”, bu sebeple üzerinde en çok tartışma yapılan konulardan biri olmuştur¹¹.

Kur’ân’ın prensibi, insanların ihtiyaçlarına cevap vermek, idraklerinin kavrayıp anlayabileceği şeyleri kendilerine açıklamaktır. Bu sebeple, Mekke’li müşrikler tarafından¹² Hz. Peygamber’e (s.a.s), ruh hakkında soru sorulunca, Yüce Allah ruh meselesinin ve bu husustaki bilgilerin sadece kendisine ait olduğunu bildirmiştir:

“*Bir de sana ‘ruh’ hakkında soru sorarlar.*” (İsra, 17/85) ayetinde, hakkında soru sorulan ruhun, hangi ruh olduğu konusunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptirler. Onun, Kur’ân’da yerine göre Ruh, yerine göre Cebrail, yerine göre de Kur’ân-ı Kerim olduğu, yaratılış itibariyle oldukça büyük ve üstün sıfatları bulunan bir melek olduğu söylenmiştir. Ruhun, Allah’ın ordularından bir ordu olduğu da söylenmiştir. Bilginlerin çoğuna göre ise Hz. Peygamber’e (s.a.s) soru soranlar, bedenini kendisiyle hayat bulduğu ruhu kastetmişlerdir. Onlar aslında, ruhun keyfiyeti, insanın bedeni içerisindeki vaziyeti, ruhun beden ile uyuşması, hayatın onunla ilişkili olması hakkında sormuşlardır. Bu ise Allah’tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği bir husustur. Sahih olan ise kendisi hakkında birçok söz söylenmiş bulunan bu hususun mübhem bırakılmasıdır. Yüce Allah, ruh hakkındaki bilgiyi mübhem bırakmış ve tafsilat vermemiştir. Böylelikle insan, kesin olarak var olduğunu bilmekle birlikte, bizzat kendi nefsinin hakikatinden hareketle kati’ olarak aciz olduğunu bilsin... İnsan, bizzat kendisini bilmek noktasında böyle olduğuna göre, Hakk’ın hakikatini idrak etmekten aciz olması öncelikle söz konusudur.¹³ İtikadi açıdan ruhun mahiyeti, dinen zaruri olan hususlardan değildir.¹⁴

Ruh, mahiyetini sadece Allah’ın bildiği, gayb âlemindeki unsurlardan biridir. “*Ruh Rabbimin emrindedir, O’nun bileceği işlerdendir.*” (İsra, 17/85). Yüce Allah’ın, insana ve mahiyetini bilmediğimiz birtakım yaratıklara bahşettiği ruh, O’nun mukaddes sırlarındandır. Allah’ın mutlak ilmine kıyasla insanın bilgi

¹¹ Cebeci, Lütfullah, *Kur’ân’da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara-1985, s.161-162.

¹² Bkz. İbn Hişam, *Sire*, I, 300-308; İbn Kesir, *Tefsir*, III, 106; Kutup Seyyit, *Fi Zilal İl Kur’ân*, (çev. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüller, Bekir Karlığa), Hikmet Yayınları, İstanbul tsz. II, 2288-2289 (bu soruyu, Hz. Peygamber’e Yahudilerin yönelttiği de rivayet edilmiştir. Bkz. Taberi, *Camiü’l-Beyan*, XV, 193-194).

¹³ Kurtubî Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Kahire 1967, X, 323-324.

¹⁴ İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Ankara 1981.

kapasitesi sınırlıdır. İnsanoğluna verilen aklın kapasitesi, kâinatın sınırsız esrarını kavrayacak güce sahip olarak yaratılmamıştır. Evet, insan yeryüzünde birçok şeylere vakıf olmuş, birçok icatta bulunmuştur. Fakat ruhtaki sır perdesini aralayamamıştır. Bu husustaki bilgi sadece, Allah'a aittir¹⁵.

2. Ruhun Mahiyeti

Cenab-ı Hak her insanı müstakil olarak yaratmıştır. Maddesinin aslı olan zerrelere müstakil olduğu gibi o zerrelere ve ileride verilecek olan ruhu da müstakil olarak yaratmıştır. Yani her insan müstakil bir âlemdir. Ahirette dirilme de yine bu asıl zerrelere ve ruh üzerine kurulacaktır.

Allah, Hz. Âdem (a.s)'ın bütün zürriyetlerini, zerrelere ibaret oldukları halde, Hz. Âdem'in bedeninin sırt kısmına topladı.

Daha sonra, Hz. Âdem'in vücudunun içindeki mübarek zerresine ruhunu girdirdi. Kur'ân'da "*Tarafımdan ona ruh verdim.*"¹⁶ Ayetiyle bu hususa işaret edilmiştir.¹⁷

Daha sonra bu zerrelere, nesilden nesile intikal ediyor ve belli bir sınıra ulaştıkça Allah'ın gönderdiği ruh zerresine girip zerreye ve bedene hayat veriliyordu.¹⁸

Bir yoruma göre, Cenab-ı Hak bu zerrelere ruh vererek hayat ve idrak sahibi kıldı. Hitap ve söz almak hükmü yürütüldü. Bu iş tamamlandıktan sonra da yerlerine döndürüldüler.¹⁹

İnsan kelimesi, insanın cismaniyetini ifade ettiği gibi, onun taşıdığı manayı da ifade etmektedir. İnsanın taşıdığı mana itibariyle bir hakikati vardır. Bu hakikat nedir, yeri neresidir? Bu soruların cevabını bulmamız ilerdeki bazı konuların anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

"İnsan hakikatının yeri ve merkezi bedeninin kısımlarından kalb olup, devamlı olarak değişmekte olduğu görülen beden ise bu hakikatın yaratıklar âlemindeki

¹⁵ Kutup, Seyyit, *A.g.e.*, IV, 2249

¹⁶ el-Hicr, 15/29, es-Sad, 38/72.

¹⁷ Cisri, Hüseyin b. Muhammed, *Risale-i Hamidiye*, s.348. baskı yeri ve tarihi yok.

¹⁸ Cisri, *A.g.e.* s.349

¹⁹ Cisri, *A.g.e.* s.348

işlerini yapmasına ve ilim öğrenerek vacip olan hakları yerine getirmesine alet kılınmıştır.”²⁰

“İnsan nev’inde ilim ve anlayış bulunduğu bilinmektedir. İlim ise bedene muhtaç değildir. Demek ki insan, kalble ilgili bir hakikat olup bedeninin ve cüssenin aynı olamaz.”²¹

Eski ümmetlerden bazıları hayvan şekline çevrilmiştir.²² Hayvan suretinin çevrilmelerine rağmen insanîyetleri devam etmiştir. Öyleyse insan bedenden başka bir şeydir.²³

İnsanın bedeni ölümle vasıflandığı anda insan hayatla vasıflanmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de şehid hayatı anlatılırken buna dikkat çekilmektedir. “Allah yolunda şehid edilenleri ölü sanma. Onlar rablerini katında hayat sahibidirler ve onun nimetleri ile rızıklandırılır. Onlar Allah’ın kereminden bağışladığı nimetlerle sevinç içindedirler.”²⁴ Bu ayetin delaletine göre şehid olan kimseler Allah katında hayattadırlar. Hâlbuki bedenlerinin ölü olduğunu görmekteyiz. “Onlar kıyamete kadar sabah akşam ateşe sunulurlar.”²⁵ “Onlar suda boğuldular da ateşe atıldılar.”²⁶ Cesetleri kabirde çürümüş veya suda dağılmış olmasına rağmen azap verilmiş olması, insan olmanın bu cesedin tamamının bir arada beraber bulunması manasına gelmediği anlaşılmaktadır.²⁷

İnsan aslında kalbe giren eşsiz bir ilahi zerredir ki, ruhun ilgisiyle önce kendisi hayat verdiği ve kalbin hareketi ondan meydana gelerek kan dolaşımının doğduğu, sonra bedeninin diğer kısımlarına hayatın geçtiği; zerrenin son derece küçük olması, bedeninin hayatına sinir ve kasların hareketlerine yetecek kadar tesire ana kaynak olmasına engel değildir. İnsan hakkında peygamberlerin tebliğ ettiği ahiret işleri ve dünya teklifleri işte hep bu “zerre” adı verilen sabit ve değişmez hakikata yönelmektedir.²⁸

Ruh bedeninin neresinde bulunmaktadır?

²⁰ Cisri, *A.g.e.* s.356

²¹ Cisri, *A.g.e.* s.341

²² Bakara 2/65; Maide 5/60; A’raf 7/166

²³ Cisri, *Risale-i Hamidiye* s. 340-341

²⁴ Al-i İmran 3/169-170

²⁵ Mü’min 40/46

²⁶ Nuh 71/25

²⁷ Cisri, *Risale-i Hamidiye* s.339-340

²⁸ Cisri, *A.g.e.* s.353

Bu sorunun cevabını bulabilmek için bazı maddi misallere bakmak lazımdır. Ruh, “*nuraniyet*” sırrına mazhurdur. Dolayısıyla nurani olan bir şey için mekân kavramı olamaz. Dolayısıyla vücudun her tarafında aynı anda bulunması ve hayat vermesi mümkündür. Nurani şeyler inceldikçe nüfuz kabiliyetine malik olur. Önündeki maddi engellerin tamamı kalkar. Röntgen ve lazer ışınları gibi. Ruh ta böyle ince bir nuranidir. Hiçbir madde ve maddi engel onun bir hücreye hayat vermesine engel olamaz. Dolayısıyla, ruh birliği olduğu halde bütün vücut mekânların kendine mülk olarak tutar. Bundan dolayı, ruhun mahiyetini kavramak ve izah etmek vardır. Ruh gül suyunu güle, zeytin yağının zeytine sirayeti gibidir.

Ruhun bedenle münasebetine gelince bu birkaç şekilde meydana gelmektedir.

1-Dünyada ruh bedene tabidir. Bunun için de hükümler genel olarak bedene terettüp etmektedir. Beden ve bedene ait hükümler ön plana çıkar.

2-Kabirde genel olarak beden ruha tabidir. Normal beden çözülür. İlk ve asıl “zerre”ye dönülür. Onun için hükümler ruha ve asıl zerreye terettüp eder.

3-Haşır ve neşrde ise, hüküm hem ruha hem de bedene terettüp ettiği için hükümlere muhatap olmakta ruh ve beden beraberdir.²⁹

Ruhun bedene olan taallukuna gelince, bu beş türlü gerçekleşmektedir:

1-Cenin iken taalluku,

2-Dünyaya geldikten sonraki ilgisi,

3-Uyku halindeki ilgisi,

4-Kabir âlemindeki taalluku. Bu özel bir ilgidir.

5-Kıyamette diriliş anındaki ilgisidir. Bu taalluk, ruhun bedene en mükemmel taallukudur. Bundan sonra uyku ve ölüm kabul etmediği gibi, bedeni arızaları da kabul etmeyecektir.³⁰

Cenab-ı Hak, ruhları yarattıktan sonra, onların ilk “zerre” lerini de yarattı. Onları Hz. Adem (a.s)’ın sırtında topladı. Sonra o zerrelere oradan çıkarttı. Ruhlarını onlara taalluk ettirdi. Ruh ile beraber bu ilk “zerre” yi de bu hitabına muhatap tuttu: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlardan, “Evet, sen bizim Rabbimizsin.”

²⁹ Aliyyü'l-Kâri, el-Hanefi, el-*Fıkhu'l-Ekber Şerhi*, (trç. Hüseyin Erdoğan, Nşr. Abidin Sönmez-Ömer Dönmez), İstanbul 1977, s. 327

³⁰ Aliyyü'l-Kâri, *A.g.e.* s. 327

Cevabını aldıktan sonra o zerrelere, ileride meydana gelecek vücuda menşe olmak üzere, nesilden nesile naklini sağladı.³¹

İşte İslam dinini fitrat dini olmasının hikmeti buradadır. Buna göre ikinci “*misak*” ı görüp de birinci misakta verdiği söze uygun hareket edenler bu birinci misakın faydasını görürler. Ama ikinci misakı, yani akıllı ve erginlik çağına yetişip sorumluluk taşıyacak hale gelenler, birinci misakta verdikleri söze uygun bir hayat yaşamazlarsa birinci misakın faydasını göremeyeceklerdir. Ancak ikinci misakı idrak etmeden, yani sorumlu hale gelmeden vefat eden küçük çocuklar, birinci misak üzere, yani fitrat üzere vefat etmiş olurlar.³²

3. Ruh – Beden İlişkisi

Reenkarnasyon öğretisine göre ruh, beden üzerinde etkisi bilinmemekle birlikte, görülmeyen ve doğrudan müşahade edilmeyen bir şeydir. Ölümsüzdür, bir öz halinde bütün üstün yetenekleri kendisinde toplamış vaziyettedir; maddi bedenlerle bedenlenmek suretiyle, birbirini takip eden hayat silsileleri içinde mükemmelliğe doğru ilerlemekle yükümlü kılınan bir cevherdir³³. Yaratan’ın sevgisiyle var olmuştur, bu dünyada bedeni doldurur, ona hayat ve canlılık veren bir mekanizma işlevi görür.

Ruhun üç önemli özelliği vardır:

a) Bir bilince sahiptir ki, bu bilinçle, kendisi ve çevresi hakkında bilgi toplar ve bu bilgiyi geliştirme yeteneğine sahiptir.

b) Maddeyi hareket ettirir ve ona şekil verir.

c) Hareketli ve faaldir. Bu özellik onun kendi doğasındadır. Bilgisinin akıl vasıtasıyla elde ettiğinden, onunla ayrılmaz bir ikili oluşturur. Akıl; bilgi ve tecrübelerle gelişirken, ruh da tecrübeleri yapar ve kendi bedenine hükmeder. Bu durumu şu şekilde örneklersek daha iyi anlama imkânı olur: Beden bir piyano, ruh ise onu çalan piyanisttir veya beden bir otomobil, ruh da onun şoförü konumundadır. Akıl olmadan ruhun gelişmesi imkânsızdır, çünkü doğru ile yanlış birbirinden ayırt eden akıldır. Diğer taraftan, davranışı üreten, madde ve bedene hükmeden ise ruhtur.

³¹ Cisri, *Risale-i Hamidiye* s.342, İbn-i Kesîr İmâduddin Ebu’l-Feda İsmail, *Tefsiru’l Kur’ân’il-Azim*, Beyrut 1981, II, 262.

³² İbn-i Kesîr, *A.g.e.* II, 262

³³ Hacaloğlu, Haluk, *Hayat, Ölüm ve Ötesi*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul tsz. s. 338.

İnsan denen varlık; ruh, beden ve akıldan oluşur. Bunlardan yalnızca beden, maddeden ibaret olduğu için bu dünyada kalır, ruh ise akılla birlikte öte âleme gider, dolayısıyla, bedenın önemi yoktur; ama ruh önemlidir. Ruh, olgunlaşmak için bedeni bir araç olarak kullanmaktadır. Bir başka ifadeyle, beden, ruhun olgunlaşmak için giydiği bir elbisedir; işi bittiğinde elbiseye artık ihtiyacı yoktur. İnsan, dünya nimetlerinden ancak beden vasıtasıyla istifade edebilir. Bizi biz yapan ruhtur, bu sebeple insan, beden sahibi ruhtan başka bir şey değildir. Ruhlardan bahsedilirken, “*bedensiz varlıklar*” denmesi bu yüzdendir.

İnsan, ruhun bedene olan etkilerinin degajman³⁴ halinde iken farkına varır. Ruh bedeni yönetir, etkiler ve harekete geçirir. Ruhtan gelen yönetici enerji akımları elektrik vazifesi görür. Tıpkı, televizyon ile verici istasyonu arasındaki ilişkide olduğu gibi, beden televizyon, ruh ise verici istasyonu gibidir. Ruhun bedeni yönetebilmesi için beyin ve sinir sisteminin önemli bir işlev gördüğü belirtilmelidir. Bedenin bilinçli davranabilmesi için ise, ruhtan gelen yönetici enerjileri bedenın alması gerekir. Ancak, ruh, beyni doğrudan kendi enerjisi ile yönetemez. Kendi enerjisini şekil değişikliğine uğratabacak bir ara cevhere ihtiyaç duyar. Bu cevher iletken bir araçtır; elektriğin aslı olan ve evrenin her köşesine yayılmış bir enerjidir. Gücünü güneşlerden ve güç merkezlerinden alır. Ruhun sevgi enerjisiyle birleşmesi, onun enerjiyi denetimi altına alabilmesi için önemlidir. Böylece, ruh bedeni etkiler ve kendi yönetimi ve denetimi altına alır.

Diğer taraftan, ruhun varlığını ve ihtiyaçlarını inkâr etmek, insanı sıkıntılara sokar. Dünyada tekâmül için bulunduğunun bilincinde olan ruh, tekâmülün olabilmesi için gerekli şartlar yerine getirilmediğinde çeşitli sıkıntı ve bunalımlarla kendi varlığını hissettirir. Dolayısıyla, insanın, ruhun varlığının bilincinde olması onu çeşitli sıkıntılardan kurtaracaktır.

4. Ruhun Ölümsüzlüğü

İster Platonun dediği gibi insanın birbirinden bağımız iki ayrı varlık olarak ruh ve bedenden meydana geldiği kabul edilsin, ister Aristo'nun dediği gibi insanın ruh

³⁴ Degajman, ruh ve beden ilişkilerinin gevşediği bayılma, ölümle burun buruna gelme ve medyumluk halleri olarak tanımlanır.

ve bedenden oluşan bir birleşim olduğu kabul edilsin her ki durumda da karşımıza şu soru çıkmaktadır: Ceset gibi uzayda yer tutan bir cevher ile ruh gibi mücerret bir varlık nasıl birleşebiliyor, nasıl bir ortaklık kuruyor? Aslında uzayda yer tutan bir cevher ancak kendisi gibi olan bir varlıkla birleşebilir. Çünkü birleşme sadece aynı mekânda gerçekleşebilir. Hâlbuki ruh ne uzayda yer tutar ne de bir yeri vardır. Uzayda herhangi bir mekânda yer tutmayan ruhu, uzayda yeri olan ve bir mekân tutan cesetle ilişkisi hangi minvalde, nerede ve nasıl olmaktadır? Bu gerçekten de cevaplanması oldukça zor bir sorudur.

Burada tartışmaların ağırlıklı noktasını, genel anlamıyla ruh denen ve zihni hayatın kaynağı durumunda olan şeyin var olup olmadığından çok, bunun bedenden bağımsız ve mahiyetçe bedenden farklı olup olmadığı, dolayısıyla beden yok olması ve değişmesi durumunda bunun yani ruhun baki kalıp kalmayacağı meselesi oluşturmaktadır.

Esasen burada iki ana görüşün olduğunu söylememiz gerekiyor. Birisi, insanı ruh ve bedenden ibaret kabul edenler. Bunlar, ruhu insanın aslı olan bir cevher olarak kabul eden, bedeni ise onun aleti olarak düşünenlerdir. Bu anlayışa göre ruhun bedenle ilişkisi bir tedbir ve tasarruf ilişkisidir. Sözü edilen bu anlayış, düalist insan anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tenâsühü savunanların kabul ettiği insan anlayışı budur.³⁵

Bu konudaki ikinci görüşe göre ise insan ruh ve beden aynileşmiş olarak birleşmesinden oluşmuş bir varlıktır. Ne ruh ne de beden kendi başına insanın kendisi değildir. İnsan her ikisinin toplamından oluşmuş bir birleşimdir.³⁶ Kuran'ın kabul ettiği insan anlayışı ise bu bağlamdadır. Pisagor'dan sonra ruhçu anlayışa felsefi temel kazandıran Platon olmuştur. Onun ruhla ilgili görüşlerini "Phaidon" adlı eserinden anlayabiliyoruz. O ruhu maddeden tamamen ayrı bir cevher, "ten kafesinde mahpus kuş," asıl üstün âlemdeki müstakil varlık olarak kabul etmiştir. Platon ruhu bölünmez, yalın ve ölümsüz olduğunu savunur. Ona göre ruh, kendi âleminde sevinçli ve uyumlu iken parçacıkları ve bizatihi idrak edemediği şeyleri duyu gücüyle idrak etmek için âleme inmiş ve bedenle birleşmiştir. Ruh, ezeli ve

³⁵ Aslan, Arif, *Bütün Dinler ve İnançlara Göre Ruhçuluk ve Reenkarnasyon*, Nokta Kitabevi, İstanbul 2008, s. 25.

³⁶ Râzî Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Akçağı Yayınları, Ankara 1990, XV, 45.

ebedidir. Bedenden önce var olduğu gibi ondan sonra da varlığını sürdürecektir. Ruh salt hayattır ve bedenden ayrıldıktan sonra da yaşamaya devam eder. Ruh fani olsaydı bedenden ayrıldıktan sonra vücut gibi dağılır ve çürürdü oysa ruh çözülmez. Zira o basit ve aynidir. Ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlayan üç delil vardır, diyor Platon.

İlki, Heraklitos'un "zıtların uyumu" doktrinine dayanır. Buna göre sıcakla soğuk, hızlı ile yavaş gibi karşıtlar arasında birinden ötekine, ötekenden berikine sürekli ve dönüşümlü bir geçişin varlığı sonucuna ulaşabiliriz. Ancak biz sadece hayattan ölüme geçişi müşahade etmekteyiz. Tabiatıta oluş ve yok oluşun devam etmesi için ise ölümden de hayata geçişin olması gerekir ki süreç devam etsin. Şayet sadece hayattan ölüme geçiş söz konusu olsaydı hayat devam etmezdi. Zira geçiş tek yönlü olarak sürse ruhlar da aralıksız olarak bu dünyayı terk etse bu tarafta hiç ruh kalmayacaktı. Geçiş süreci bir faile muhtaçtır bu ise ruhtur. Ruh bir hayat kaynağıdır ve onun yokluğu hayatın yokluğu anlamına gelir. Hayat ise devam etmekte olduğuna göre bu hem ruhun var olduğuna hem ruh göçünün devam ettiğine delildir.³⁷

İkinci kanıt ise; biz bu hayatımızda elde etmediğimiz bazı bilgilere sahibiz. Diğer taraftan mükemmel eşitlik fikrinde olduğu öyle ideal kavramlara sahibiz ki bunları bu hayatımızda elde etmemiz mümkün değildir, çünkü bunlar bütünüyle bu hayatta gerçekleştirilemezler. O halde biz bu tür fikirleri "*hatırlama*" suretiyle elde ediyoruz. Öyleyse biz ya da ruhlarımız "*eşitlik*" kavramını daha bu hayat başlamadan önce öğrenmiş bulunuyoruz. Bu durum bizim daha önce de yaşamış olduğumuzu gösterir. Ancak doğmadan önce var olduğumuzu ispatlamak için öldükten sonra da var olacağımızı göstermek gerekir. Esasında bu durum, bu hayatın ruhumuzun ilk hayatı olmadığına, dolayısıyla son hayatı da olmayacağına işaret eder. Zira bu hayattan sonra yaşabileceğimizi iddia ediyorsak bunda önce de yaşamış olduğumuzu kabul etmek gerekir. Ölümsüzlüğün ispatı aynı zamanda ezeli olarak var oluşun da ispatıdır. "*Eğer âlem yüzyıl önce bensiz yoluna devam edebileceğini inkâr etmek için hiçbir neden yoktur*" diyor, Mc. Taggart.³⁸ Sonuç olarak sahip olduğumuz bilgiler bizim ilk defa yaşamadığımızı, dolayısıyla bundan sonra yaşamamız için bir

³⁷ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, (I-II), (çev. Lütfi Ay), MEB, Yayınları, İstanbul 2001, s. 13; Gökberk Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1980, s. 40.

³⁸ John Mc Taggart-Ellis Mc Taggart, *Some Dogmas of Religion*, Greenwood Press, Newyork 1968, s. 112.

engel olmadığını göstermektedir. Ruh tekrar tekrar değişik bedenlerde yaşamını devam ettirir. Bu ise Tenâsühtür. Ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmek Tenâsühü kabul etmeyi zorunlu kılar, diyor Platon.³⁹

Platon'un kullandığı üçüncü kanıt ise ruhun sahip olduğu form ile ilişkilidir. İnsan birleşik bir varlıktır. Dağılması, çözülmesi ve yok olması mümkündür. Hâlbuki ruh ilahi, akledilir, basit, bölünmez olan, bunun yanında mürekkep olmadığı için değişime ve bozulmaya maruz kalmayan bundan ötürü de özünde yok olmama özelliği olan varlıktır. Ruhlar kendiliklerinden hareket ettirici varlıklar olarak hayatın kaynağıdır ve yok olmalarını düşünmek çelişkidir. Birleşik olan, çözülen, değişen, dağılan ve sonunda yok olan insana karşı ruh, sadece düşünmekle kavranabilen, tanrıların ruhlarının da dâhil olduğu akledilirler dünyasının vatandaşı olması, dolayısıyla “*daima aynı kalma*” özelliklerine sahip olduğu için ölümsüzdür, gelip geçici değildir. İslâm filozoflarına geldiğimizde ise onlar da ruhu Aristoteles'in kabul ettiği gibi basit bir cevher olarak kabul etmişlerdir. Bu kabul onları ruhun ölümsüzlüğü sonucuna götürmüştür. Zira cevher mahiyeti icabı cisim değildir ve yokluğu düşünülemez. Ancak İslâm filozofları ruhun ölümsüzlüğü noktasında Plâtoncu bir yaklaşımda bulunmuşlardır. Bütün bunları şimdi kısaca ele almaya çalışalım.⁴⁰

Kindi'ye (v. 252/866) göre ruh bedensiz cevherdir. O değeri büyük olan, yetkin ve basit bir özdür. Işığın güneşten çıktığı gibi o da Allah'tan gelir. Ruh, bedenden ayrıdır. Çünkü ruhun cevheri manevidir, ilahidir. Tabiatına uymayan şeyleri reddeder, frenler. Öfke, nefret, şehvet vb. gibi. Zihin gücü ile insanı idare eder. Tıpkı atlının atı idare ettiği gibi. Kindi'ye göre ruh bedenden ayrıldıktan sonra, ay altı âlemin (felek-i tahte'l kamer) üstündeki akledilir âleme gider. Tanrının ışığına girer, Allah'ı görür. Böylece her şey ona açılır ve berraklaşır.⁴¹

İslâm felsefesinin en önemli isimlerinden olan Farabi'ye (v.339/950) göre insan iki şeyden müteşekkildir. Birincisi, yaratılmış olan şu maddi ve duyular âleminin bir parçası, örneği ve benzeri olan cisimdir. Diğeri ise nefis. Nefis ise ilahi

³⁹ Platon, *Phaideon*, (çev. Suut K. Yetkin-Hamdi, R. Atademir), MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 41.

⁴⁰ Platon, *A.g.e.* s. 44.

⁴¹ Kindi, *Risale fi Ennehü Tücedü Cevahiru la Ecsame*, (Ter.: Mahmut Kaya, Kindi Felsefi Risaleler İçerisinde), İstanbul 1994, s. 127-139.

âlemdendir, Allah'ın emrindedir. Mücerrettir, ruhanidir.⁴² Beden ile nefis birbirleri ile sahip oldukları niteliklerden ötürü ayrılırlar.

Nefs, cisim değil ruhani bir cevherdir. Basittir, tasavvur edilemez, ona bir yön izafe edilemez. Hareket veya sükûn halinde oluşu takdir edilemez.

Farabi ruhu nefis olarak adlandırmıştır. Bunu şu tabiri ile anlıyoruz: "... Çünkü senin ruhun(nefsin) Allah'ın emrindedir."⁴³

İbn Sina'ya göre ruh kendisini kavrayabilir, varlığını idrak edebilir. Bunun için bir vasıtaya alete ihtiyacı yoktur. Ruh maddi değildir, beden ile kıyaslandığında sadece maddi olup olmamasında değil diğer hususlarda da beden gibi değildir. Çünkü bedene ait organlar uzuvlar kullanıldıkça yıpranıyor, geliştikçe eskiyor. Hızlı bir yürüyüş bacakları yorar. Kuvvetli bir ışık gözleri zayıflatır. Gözümüzü kuvvetli bir ışığa odakladıktan hemen sonra zayıf ışığı seçemeyiz. Hâlbuki ruh öyle değildir. O ilimle yoğruldukça, yeni bilgilere ulaştıkça ötelere daha kolay ulaşır. Hazzı artar. Hayal gücü yorulur ama ruh yorulmaz. Beden yaşlandıkça organlar zayıflar, duyular kuvvetini yitirmeye başlar. Ama "makulleri" kavrama asıl kırkıktan sonra başlar. Ruhun faaliyeti organik yetilerin faaliyetlerinin tam zıttıdır.⁴⁴

İbn Sina bedenle ruh arasındaki farklılıkları yukarıda özetlemeye çalıştığımız şekilde ortaya koyarak ruhun cevher olduğunu beden de araz olduğunu savunmuştur. Ruh bilkuvve var olduğu için onun yokluğunu düşünemeyiz. Bu nedenle beden ölümünden sonra ruh varlığını sürdürecektir. Bu ifadeler İbn Sina'nın da insan anlayışında Platon gibi düalist olduğunu göstermektedir. Neticede ona göre insanın ruhunu kavraması için bedene ihtiyacı yoktur. Bu yüzden ruh beden olmasa da kendi kendine yaşayabilir.⁴⁵

Aristo'nun ruh görüşüne baktığımız zaman onun verdiği örneğe, (canlı cisim ile ilgili olanına) bakalım. Gerçekte göz eğer bir hayvan olsaydı, görme gözün ruhu olurdu. Çünkü gözün biçimsel cevheri görmedir. Oysa göz görmenin maddesidir. Göreme yoksa taştan bir göz veya bir göz resmi gibi eş isimliliğinin dışında artık gözde yoktur. Böylece vücudun bir bölümü için verdiğimiz örneği tüm vücut için yapmak mümkündür. Genel duyumlaşmanın özel fonksiyonu olan görme, beden

⁴²Çubukçu, İ. Agâh, *İslâm Düşünürleri*, Ankara 1983, s. 52.

⁴³Aydın, Ali Arslan, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, İstanbul 1979, s. 230

⁴⁴İbn Sina, Ebu Ali Hüseyin, *Resâil*, (nşr; Hilmi Ziya Ülken) İstanbul 1954.

⁴⁵Ülken, Hilmi Ziya, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürün İzleri", AÜİFD, 1969 XVII, 93-96.

bütününün özel organı olan göz için ne ise, özel fonksiyonların toplamı olarak alınan duyulmama, duyulmayan tüm beden için odur. Aristo'ya göre bilkuvve ruha sahip olan beden yaşayabilir. Ruhtan ayrıldıktan sonra beden yaşayabilir. Ruhtan ayrıldıktan sonra beden bitkiden veya tohumdan farkı yoktur.⁴⁶

İslâm düşüncesinin temel taşlardan birisi olan ve yeni bir devir açmakla belirginleşen Gazzâlî de ruhu soyut bir cevher olarak kabul eder. Ona göre ruh zaman, mekân ve yönden soyutlanmış latif bir şeydir.⁴⁷ Ancak bu suyun kabına hulul ettiği gibi veya ilmin âlime hululü gibi bedene sirayet etmiş değildir. O, lamba ışığının her tarafa yayıldığı gibi beden her tarafına yayılır. Gazzâlî'nin ruh görüşünden ruhla beden arasındaki ilişki mal ile mal sahibi arasındaki ilişkiye benzer. Malın yok olması mal sahibinin yok olmasını gerektirmediği gibi, maddeden bağımsız olarak var olan bir şeyin yok olması da mümkün değildir, ruhlar sonradan yaratılmışlardır ve anne karnında varoluşlarından önce onların varlığı söz konusu değildir.⁴⁸ Farabi Eflatun'da var olan Tenâsüh fikrini kabul etmemiştir.⁴⁹ Ancak onun kabul ettiği düalist insan anlayışına sadık kalmıştır.

Ruhun cevher olduğunu anlamamız için onun araz olmadığını bilmemiz gerekir. Bunun için ruh ve bedenden mürekkep olan insanda, ruhun daimi ve asli olduğunu göstermemiz lazım. Bununla ilgili soru şudur: ruh mu beden ruhudur yoksa beden mi ruhun bedenidir? Yani ruh cevher midir araz mıdır? Cevap ise: ruh bedene varlık veriyor. O halde ruh, beden arazı değildir. Diğer bir ifadeyle, ruh olunca beden de oluyor. Ruh çöken bir beden hayat fonksiyonlarını yitiriyor ve bir ceset haline geliyor. O halde ruh bir yetkinliktir. Ruh bu yetkilerle cesedi beden haline getiriyor. Öyle ise ruh yokken beden varlığını düşünmek çelişkidir. Bu durumda ruh araz değil cevherdir.

Gazzâlî'ye ahretle ilgili sorulara verdiği cevaplardan oluşan risalesinde ruh hakkında konuşurken ruhu bir araz değil kendisini, yaratıcısını, cisimleri ve aletleri bilen ve akseden soyut bir cevher olarak düşündüğünü ifade ediyor. Onun araz olmadığını da şu şekilde açıklıyor. “evvela ruh araz değildir. Çünkü ruh kendisini, yaratıcısını ve akledilebilecek şeyleri bilmekte ve tanımaktadır. Bu bir

⁴⁶ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, (çev: Zeki Özkan), İstanbul 2000, s. 63-68.

⁴⁷ Gazzâlî, *İhyau Ulümi'd-Dîn*, III, 10.

⁴⁸ Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İstanbul 1991, s. 47.

⁴⁹ Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 60.

bilme ve tanımadır. Bilme ve tanıma ise ilimdir. İlim ise arazdır. Bu takdirde ruhun araz olduğu iddia edilirse arazın arazla kaim olduğu sonucuna varırız. Bu sonuç ise mantık açısından imkânsızdır. Gazzâlî, ruh cisim de değildir, diyor. Çünkü hem cismin bölünebilmesi mümkündür. Hâlbuki ruh bölünme kabul etmez. Bölündüğünü kabul edecek olursak ruhun bu kısımlarından birisinin bir şeyi biliyorken diğerinin bilemediğini de kabul etmek zorundayız. Bu durumda insanın bir durumda bir şeyi hem biliyor hem de bilmiyor olduğunu kabul etmeliyiz. Ancak bir kişinin aynı şeyi hem bilmesi hem de bilmemesi muhaldir. Demek ki ruh bölünmez değildir, bölünmeyen şey ise cisim olamaz. O halde ruh, bölünmesi mümkün olmayan bir cevherdir.⁵⁰

Gazzâlî'ye göre insanda bedenden ayrı olarak bir de ruh vardır.⁵¹ Ama ruhla beden birbirinden farklıdır. Beden bozulmamayı, çürümeyi ve ölümü kabul ettiği halde ruh bozulmaz, çürümez ve ölmez. Ruha mekân ve yön izafe edemeyiz. O bedenle kaim değildir. Çünkü beden ölüm halinde de vardır. Hâlbuki ölüde ruh yoktur. Ancak ölümlle birlikte bedenden ayrıldıktan sonra kıyamet günü ayrılmış olduğu bedenine tekrar kavuşmayı bekler. Ruhun bedenle kaim olmadığına delili için şunu düşünelim: Bir insan gözünü kapadığı zaman tüm varlıklar gözünden kaybolur. Hatta bedenini bile göremez. Fakat o insan bile kendisini bilir ve kendi varlığına kanaat getirir. Bu durumda beden özel bir heykel, ruhi tecellilerin tezahürüne mahsus bir kalıptan, bir aletten başka bir şey değildir.⁵² Ruh ile beden arasında böyle bir ayrımı kabul etmesi ile Gazzâlî düalist bir tavır takınmış gibi görünse de insanda esas aldığı da bir gerçektir.⁵³

Gerek Farabi, gerekse İbn Sina ve Gazzâlî olsun bu üç filozof da ikici insan görüşünü savunarak Platon'u takip etmişlerdir. Ancak Kur'ân'ın bu, monistik insan anlayışıyla uyuşmaz. Çünkü Kur'ân beden ve ruhu ayırmamış, insanı ruh ve beden

⁵⁰Bkz. Gazzâlî, *el-Ecvibetü'l-Gazzâlîyye Fi Mesaili'l-Uhreviyye*, (Mecmuatu Resail İçerisinde), Beyrut tsz. , s. 119.

⁵¹ Gazzâlî İhya'da akıl, nefs-i natika, kalp ve ruh kelimelerini birbirlerinin yerine kullanmıştır. Ancak bunların arasındaki anlam farklılıklarına dikkat çekmek için her birisinin ayrı ayrı anlamını İhya'nın *el-Kitab-u fi Acaibi'l-Kalb* adlı bahsinde açıklamıştır. Bkz.: Gazzâlî, *İhya.*, III, 8-15.

⁵² Bkz.: Gazzâlî, *Risaletün Ledünniye*, Mecmuatu Resail İçerisinde), Beyrut tsz s. 60.

⁵³ Küçük, Hasan, *Sistemik Felsefe Tarihi*, İstanbul 1985, s. 426.

bütünlüğü içerisinde tek olarak değerlendirmiştir. Bunun sonucu da yeniden dirilişi ve ölümsüzlüğü ne yalnız insana ne de ruha vermiştir.⁵⁴

Filozofların ruh ile ilgili düşüncelerine baktıktan sonra şimdi de İslâm düşünürlerinin meseleye bakışını ele almaya çalışalım.

İbn Hazm'a (v. 456/1064) göre ise ruh ağırlığı, derinliği ve genişliği olan, bedeni yöneten latif bir cisimdir. Şahıslara göre farklılaşır, çeşitlenir. Şayet ruh, bölünme kabul etmeseydi, katil ile maktulun, fasık ile itaatkârın, cahil ile âlimin ruhu bir olurdu. Hâlbuki öyle değildir. Bütün insanlar ayrı kişiliklere sahiptir ve hiç birinin tabiatı birbirine benzemez.

Bir diğer delil de diyor, İbn Hazm, âlemde var olan şeyler ya arazdır ya da cevherdir. Şayet ruha cisimsiz cevher diyecek olursak âlemde olmayan bir şeyin varlığından söz etmiş oluruz ki bu da ruhun yok olduğunu söylemekle aynı manaya gelir. İbn Hazm görüşünün doğruluğunu teyit etmek için Aristoteles'in de "*ruh cisim değildir*" demediğini söyler. Şayet söylemişse de bu delilsiz bir ifadedir uyulması gerekmez, der.

İbn Hazm görüşünü ispatlamak için Kur'ân'ın bazı ayetlerini de kanıt olarak öne sürer. Firavun ve ailesine kıyamet koptuğunda '*Haydi girin azabın en şiddetlisine (denir)*' anlamındaki Fâtır 40/46 ve '*Allah yolunda can verenlere ölümler demeyiniz*' anlamına gelen Bakara2/154 ve Ali İmran 3/169 ayetlerini zikreder. Bu ayetlerde Firavun ve ailesinin nefsinin kıyametten önce azabı tatması haktır. Şehitler ise can verdikleri andan itibaren kıyamet kopacağı ana kadar rızıklandırılır, sevindirilir ve ödüllendirilirler. Hâlbuki diyor İbn Hazm, denizde boğulan Firavunun cesedini balıklar vb. Hayvanlar yemiştir. Allah yolunda can verenlerin bedenleri ise zaten parçalanmıştır. Şayet haşrin gerçekleşeceği kıyamet anına kadar kötüler cezalandırılacak, iyiler de ödüllendirilecekse bu onların hangi cüzlerine olacaktır? Ancak mahiyeti cisim olan ruhlarındadır. Ayrıca İbn Hazm ruh ile nefsi bir görmüştür. Her ikisi de cesetten ayrı şeylerdir. Ceset önce topraktan sonra nutfeden (spermden) ve sırasıyla embriyodan ve belli belirsiz bir çığnem etten oluşmuştur.⁵⁵ Hâlbuki ruh "*kün*" emri ile olmuştur. İsra 17/85'de ifade edildiği o rabbimizin

⁵⁴ Koç, Turan, *A.g.e.*, s.48.

⁵⁵ Hac, 22/5.

emrindedir. Ancak diyor İbn Hazm, burada zikredilen ruhun “Cebrail, Kur’ân vb.” Başka anlamlara da gelebileceğini kabul etmeliyiz.⁵⁶

Ruhun latif bir cisim olduğunu kabul edenlerin bir başka izah şekilleri de şöyledir: biz, varlıkların kadim ve hadis diye ikiye ayrıldığını biliyoruz. Ruh kadim olamayacağına göre hadistir. Zira tek kadim olan Allah’tır. Böylece ruhun hadis olduğu net bir şekilde ortaya çıkmasıyla, ruhun araz mı cisim mi olduğunu belirlemeye geldi. Çünkü hadisler ya arazdır ya da cisim. Ruh, araz olamaz, çünkü araz nakledilmez, kabzedilmez ve cisimsiz varlığı düşülmez. Hâlbuki ruh kabzediliyor, naklediliyor ve cesetten ayrıldıktan sonra da varlığını sürdürüyor. O halde ruh cisimdir ama mahiyetini Allah bilir. Hadis-i şeriflerde ölümlerin ruhlarına yapılan muamele ve ruhların yaşamları ile ilgili haberlerde onların cismaniyetlerine dair ipuçları vardır. Örneğin müminin ruhunun melekler tarafından arşa çıkarılması ve şehitlerin ruhlarının Cennette mükâfatlandırılmaları ve Cennetteki kuşların kursaklarında olmaları gibi haberler ruhların cisim olduklarına delildir.⁵⁷

Ruhun bedenden ayrı latif bir cisim olduğunu kanıtlamak için ayrıca A’raf 7/172’yi delil olarak getirirler. “*Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve; Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Diye onları kendilerine şahit tutmuştu. ‘Evet, buna şahidiz’ dediler. Kıyamet günü ‘biz bundan habersizdik’ diyemezsiniz*”. İbn Hazm Allah Teâlâ’nın rububiyetini ikrar ettiği bu hadise, ruhların cesetten ayrı birer latif cisim olduklarına delildir, diyor.⁵⁸

İslâm kelamcılarının çoğunluğunun kabul ettiği ve İbn Kayyim el-Cevzi’nin Kitabü’r “*Ruh ve’n Nefs*” adlı eserindeki tanıma göre ruh, mahiyet itibariyle duyularla algıladığımız bedene muhalif fakat gül suyunun gülde, zeytin yağının zeytin tanesinde ve ateşin köz halindeki kömürde yayıldığı gibi bedene yayılan, ona sirayet eden ve hayatla bizzat vasıflanan ulvi, diri, hareketli ve şeffaf bir cisimdir. Nurani bir cisim olan ruh, değişim, ayırım ve parçalanma kabul etmez. Beden ruhla birleşmeye elverişli olduğu müddetçe bedenden ayrılmaz. Bu denge bozulduğu zaman yani bedenin kabul etmesine mani bir hal ortaya çıkınca ruh bedenden ayrılır ve ölüm gerçekleşir. Bu, bedenin ölümüdür, ruhun değil. Ruh, bedenden ayrılınca

⁵⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, (Tah.: Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyr), Beyrut 1985, s. 219-221.

⁵⁷ Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Tekin Kitabevi, Konya 1986, s. 224.

⁵⁸ İbn Hazm, *A.g.e.*, c. V, s. 205.

âlem-i ervah (ruhlar âlemine) gider. el-Cüveyni'nin de kabul ettiği bu görüş için el-Cevzî, “*Kitap, sünnet, sahabenin icması ve fitri deliller de bu görüşün doğruluğuna delalet eder*” demiştir.⁵⁹

Fahreddin Râzî, her ne kadar İmamı'l-Haremeyn el-Cüveyni'in görüşünü, semavi dinlerin ölüm ve hayat keyfiyetlerine uygun görse de, kendisi tam olarak bu görüşe katılmaz.⁶⁰ Ona göre ruh, bedene karışmış nurani latif bir cevherdir. Tefsirinde ruhun varlığı ve mahiyeti ile ilgili on yedi delil öne süren Râzî, ruh bir cevherdir, beden ise onun aletidir, demiştir. Ruhun duyularla algılanabilen bir cisim olamayacağını da ispatlamaya çalışırken de şöyle demiştir. “Zorunlu bir bilgi ile biliyoruz ki, beden parçaları sürekli bir şekilde azalıp çoğalmak gibi bir değişime uğramaktadır. Bu beden böyle değiştiği halde insanın benliği ömrünün başından sonuna kadar birdir ve sabittir. Değişkenin değişmeze aykırı olduğu, aklın ispatına gerek görmediği şeylerden olmasına binaen insanın hakikatinin, başka bir deyişle nefsin beden dediğimiz hissedilebilen bünyeden başka bir şey olması gerekir”⁶¹

Râzî, insanın bilme, kudret sahibi olma, düşünme ve tasarruf edebilme sıfatlarına sahip olduğunu hatırlatır. Bunlara sahip olan ise ancak “*cevher*” olabilir, diyor. Cevher ise araz olamaz. Ancak şunu söyleyebiliriz, insan birtakım arazlarla (sıfatlarla) mevsuftur. Ama bu sıfatlar onun aslından değildir. “*Ben*” dediğimiz şey vücudumuz yaşlansa da uzuvlarımızdan birisi eksilse de, sahip olduğumuz sıfatlardan birisi yok olsa da devam eder. Hatta uzuvlarından herhangi birisi eksilmiş olan kimse “*ben biraz önce mevcut olan insanım*” der. Demek ki o insan o uzuv ve organlardan başka bir şeydir. O halde insan bir cevherdir.⁶²

Ruh üzerinde yapılmış tartışmaları inceledikten sonra, bu meselede son sözü söylemenin ne kadar zor olduğunu görüyoruz. Doğrusu ruh konusundaki bilgilerimiz

⁵⁹ Müellif bu görüşün doğruluğunu ispat için ayet ve hadislerden oluşan yüze yakın delil önce sürmüştür. Bkz.: İbn Kayyımî'l-Cevziyye, *Telbisu İblis*, (thk. S. El-Cümevli), 4. Bsk., Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1990, s. 422-438; Pezdevi, *Usulu'd-Din*, (Ter.: Gölcük Şerafeddin, Ehl-i Sünnet Akaidi), s. 323; ayrıca Bkz.: İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Ankara 1982, s. 195; Aydın, Ali Arslan, *A.g.e.*, s.69.

⁶⁰ Râzî Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, XV, 44.

⁶¹ Râzî Fahreddin, *A.g.e.*, XV, 38.

⁶² Râzî Fahreddin *Tefsir-i Kebir*, İsra, 17/85'in açıklamasını yaparken öncelikle bu ayette geçen ruh kelimesinin işaret ettiği muhtemel manaları verdikten sonra ruhun varlığını ve onun bedenden ayrı olduğunu ispatlamak için on yedi delil gösterir. Bkz.: Râzî Fahreddin, *A.g.e.*, XV, 33-58. Râzî Fahreddin'nin ruh ile ilgili görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kaplan Hayri, Fahreddin Râzî *Düşüncesinde Ruh ve Ahlak*, (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001

sınırlıdır. Bundan da öte bu konuda idrakimiz yeterli değildir. İsrâ suresi 17/85'te de belirtildiği gibi insana bu konuda pek az bilgi verilmiştir.⁶³ Bu sebeple insanın bu meselenin derinliğine doğru aydınlanması mümkün görünmemektedir. Ne doğuda ne batıda, ne İslâm âlimleri arasında ne de eski ve yeni filozoflar arasında ruh meselesi asla halledilmiş değildir. İzmirli İsmail Hakkı'nın şu söz hakikaten önemlidir. "*Ruh konusu zaruret-i diniyyeden olmadığı için varlığını ve ölmezliğini kabul ettikten sonra ruhun mahiyeti ve hakikati hakkında nasıl itikat olunursa olunsun tevhide zıt bir itikat meydana gelmez*"⁶⁴

Kur'ân'ı genel bir bakış ile anlamaya çalışırsak onun anlattığı ahiret hayatının sadece ruhun ölümsüzlüğünden ibaret olmadığını görürüz. Kur'ân'a göre bizler öteki dünyada birbirimizi tanıyacak, birbirimizle konuşacağız. İnsanların elleri ve ayakları dahi orada konuşacaktır, kendileri hakkında şahitlik yapacaktır.⁶⁵ Beden olmadan bütün bunların olması mümkün değildir.⁶⁶

Ruhla bedeni birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, mutlak olarak birbirinden ayırdığımızda bir araya getirmek de mümkün değildir. Ayrıca bedene bağlı özelliklerimizle ruha bağlı özelliklerimizi birbirinden ayırmak hiç de kolay değildir. Kimliğimiz ve kişiliğimiz açısından duygularımıza ne kadar ihtiyacımız varsa bedene de o kadar ihtiyacımız vardır. Hiç kimse insanların bedenlerinin özellikleri ile özdeşleştiğini inkâr edemez. Kişisel kimlik açısından beden asla hiçe alınmaz. Bu yüzden cevher ruhu insanın aslı sayarak, ruhun ölümsüzlüğünü savunmak insanın bekasını savunmak anlamına gelmez. Kısacası kişisel kimliğimizin korunması açısından ruhla bedeni ayırmayan monistik insan anlayışı akla daha uygun görünmektedir.

⁶³ İsrâ 17/85 ile ilgili nüzul sebebi hakkında birtakım rivayetler vardır. Buna göre Yahudiler Kureyş'e dediler ki: Muhammed (a.s.)'e şu üç şeyi sorun, eğer size ikisinin cevabını verir üçüncüsünde susarsa bilin ki o peygamberdir. O'na Ashab-ı Khef'i, Zülkarneyn'i ve Ruh'u sorun. Onlar da Rasûlullah'a bu üç şeyi sordular. Hz. Peygamber "*size bu üç şeyi yarın cevaplandıracağım*" buyurdu. Bunun üzerine vahiy kırk gün kesildi. Sonrasında vahiy yeniden başladı ve Cenabı Hak "*hiçbir şey hakkında "ben sunu yarın mutlaka yapacağım"*deme. Ancak Allah'ın dilemesi müstesna (yani inşaallah demen müstisna)" (Kehf, 18/23-24) ayetini indirdi. Daha sonra Haz. Peygamber onlara Ashab-ı Khef'i ve Zülkarneyn'i anlattı ama Ruh'tan bahsetmedi. Bu hususta da "*sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh rabbimizin emrindedir*" (İsrâ, 17/85) ayeti indi. Peşinden de aynı ayetin devamı olarak "*Zaten size bu konuda az bir ilimden başkası verilmemiştir.*" Anlamındaki ayet vahyedilmiştir. Bkz.: Râzî Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, XV, 33; Bağdadi Alaaddin Ali b. Muhammed İbrahim, *Tefsir'u-l Hazin*, Beyrut trs., III, 179.

⁶⁴ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam*, s. 197.

⁶⁵ "O gün ağızlarını mühürleriz, elleri bize söyler, ayakları bize şahitlik eder." Yasin, 36/65.

⁶⁶ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000, s. 262.

UZAK DOĞU DİNLERİNDE VE İSLÂM'DA RUHUN MAHİYETİ

1. Hinduizm'de Ruhun Mahiyeti

Kısaca açıklanan Hinduizm'in Tenâsüh doktrini, yaşayan bütün varlıkların bir ruh ve bir bedenden teşekkül ettiğini belirtmektedir. Ruh yok olmamakta, beden ise ruha göre ölümlü olmaktadır. Dünyanın başlangıcında biricik kaynaktan, tam bir hayattan çıkan Brahman yani Ruh, mutluga yeniden kavuşmak için uzun bir yolculuga girişmektedir. İlk menzilin, evrenle ilgili hayatın en ilkel şekilleri arasında varlıkların en alt basamağı olduğunu kabul etmek lazımdır. Ruh olan bu göçebe varlık, basamaklarını tırmanıyor, gittikçe; yüksek hayvanlar, insanlar gibi en kompleks bedenler içinde yeniden diriliyor. Bu şekilde o yükseldikçe ilk prensibe göre, bulunduğu yerdeki nisbî uzaklığa bağlı olarak mesuliyetler elde etmektedir. İşte bunun içindir ki insanlar birtakım ahlak kanunlarına riayet etmişlerdir. Hayvanlar ise bundan habersizdirler. İnsanlar arasında Brahman'lar Shudra'ların yaşayışlarını idare eden kurallardan daha titiz birtakım kurallara riayet etmeye zorlanmışlardır. Belki de Hindu ilahiyatçılarının dediği gibi canlılar tarafından ifa edilen işler, meyvesini verecektir. Yani, göçen ruhun kader, ruhun hulul etiği ferdin, davranışına bağlıdır. İyi davranışta bulunursa (kastın ödevlerine dikkat ederse) Ruh hafiflemiş bir halde evrensel hiyerarşide yükselir, insan veya Tanrı olarak yüksek bir bedende yeniden doğar. Kötü davranışta bulunursa, Ruh ağırlaşmış bir halde işlenmiş olan günahın ağırlığı ile paryalar veya hayvanlar gibi aşağı bedenler içine düşülmektedir. Böylece her fert, kendi talihine layık olmaktadır. Şüphesiz her ferd, kendi talihine layık olan şeye mazhar olmaktadır.⁶⁷

2. Budizm'de Ruhun Mahiyeti

Buda'ya göre değişim bir realitedir. Değişim, gerçek olan hiçbir şeyin sürekli olmadığını gösterir. Hiçbir şey devamlı değildir. Değişim kanunu evrenseldir. Bu yüzden Buda, hiçbir şekilde sürekli ruh fikrine inanmaz. O ruhun veya özün varlığını inkâr eder. Zihin denilen şey fikirlerin veya düşüncelerin akımıdır. Düşünceler,

⁶⁷ Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, s. 294-295.

hisler, arzular vs bir anda ortaya çıkarlar. Bizim zihinsel sürecimiz bilincin bir akımı gibidir. Bu akımın arkasında sürekli bir öz yoktur. Öz, idraklerin bir akımıdır. Böylece Buda, özün yokluğu (antma-vada veya nariatma-vada) teorisin ortaya koydu.

Özün yokluğu teorisi iki anlama gelir: 1.Öz sürekli olmayan zihinsel ve bedensel süreçlerin bir toplamıdır. 2. Dünya özden yoksundur; o, boşluk ve sürekli olmayan niteliklerin toplamıdır. Buda, her ne kadar sürekli öz yoksa da, kişinin hayatını kompoze eden peş peşe durumların akımının devamlılığının olduğunu söyler.

Buda hayatın devamlılığını her an değişmekte olan lambanın ışığı örneği ile açıkladı. Buda, Yeniden Doğuş ve Karma prensibine inanır. Bununla beraber o, ruhun bir bedenden ayrıldıktan sonra başka bir bedene girmesi anlamındaki yeniden doğuşa inanmaz. İki doğum farklıdır ve özdeş değildir.

Buda'ya göre var olmayan ruha gereksiz bağlılık ızdırap sebebidir. O, bütün ızdırapların kaynağının benlik duygusunun ortaya çıkmasında yattığını söyler. Sahiplik isteği düşüncesi ve benim ve onların duygusu, bu yanlış ruh düşüncesinden dolaydır. Algılanamayan ve görülemeyen ruh mevcut olamaz. O, öğrencilerinden ruha ilişkin gereksiz tartışmalara girmemelerini istedi. Ruh bizim tecrübemizin ve aklımızın ötesindedir.

Buda, kişinin beş skandha'nın birikiminden daha fazla bir şey olmadığını açıkladı. Bu skandha şunlardır: form, (rupa), duygu (vedana), idrak (samjana), eğilim (samskaras) ve psikolojik bileşimin toplamıdır, bu durum Vedanta felsefesi tarafından kabul edilmez.⁶⁸

Budizm'deki diğer bir problem ise bizzat Tenâsüh'la ilgilidir. Eğer ruh yoksa ferdin karman'a varis olması ve onu diğer bir şeye ulaştırması nasıl olacaktır? İşte bu problem, Budist ilahiyatçıları ve batılı mütehasıslarca, ittifak içinde açık bir cevaba ulaşılmaksızın durmadan tartışılmıştır... Çoğu defa, “ruh” beden ölümü ile “layık oldukları” yani tabir caizse “*ahlaki renklere göre*” yeni varlığın embriyonu içinde yeniden birleşmek için ayrılan zihni bir formasyon olayı olarak açıklanmıştır. Durum böyle olunca, bir yandan, Dünyadan feragat kötü zihni formasyonları artık meydana

⁶⁸Işık, Hidayet, 'Budizm', SÜİFD, sy. XVI, s. 178.

getirmemek için en emin yollardan birisidir; diğer yandan da, uygun eksersizler daha önce oluşan formasyonları tamamen yok edinceye kadar tahrip etmeye muktedir olmaktadır. (işte Nirvana'nın anlamı budur)

Budizm ilahiyat kitaplarının esası, Budist rahibinin hedefe varmak için kendini tam olarak verdiği, ruhunu temizlediği iddiasına dayanır. Bu arınma Murakabe çeşitleri ve zihinsel tecrübelerle dayanmaktadır. Yine de okuyucunun bu konuda tatmini zor. Çünkü ulaşılabilecek hedef aşkın olduğu halde tavsiye edilen eksersizlerin hepsi psikolojik saha ile ilgilidir. Ayrıca, bütün mevsuk eserler “mükemmel Budaların” son derece nadir olduklarını söylemekte ağız birliği etmektedirler. Yani milyonlarca senede ancak böyle bir olay olmuştur! Mademki yeniden doğuşun olduğu şartlar, sürekli hayatın devam ettiği süre içinde ifa edilen hareketlere (Karman) bağlıdır; böylece tavsiye edilen eksersizler sayesinde ruhunu arıtarak “en mükemmel doğuşa” hazırlanmak ümit edilebilir.

Yine de ”Değerli kişilerin “ (Arhant) (Buda'nın vaazını dinleyenler) NİRVANA'ya ulaşabilecekleri de söylenmiştir. Ancak bunlar, Buda değildirler. (Bunların çoğunluğu kozmik devri daimin içindedirler. Bunların içinde çok azı mükemmeldir.) Böylece, ne kadar yüce olursa olsun NİRVANA'nın bir hiyerarşi ihtiva ettiğini kabul etmek gerekir.⁶⁹

3. İslâm'da Ruhun Mahiyeti

İslâm dini, bugünkü anlamda ve batılı anlamda bir ruhçuluk anlayışını kabul etmediği gibi, ruhçuluk ve medyumlukla ilgili konuların tamamını sadece abesle iştil ve zaman israfı sayar. Çünkü daha ileri sayfalarda genişçe açıklayacağımız gibi, bu tür iş ve inançlar, batıl inanç olmaktan öteye geçmediği gibi, ruhlar, kendileriyle temas kurmak isteyenlerle ilgilenecek kadar serbest ve yetkili değildirler. Bu dünyadan öbür dünyaya göçmüş bir ruhun artık bu dünya ile ilgisi oldukça sınırlı ve kısıtlı olacaktır. Belli insanların ruhları dışında onlarla belki sadece rüyalar yoluyla bir irtibat kurma şansı olabilir. Aksi halde mümkün değildir. Mümkün olduğunu söyleyenler veya bu konuda kendilerine doğuştan yetenek verildiğini iddia edenler, berzah âlemine intikal etmiş bir ruhla, olsa olsa anne

⁶⁹ Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, s. 353.

karnındaki bir çocukla kurulabilecek kadar bir ilgi kurabilirler. Onunla ne konuşup görüşebilirler, ne de bilgi alabilirler. Çünkü bir insanın dünyaya gelebilmek için yerleştirildiği anne karnı, onun için bir berzaktır. Sonra doğup dünyaya gelmesi, ne de geriye, geldiği ruhlar yurduna geri dönmesi söz konusu değildir. Bunun gibi, ahirette doğmak için de berzah âlemi bir ana rahmi niteliğindedir. Anne karnındaki çocuğu geldiği yere göndermek ne kadar mümkünse, berzaktaki bir ruhu da dünyaya çağırıp getirmek işte o kadar mümkündür.⁷⁰ Dolayısıyla İslâm, doğu dinlerinin ruh anlayışında ayrıldığı gibi, bundan sonra değineceğimiz reenkarnasyon anlayışından da ayrılır.

⁷⁰ Arslan, Arif, *Bütün Dinlere ve İnançlara Göre Ruhçuluk ve Reenkarnasyon*, Nokta Kitap, İstanbul 2008, s. 33-34.

İKİNCİ BÖLÜM

REENKARNASYON VE TENÂSÜH

A. Reenkarnasyon Kelimesinin Tanımı ve Terim Anlamı

a.a. Reenkarnasyonun Tanımı

İster bu dünyada ister başka bir âlemde, ister derhal ister gecikmeli olsun maddi bir dünyada yeniden doğuş olarak adlandırılan reenkarnasyon inancı, insanlığın eski tarihlerine kadar uzanır. Genel anlamda ruhun bir bedenden başka bir bedene göç ederek varlığını sürdürmesi, sayısız yeniden doğuşlarla sırasıyla bir çok bedende dünyaya gelmesi, bir başka deyişle ruhun bedeni terk edip bir başka bedende yeniden doğması olarak bilinen reenkarnasyonu ifade eden yerli yabancı bir çok kelime mevcuttur. Yerli kelimelere göz attığımız zaman şu kelimelerin rastlandığını görüyoruz. Osmanlıcada *tecessüm-ü mükerrer*, *tecessüd-ü mükerrer*, *tevellüd-ü cedid* veya *tekevvün-ü cedid* denilen, günümüzde ise tekrar doğuş, yeni doğuş, ruh sıçraması ve ruh göçü, gibi kavramlar ile ifade edilen bu inancın Arapçadaki karşılığı *Tenâsühtür*. Ruh göçünü ifade eden en kapsamlı kavram *Tenâsühtür*. Ancak bu kavramın yerine bugün reenkarnasyon kelimesi popüler olarak kullanılmaktadır.

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi Türkçede daha önce *tecessüm*, *tecessüd*, yeniden *tekevvün*, yeniden *tevellüt*, gibi kavramlarla anılan bu inancın şimdi ise tekrar doğuş, ruh göçü, yeniden doğuş ve ruh sıçraması gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Ruh göçü, insan ruhunun ölümsüz olduğunu, dolayısıyla beden ölünce ruhun başka bir varlığa geçtiğini; bireysel ruhun bir dizi bedene can verdiğini savunan öğretilerdir.⁷¹ Düalist insan anlayışını esas alan ve ruhu temel olarak kabul eden bu anlayışa göre ruh arınmak için bir çok bedende dünyaya gelir. *Tekâmül* nedeniyle olan bu yeniden doğuşlar neticesinde ruh, bedene bulaşmadan kurtulur ve arzuladığı âleme gider. Burada ruhun arandıktan sonraki gidecek yer konusunda farklı inanışları var olduğunu söylemeliyiz. Ruh göçü iki türlü anlaşılmaktadır. Birincisi, ölen bir kimsenin ruhunun bir başka insanda, bitkide veya hayvanda

⁷¹Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002. s. 257

dünyaya tekrar gelmesidir. İkincisi ise ruhun dünyaya sayısız defalarca gelerek bir çok bedeni canlandırması, bir başka ifadeyle, bir insan beninden başka bir insan bedenine geçmesidir. Bunlardan birincisi Tenâsüh, diğeri ise reenkarnasyon olarak bilinmektedir.⁷² Esasen Türkçede ruh göçünü ifade eden tüm kelimeler aynı anlam etrafında toplanmaktadır. Araştırmamıza göre halk arasında yaygın olarak bilenen kelime Tenâsühtür. Tekrar doğuşu ifade eden yabancı kavramların arasında en çok bilineni Fransızca “*reincarnation*” kelimesinde dilimize geçen reenkarnasyon kelimesidir. Anlamı ise: Tekrar ete girme, tekrar bedenlenme, tekrar doğmadır.⁷³

Reenkarnasyon kelimesi dilimizde Fransızca telaffuzuyla yerleşmiş olup, köken itibarıyla Latince “*incarnatio*”, “*incarnatus*” tan gelmektedir. Türkçede bu reenkarnasyon diye tabir edilir ve ruhun dünyaya gelmek üzere bedene bağlanması anlamına gelir.⁷⁴ Kelimenin tahlilini yapacak olursak tekrar ve yeniden anlamlarına gelen re ön eki ile somut bir formda şekillenmek, bedelenmek anlamına gelen *incarnation* kelimesinden mürekkep bir kelimedir, böylece kelime beden ölümünden sonra ruhun yeni bir bedende görünmesi anlamına gelmektedir. Şu halde *reincarnated* demek bedensel bir formda yeniden doğdu demektir⁷⁵ reenkarnasyon veya tekrar doğuşun Almanca’da “*wiedergeburt*” ve “*seelenwandung*” kelimeleri ile karşılandığını görmekteyiz.⁷⁶ Ruh göçünü ifade eden Latin kökenli İngilizce terimler ise, *reincarnation*. “*Teembodiment*” (yeniden bedenlenme), “*rebirth*” (yeniden doğuş), “*metempsychosyz*” (yeniden canlanma),(yeniden canlanma), “*palingenesis*” (yeniden oluş), “*metempsychosis*” (yeniden bedenlenme), “*metempsychosis*” (yeniden canlanma) ve “*transmigration*” (ruh göçüdür⁷⁷bu kelimelere yakından baktığımız zaman bu farklılıkları görmek mümkündür. Ancak reenkarnasyon ile aynı anlamı paylaşmada en başta “*regeneration*” ve “*rebirth*” kelimeleri gelmektedir.

Bu kelimeler fiziksel veya ruhsal yeniden doğuş anlamlarına gelir.⁷⁸ Konuyla ilgili İngilizce’de bir diğer kelime yeniden bedenlenme anlamına gelen “*reembodiment*”tir. Bu kelimenin ifade ettiği anlama göre, hayat ve bilinç bulunan

⁷²Hançerlioğlu, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 2000, s.437

⁷³Baloğlu Adnan Bülent, (Noah Webster, webster’ Third New International Dictionary), USA, 1969, s. 1914.

⁷⁴Baloğlu, A.g.e, s. 13-14

⁷⁵Baloğlu, A.g.e, s. 1914.

⁷⁶ Arif Cemil Denker-Bülent Davran, *Almanca-Türkçe Lügat*, İstanbul 1973, s.512

⁷⁷Güllüce, Veysel, (Geoffery Parrinder, *A Concise Encyclopedia of Christianity*), Oxford 1998, s.115

⁷⁸Webster, Noah, A.g.e., s. 1787.

her merkez, kendisini daima çeşitli vasıtalara veya bedenlere dâhil eder, onlarla birleşir.⁷⁹''*Metempsychosis*'' kavramı, bedenın ölümü üzere ruhun, canın veya şahsiyetin aynı ya da farklı cinsten olan bir başka bedene geçmesini ifade eder. Bu durumda ölen insanın ruhu bir hayvana veya bitkiye geçebilir.⁸⁰ Yunanca bir kavram olan ''*palingenesis*'' veya ''*palingenesie*'' Almanca, İngilizce ve Fransızca'da kullanılmaktadır. Ölümden sonra yeniden doğuş, yeniden oluş anlamlarına gelir. Bu kavram İslâm literatüründe ''*el ba'su ba'de-l mevt*'' şeklinde ifade edilmektedir.⁸¹''*Transmigration*'' kelimesi de ruhun bir başka bedene geçişini ifade eden bir kelimedir. Kelime aslında kök itibarıyla ''bir durumdan başka bir duruma geçmek''tir. Ancak bu kelime, ruh ile ilişkisi kurularak kullanıldığında; ''ölümden sonra ruhların kendisinden daha aşağı seviyede olan hayvan bedenine veya insan bedenine geçmesi'' anlamına gelmektedir.⁸² Dikkat edilecek olursa burada ölümden sonra ruhların hayvan bedenine geçişi öne alınarak söylenmiştir. Hâlbuki ruh göçünü anlatan diğer kelimeler, genel olarak ruhların başka bedenlere geçişi olarak anlatılmaktadır. Bu durumda ''*transmigration*'' ve ''*metempsychosis*'' kelimelerinin bazen sadece ruhların insan bedeninden hayvan bedenine geçişi anlattığını ve böylelikle reenkarnasyon kelimesinden bu yönüyle ayrıldıklarını söyleyebiliriz.⁸³

Hinduizm ve Budizm'de ruh göçünü ifade eden çeşitli kavramlar vardır. Sonsuz doğum, ölüm ve yeniden doğum döngüleri Sanskritçe'de ''*samsara*'' gibi. Samsara tekrar doğuş ile dünyaya tekrar gelme döngüsü anlamına gelmektedir. Bu döngüden kurtulmak, aydınlanmak demektir.⁸⁴ Bu bazen karma olarak da isimlendirilmiş olup ruhun bedenden ayrı olduğu inancına dayalı bir düşüncedir. Hinduların samsara olarak isimlendirdikleri bu inanca göre hayvan, bitki, insan veya tanrı şeklinde doğar. Buna göre insan kendi kaderinin mimarıdır. Manevi ve ahlaki karşılık, yani işlenen suçların veya yapılan hayırların sonucu ruhun tekrar bir bedene girerek bu dünyaya gelişiyle gerçekleşir.⁸⁵ Süryanice'de ruhun bir bedenden başka

⁷⁹ R.J. Gross, ''*Regeneration*'' mad, Encyclopedia Britannica, USA 1996, XVI, 251

⁸⁰ Noah Webster, *A.g.e.*, s. 1914; Yalçın Kocabey, *Türkçe Fransızca Büyük Sözlük*, Ankara tzs. s.1067.

⁸¹ Çankı, Mustafa Namık, *Büyük Felsefe Lügatı*, İstanbul 1955, s. 321

⁸² Wilson D. Wallis, ''*Transmigration*'' mad, The World Book, USA 1999, XIII, 250.

⁸³ A.C. Bouquet, *Encyclopedia Amerika*, USA 1979, XIV, 15.

⁸⁴ Houston C. Smith, ''*Religion*'' mad, The World Book Encyclopedia, c. XIV, USA 1969, s.46; A. T. Mann, *Yeniden Doğuş Reenkarnasyon*, (çev. Gökhan Sezgi), Ankara 1998, s.31.

⁸⁵ Tümer Günay,- Küçük Abdurahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997, s. 102

bir bedene geçmesini ifade etmek için “*taspiḳha*” veya “*taspiḳha denafshatha*” kelimeleri kullanılır. Yahudi metinlerde ise ruh göçünü ifade için “*sodha-ibbur*” veya “*gilgul*” terimleri kullanılmıştır.⁸⁶ Görüldüğü gibi Reenkarnasyon ile aynı ve ona yak tüm kavramların ortak manası “ruhun göçmesi” şeklindedir. Ancak bu gün tekrar doğuş inancına sahip olanlar, bu kavramların en yaygını olan Tenâsüh ve reenkarnasyon arasında, temel bir farklılık olduğunu kabul ederler. Buna göre reenkarnasyon, “*metempsychosis*” ile özdeş olan Hint kökenli olup, ruhun insan bedeninden çıktıktan sonara hayvan ve bitki dahil başka varlıkların bedenine girmesi demek olan Tenâsühten farklıdır. Reenkarnasyon, en basit olarak insanın ruh ve bedenden oluştuğu ve ruhun esas olduğuna inanılır.

Buna göre fiziksel bir ölümün ardından ruh yaşamaya devam eder. Başka bir ifade ile reenkarnasyon, ruhsal ilkenin yeniden tensel kabuğa girmesidir. İnsan için bu yeni beden yine insan bedenidir. Yani bir insan başka bir bedende dünyaya gelecekte bu ne hayvan ne bitki nede başka bir şey olamaz. Sadece insan bedeni olabilir.⁸⁷ Bu hadise, kâinattaki tekâmül kanunları muvacehesinde işlemektedir. Adaletin tesisi bu akide ile mümkündür. Reenkarnasyon savunucularına göre bu evrensel bir yasadır ve ilahidir. İnsanlığın en eski inancı ve bilgisidir. Buna göre tekrar doğmak bir keffarat ve ceza değildir. Varlık dünyaya her gelişinde geçmiş hayatlarının toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Bu ürün kişinin önceki hayatındaki yaptıklarının bir sonucudur. İnsan kör bir kaderin mahkûmu değildir. Varlık, kendi kaderini kendisi meydana getirir. Esasen bunun başka bir anlamı da insanın gelecek hayatını kendi fiil ve hareketleri ile oluşturduğudur. Sonraki hayatınızda daha yüksek seviyede yaşamak ve daha mutlu olmak istiyorsanız ahlaki açıdan dahi iyi olmalısınız. Bu kadere “karma” denir. Varlık tekrar-tekrar doğarak tekâmül eder. Böylece varlık dünya gibi maddesel ortamlarda doğmayacak liyakate ulaşıncaya kadar bedenlere girer ve çıkar en sonunda okuldan mevzun olurcasına zorunlu olarak dünyaya doğmaktan kurtulur.⁸⁸

⁸⁶ Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancın Tensüh İnancıyla İlişkisi*, İstanbul 1996, s. 69.

⁸⁷ Papus, Dr. Gerard Encausse, *Reenkarnasyon*, (ter. Haluk Özden), İstanbul 1999, s. 19.

⁸⁸ Arıkdal, Ergün, *Metapsişik Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 110

a.b. Terim Anlamı

Sözlükte Tenâsühle aynı anlamı taşımasına rağmen, özellikle günümüzde bu düşünceyi savunan bazı gruplara göre reenkarnasyon Tenâsühten farklı daha hususi bir manada kullanılmaktadır. Buna göre, reenkarnasyonda tekrar doğuştan ziyade daha çok doğu öğretilerinde görülen ruhun başka bir bedene geçmesini ifade eden Tenâsüh ve ruh göçünden, başka bir ifadeyle metempsychose ve transmigratıon'dan tamamen farklıdır.⁸⁹ Böylece bu kavramda bir anlam daralması oluşmuştur. Günümüzde reenkarnasyonu savunan kimselere göre, reenkarnasyon yani dünyaya tekrar gelişin Hint felsefesi ve dinlerindeki Tenâsüh ile esas ve amaç bakımından hiçbir ilgi ve münasebeti yoktur. Çünkü Tenâsühte tekâmül fikri yoktur. Ceza ve mükâfat esasına göre bir geliş, gidiş vardır.⁹⁰ Reenkarnasyon ise, dünyevi bağlardan kurtulamamış ruhların tekâmül için dünyaya tekrar gelmesi vardır. Varlık, dünyaya her bağlanışında geçmiş hayatlarının toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Tekâmülde hiçbir zaman geri dönülmeyeceği kabul edilmiştir.⁹¹ ‘‘Kimlerine göre ruh, insan, hayvan ve bitki varlıklarına göçebilir, kimlerine göre insan, hayvan ve bitkilerin ruhları başkadır ve birinden ötekine göçemez. Kimileri ruh göçünün sürekliliğine, kimleri de aralıklı göçlere inanırlar. Ruh göçü, metafizik dünya görüşünün yararlandığı boş bir inançtır. ’’⁹²

1. Reenkarnasyonun Tarihsel Tezahürleri

Tekrar doğuş düşüncesi tarihin eski devirlerine kadar uzanan bir inançtır. Kim ya da kimler tarafından ortaya çıkarıldığı tam olarak bilinmeyen Reenkarnasyon inancı, bir takım sebeplerden ötürü farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Akla gelen ilk sebepler; Ruh, Beden, Ölüm ve Ölüm Sonrası kavramlarının kültürden kültüre farklı algılanması, bu inancın kimi yerlerde dini metinlere kimi yerlerde ise mitolojik hikâyelere dayanması ve meselenin tecrübe edilemeyecek bir konu olmasından dolayı insanın idrak sahasına dâhil olmaması, ayrıca bu düşüncenin sınanmasının imkânsız olması Reenkarnasyonun farklı şekillerde tezahür etmesine neden olmuştur.

⁸⁹ Baloğlu, Adnan Bülent, *İslâm'a Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, Ankara 2001, s. 27-34.

⁹⁰ Güllüce, Veysel, *Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 38

⁹¹ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s. 89.

⁹² Arslan, Arif, *A.g.e.* s. 55.

Örneğin Hinduizm’de ölümle yeniden doğma arasında ne kadar süre olduğu konusunda bir yorumda bulunulmaz, Lübnan Dürzîleri, ölen bir kimsenin ruhunun aradan zaman geçmeden yeni bir bebeğe geçtiğine inanır. Caynistler ise ölen bir kimsenin ruhunun başka bir canlıya anne karnındayken intikal ettiğini kabul ederler.⁹³ Bir görüşe göre eski Mısır’da reenkarnasyon sadece Firavunlara özgüydü. İnanca göre zamanı geldiğinde Firavunlar tekrar dirilecekti. Piramitlerin yapılma nedeninin de budur. Hatta bu yüzden piramitlere gıda maddeleri dahi yerleştirilmişti⁹⁴. Ancak İbn Cevzî, reenkarnasyon inancının Firavun ve Haz. Musa (a.s.) zamanında ortaya çıktığını ifade etmiştir. Buna göre çocukların, akılsızların ve hayvanların çektiği sıkıntıların nedeni imtihan olamaz. Bilakis bunlar geçmiş hayatlarında yapmış oldukları günahların bedellerini ödemektedirler⁹⁵. Eski Mısır’daki reenkarnasyon inancı hakkında bir diğer görüşe göre mumyalama, kendi bedenlerine tekrar dönmek için eski bedenin hazır bulundurma yöntemidir. İnanışa göre kötü ruhlar çeşitli hayvan bedenlerine girip çıkarak sınırlar. İyi ruhlar ise üç bin yıllık bir Cennet yaşamından sonra dünyaya dönerler.⁹⁶ Ama sonuçta Mısırlılar Tenâsühü salt beşeri bir şekilde tasvir etmişlerdir. Hâlbuki az sonra göreceğimiz gibi Hintlilerde reenkarnasyon metafizik bir kıyafete bürünmüş ve ağaçları, hayvanları, insanları ve bütün doğayı kapsamıştır. Öyle ki kişinin çok kötü bir karmadan sonra yeniden dünyaya bir kurbağa veya böcek vs. olarak gelmesi ihtimal dairesindeydi. Diğer taraftan İranlılar’da reenkarnasyon beşer dairesiyle sınırlandırmış ve söz konusu inancı ahlaki bir sistem haline çevirmeye çalışmışlardır.⁹⁷

Reenkarnasyon inancın temel problemlerinden birisi, dünyanın farklı bölgelerinde birbirinden çok uzaklarda yaşayan çok sayıda insanın bu inanca sahip olduğu bu inancın, ilk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığıdır. Bu soru bir çok araştırmaya konu olmuştur. Yapılan bu araştırmalardan anlaşıldığı üzere, ruhun bedenden ayrıldıktan sonra başka bedenlerde tekrar dünyaya gelmesi inancı tarihin çok eski dönemlerine kadar uzanan ve öyle veya böyle varlığını bugüne kadar sürdürebilen bir inançtır. Nerede ortaya çıktığı konusu ihtilafli da olsa dünyanın ilk

⁹³ Baloğlu, Adnan Bülent, *Tekrar Doğuş*, Ruh ve Madde Yay. s. 96

⁹⁴ Özçankaya, Ramazan, *Ruh*, İstanbul 1999, s. 15

⁹⁵ İbn Kayyımî'l-Cevziyye, *Telbisu İblis*, s. 93

⁹⁶ Hançerlioğlu, Orhan, *Ruh Bilim Sözlüğü*, s. 267

⁹⁷ Günaltay, M. Şemseddin, *Felsefe-i Ülä*, İstanbul 1994, s.165

yerleşim bölgeleri olan Eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Hindistan gibi yerlerde kabul edilmiştir.⁹⁸ Nitekim geçmişte birtakım insanların ölüleriyle birlikte onlara lazım olabilecek eşyayı da mezara koymaları, bazılarının ise ölüleri gömmeyip açık havada yırtıcı hayvanlara yem olarak bırakmaları hep bu inancın kalıntılarına ve izlerine işaret etmektedir. Bütün bu uygulamaların ana teması, ruhun bedenden ayrıldıktan sonra da yaşamına devam ettiği ve bir gün dünyaya tekrar geleceğine olan inançtır.⁹⁹ Tenâsüh, bir düşünce olarak Yunanlılarda, Pisagorcularda, Yeni Plâtoncularda, Eski Mısır'da, Manihaizm'de, Orfizm'de¹⁰⁰ ve Gnostisizm'de¹⁰¹ mevcuttur. Ayrıca bu inanca ihvan-ı Safa'da ve bazı Hristiyan mezheplerinde de rastlanmıştır.¹⁰²

Ruhun ölmediği, ölümden sonra da yaşamına devam ettiği inancı şu veya bu şekilde çok eskilere dayanan bir inançtır. Ruhun ölümsüzlüğünün Tenâsüh yoluyla devam ettiği inancı aslında Hint dinlerinin başlıca özelliğidir. Hatta Tenâsüh denince akla önce Hinduizm¹⁰³ ve Budizm gelmektedir.¹⁰⁴ Biruni bunu vurgulamak için “ihlâs kelimesi çerçevesinde şahadet Müslüman'ın imanının, teslis Hristiyanlığın, Cumartesi gününe tazim Yahudiliğin alameti olduğu gibi Tenâsüh de Hint dininin alametidir. Eğer bir kimse Tenâsühe inanmazsa onlardan değildir, kendilerinden saymazlar” demiştir.¹⁰⁵ Hinduizm'de ruhun ölümden sonra başka bedenlerde cisimlenerek varlığını devam ettirdiği düşüncesi “samsara” terimiyle ifade edilir.¹⁰⁶ Samsara, Nirvana ya da Mokşa'ya ulaşınca kadar ferdi istidatlar demetinin kullanılması demektir. Hint kutsal kitapları arasında Veda ilahilerinde samsara inancının mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Vedalardaki Ahiret inancına göre ruhlar ölümsüzdür. Esasen Tenâsüh düşüncesi ruhların ölümsüzlüğü üzerine bina edilmiştir.

⁹⁸ Yitik, Ali İhsan, *A.g.e.*, s. 75.

⁹⁹ Baloğlu, Adnan Bülent, *Reenkarnasyon*, s.40

¹⁰⁰ Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, 4, 347

¹⁰¹ Başlıca temsilcileri Valentin, Batlamyos, Simon ve Mercin olan Gnostisizm, yarı felsefi bir akımdır. Miladi 1 ve 2. asırda Yunan felsefesinin-bilhassa Eflatun ve Yeni eflatuncu felsefenin-Hristiyanlarca sapık uygun ve yardımcı bir anlayış haline getirilmesinden meydana gelmiştir.

¹⁰² Tümer Günay - Küçük Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, s. 103

¹⁰³ Hinduizm, aslında Vedizm, Brahmanizm, Vaişnavizm, Şivaizm ve Şaktizm gibi bazı din anlayışlarının genel adıdır. Her ne kadar Brahmanizm, Hinduizm ile aynı gibi kullanılıyorsa da aslında Brahmanizm, M.Ö. 800 ile M.S. 10. yüzyıla kadar devam eden ve Brahminlerin, dinin ağırlık merkezini oluşturduğu dönemdeki Hindu inanışlara verilen addır.

¹⁰⁴ Aydın, Ali Arslan, *El-Ba'su ve'l Hulud*, s.389

¹⁰⁵ Tümer, Günay, *Biruni'ye Göre Dinler ve Slam Dini*, DiB Yay., Ankara 1975, s. 85

¹⁰⁶ Klaus K. Klostermaier, *A Concise Encyclopedia of Hinduism*, Oxford 1998, s. 163

Bu yüzden vedalarda Tenâsühle ilgili vesikalar vardır diyenler ancak bu, ölümden belli bir süre sonra dünyaya tekrar gelmek suretiyle olmaz. Buna göre ölümden sonra ebedi bir hayata katılırlar, burada onları iki diyar beklemektedir. İyilikler diyar “svarga” ve işkence yeri “naraka-lok.” Ruhun ölümsüzlüğüyle ilgili bu inancın Hint dini düşüncesinin ikinci devresine ait Upanişadlar ve Brahmanla devresinde samsara anlayışına dönüştüğü söylenebilir. Söz konusu dönemde önceki askatolojik anlayış tamamen terk edilmemiş, svarga ve narakanın varlığı yine kabul edilmiştir. Ancak buna ek olarak ruhların tekâmüllerini tamamlayabilmeleri için yeniden yeryüzüne dönmeleri anlamına gelen samsarayı kabul etmişlerdir. Esasen bu anlayış bütün doğu dinlerinde mevcut ise de bu inanca sahip olan en eski din olarak karşımıza Hinduizm çıkmaktadır.¹⁰⁷

Hint düşüncesine göre nefis veya başka bir ifadeyle ruh bizzat akıllı olmadığından bilinmesi gereken gerçekleri zaman geçmeksizin külli bir kavrayışla ihata edemez. Bilgilenmesi için insanlarda ve diğer varlıklarda meydana gelen şeyleri görmesi, tecrübe etmesi gerekmektedir. Mutlak iyiye veya başka bir ifadeyle mutlak akla ulaşarak nihai kurtuluşa ermek için ruhun tekrar doğuşlarla dünyaya yeniden gelmesi gerekir. Zira bilinen tüm varlıkların keşfi için uzun bir zaman gereklidir, yalnız bir hayat süresi ise buna yetmez. Bunun için ruhun, belirli bir gayeye doğru gitmekte olan kâinatta, iyiye ulaşmak ve kötülükten uzaklaşmak için çürüyüp giden bedenlerde dolaşması zaruridir. Ancak ruhların tekâmül etmek için ne kadar dolaşması gerektiği, bu tekrar doğuş silsilelerinin sınırının ne olduğu belli değildir. Ama kesin olan bir şey vardır o da: bu geliş gidişlerin ruhun hikmet ve mükemmelliğin en yüksek derecesine ulaşmasına kadar sürmesidir. Bu dolaşma değersizden değerliye doğru bir çizgi takip eder. Nefis böylelikle maddenin içyüzünü öğrenmiş olur. Hint düşüncesinde, bütün canlıların ruhları aslında eşittir. Aralarında mahiyet farkı yoktur sadece derece farkı vardır. Derece farkı da karmalarda, yani önceki hayatlarında işlemiş oldukları amellerden kaynaklanmaktadır. Karma inancına göre insan kendi geleceğini yine kendisi tayin etmiş oluyor. Çünkü kişi, bir önceki hayatında işlemiş olduğu amellerinin neticesine göre bir sonraki hayatında insan, hayvan, bitki çeşitlerinin farklı türlerinde doğabilmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Yitik, Ali ihsan, *A.g.e.*, s, 78

¹⁰⁸ Tümer, Günay, *A.g.e.*, s, 86

Hint metafiziğinin en önemli bölümü metafiziği hürriyet doktrini'dir. Yani insanın kurtuluşa ererek ruhunun Mokşa, Jivanmukti ve Nirvana¹⁰⁹ gibi isimlerle adlandırılan en yüksek amaçla birleşmesidir. Kurtuluş, fenalıklardan kaçınma ve iyilikleri çokça yapma neticesinde kademe kademe Tenâsüh yoluyla bir üst seviyede doğma ve neticede maddenin iç yüzünü anlayınca, ondan uzaklaşıp ilim saadetine kavuşma, kendi cevherine dönme ve artık düşünme, düşünen ve düşünülenin aynı şey olduğunu bizzat idrak etmedir.¹¹⁰ Ruhların ulaşmış olduğu bu noktayı yokluk olarak düşünmek doğru değildir. Bir başka ifadeyle kurtuluş ancak kişinin egosunu tamamen yok etmesiyle mümkündür. En yüksek iyiye kavuşmuş olan ruhlar için artık göçe gerek kalmaz. Bu noktadaki ruhlar ise hususiliğini yitirir. Buna göre Hinduizm'de ruhların ezeli olduğu kabul edilmekle birlikte onların ebedi olduğu kabul edilmemektedir. Zira ruhlar sonunda külli ruhta kaybolup gitmektedir. Hint düşüncesinde ölüm bir kurtuluş değildir. Sadece farklı bedenlere geçiş sürecidir. Bu manada Hint düşüncesinde ölüm yok, değişim var, doğru çizgi değil daire söz konusudur, diyebiliriz.¹¹¹

Hinduizm'de tekrar doğuş inancını mihenk taşı karma öğretisi oluşturmaktadır. Karma, bir sebep sonuç ilişkisidir. Her şeyde geçerli olan ve kendisinden kaçışın mümkün olmadığı bir kanundur. Buna göre, karma kanunu, kişinin düşüncelerinin, sözlerinin ve yapıp etmelerinin onun gelecekteki kaderini veya durumunu belirlemede ahlaki bir sonuca sahip olması ifade eder.¹¹² Karma, kişinin kendi ameliyle bir sonraki hayatını belirlemenin adıdır. İyi bir canlının durumu kötüye gidiyorsa, daha önceki işlediği kötü amellerin; eğer iyiye gidiyorsa, daha önce işlediği iyi amellerin karşılığıdır. Kısacası insan ne ekerse onu biçer.¹¹³

Her doğrunun veya yanlışın bir karşılığının bulunduğu inanan bu doktrine göre mükâfat sahnesi öte dünya değil bu dünyadır. Her şey bu dünyada olup bitecektir.

¹⁰⁹ Nirvana ile ilgili tahlilde bulunan Schimmel, bunu yokluk olarak tercüme etmek yanlıştır, diyor. Zira Nirvana psikolojik bakımdan "sevinsiz ve elemsiz huzur," kozmik açıdan "insanın doğum silsilesinden kurtulmuş olması" "metafizik bakımdan ise" en yüksek kıymat, en müspet mahiyet"tir. Bkz.; Annemerie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul 1999, s. 242

¹¹⁰ Annemerie Schimmel, *A.g.e.*, s. 85/ 116

¹¹¹ Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İstanbul 1991, s. 138

¹¹² Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s.49

¹¹³ Demirci, Kürşat, "Hinduizm" DİA, İstanbul 2002, XVIII. 115

Hint düşüncesinde karma kişiyi ölümsüzlüğe ulaştırır. Bunun için Hintli bir sonraki hayatını garanti altına almak için gayret sarf eder. Bu anlamda kişinin yaptığı her şey, yemesi, içmesi, konuşması, yürümesi vb. karmanın içindedir. Karmanın sonucuna göre insan bir üst kasta¹¹⁴ doğabilir. Ya da çok kötü bir karmadan dolayı hayvan olarak dünyaya gelir. Hint’li içinde yaşadığı kasta karmanın neticesi olarak inanır. Alt sınıflarda yaşayan bir kişinin bir üst sınıflara olan özlemi ancak bir sonraki hayatında son bulabilir. Bu da ancak iyi bir karmaya sahip olmakla ve yeniden dünyaya gelme inancını taşımakla mümkün olur. Tenâsüh inancı karma ile çok yakın ilişki içerisindedir. Hatta bu ikisinin bir arada olması ahlaki bir zorunluluk arz eder. Hint düşüncesi kötülük probleminde bu iki kavram ile çözüm getirmeye çalışmıştır.¹¹⁵ Bu inancın neticesi olarak da; başta insanları olmak üzere tüm varlıkları içine alan evrensel bir yasa olduğu kabul edilen Tenâsüh, adaletin de temeli olarak kabul edilir. Ancak bu yasaya göre kişi geçmişini bugüne taşımaktadır. Yani bugünü değil dünü yaşamaktadır. Bir başka açıdan baktığımızdan insanın zihni, bedeni ve ahlaki temayülleri bir sonraki hayatın rengini belirlemektedir. Görülen o ki, Tenâsüh, hint düşüncesinde sistemin oldukça önemli bir parçasıdır. Zira bu inanç Hindunun hayatı ile yakından ilgilidir. Zira Tenâsüh inancı, yaşamış olduğu kastını, sınıf ve tabakasının değiştiremeyen kişiye, tekrar tekrar dünyaya gelmek suretiyle üst sınıfa geçiş için bir imkân vermektedir.¹¹⁶

Yeniden doğuş inancının merkezi bir kavram olduğu diğer bir inanç da Budizm’dir. Hatta Japon kahramanlığının sırrını da bu şekilde açıklayanlar vardır. Buna göre, kendini feda eden kimse derhal daha yüksek bir sosyal düzeyde reenkarne olur.¹¹⁷ Tenâsühle birlikte karma inancı da bu dinde mevcuttur. Buda’dan önce, “karma, bu ve gelecek hayattaki sosyal farklılıkların, iyi ya da kötü kaderin önceki hayatta yapılan iyi veya kötü amellerin sonucu, “şeklinde bilinmekteydi. Ancak Buda, iradi davranışa işaret etmiştir. Karma, Budizm’de anlaşılması zor bedeni bir güç olarak görülmektedir. Karma bir nevi hayat gücüdür. Karma, insanın hislerini,

¹¹⁴ Hindistan’da kast, “aynı işle meşgul olan, birbiriyle evlenebilen, yemek yiyebilen, bu iki özel ilişki alanına başkalarını sokmayan kişiler grubudur.” Kast seçilmez, onun içinde dünyaya gelinir. Herhangi bir kasttan olan insanlar o kasti gösteren işaretler taşırlardı.

¹¹⁵ Yitik, Ali İhsan, *A.g.e.*, s. 88

¹¹⁶ Gölcük, Şerafeddin, “*Kur’ân ve Reenkarnasyon*”, Diyanet Avrupa Dergisi, Aralık-Ocak 2002 sayı: 45, s, 20-23.

¹¹⁷ Papus, *A.g.e.* s. 137.

ümitlerini, sevdiklerini ve sevmediklerini ve hayatı boyunca yaptıklarını potansiyel olarak taşıyarak yeni bir varlığa aktarma imkânına sahip olmasıdır. Dolayısıyla karma, kişinin iradesiyle yaptığı şeyi ve bunun sonucunu kapsar. Yapılanlar kişi için sonu kaçınılmaz şeyleri beraberinde getirir. Herkes böyle bir karmayı miras olarak alır. Hinduizm’de determinist bir görünüm arz eden karma inancı ve kast sistemi Budizm’de iradi bir şekle bürünmüştür. Zira kişinin karması onu mecbur etmemektedir. Önemli olan karma değil iradedir. İnsan, yaptıklarının semeresini yeni bir doğumda görecektir.¹¹⁸

Budizm’de iki var oluş arasındaki ilişkinin farklı şekillerde izah edilmesine karşın, geçmiş karmaların yeni hayata etkisi açık bir şekilde vurgulanmıştır. Yani Budizm’e göre A, B, C şeklinde birbirini izleyen var oluş halkalarındaki her yeni varlığın mahiyetiyle her şey, bir önceki veya daha önceki var oluş halkalarındaki işlenen fillerle; daha doğrusu onların ortaya çıkardığı karmik birikimlerle belirlenir. Burada tanrının veya başka bir isim altındaki mutlak gücün tesiri söz konusu değildir. Dolayısıyla Budizm’e göre kişi sadece kendi karmalarının mirasçısıdır. Karşılaştığı iyi veya kötü her yeni şeyin sorumlusu bizzat kendisidir.¹¹⁹

Budizm’de de Hinduizm’de olduğu gibi en yüksek iyi ve en yüksek gaye gibi anlamlara gelen Nirvana’ya ulaşma gayesi vardır. Bunun için uzun bir yolculuğa gerek vardır. Bunun gerçekleşebilmesi için kişi halis iman, halis irade, doğru konuşma, doğru hareket, doğru çalışma ve doğru düşünme basamaklarında geçmek zorundadır. Bütün bunlardan geçtikten sonra çile artık bitmiştir. Bu ise Tenâsühle mümkündür. Tekrar doğuşlarla bu süreci atlatan insan böylece kurtuluşa, en yüksek mutluluğa ulaşmıştır.¹²⁰

Budizm’de tekrar doğuş silsilesi lambayı tutuşturan ateşe benzetilmektedir. Bu silsile ateş sönünceye kadar devam etmektedir. Nihayet ateş sönünce acı, ızdırap ve keder çarkı son bulacaktır. Böylece sükûnete erişilecektir. Ancak ölüm anında bile yapılacak yanlış bir hareket bu ateşin sönmemesine başka bir lambayı tutuşturmasına neden olabilir. Bu ise yeni bir hayat ve dolayısıyla acıların devam etmesi demektir. Diğer taraftan Nirvana’ya ulaşan bir Budistin yaşayıp yaşamadığı sorusu, alevin

¹¹⁸Tümer, Günay, “*Tenasüh*”, Türk Ansiklopedisi, Ankara 1982, XXXI, 193

¹¹⁹Yitik, Ali İhsan, *A.g.e.*, s.147

¹²⁰Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s.54

söndükten sonra doğuya mı, batıya mı güneye mi yoksa kuzeye mi gittiğinin sorulması kadar saçma telakki edilmiştir.¹²¹

Budist yeniden doğuşu ile Hindu yeniden doğuşu arasındaki en önemli fark insanın niteliğinden kaynaklanmaktadır. Hinduizm’de karmasını bitirmek için ardı sıra bedenlere giren şey”*atman*”dı. Budizm’de ise insan bedenle zihni özelliklerin bir bütünüdür. Ruh, gelip geçici bir yanılsamadır. Buda ruhun varlığını inkâr etmemiştir. Aslında Budizm’de bir ruh beden ilişkisinden çok, varlığın fiziksel ve zihinsel güçlerin bileşimi olduğunun kabulü vardır. Ölüm olayı da bu bağlamda fiziksel güçlerin fonksiyonunun sona ermesi olarak tanımlanmıştır. Ama fiziksel güçlerden bağımsız olan zihinsel güçler – ki bunlar istek, irade, arzu, var olma tutkusu vs. duygulardır- ölümle bitmemekte, kendisini başka bir bedende tezahür ettirmektedir. Buda’nın takipçileri ruh yerine “öz olmayan” terimini geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda, Tenâsüh sürecine ruhun varlığını kabul eden ve bir bedenden başka bir bedene geçmesi demek olan reenkarnasyon adını vermek yerine zihni güçlerin başka bir formda yeniden canlanması anlamında “*rebirth*” demişlerdir.¹²² Görüldüğü gibi Budizm kelimenin tam anlamıyla ruh göçünü kabul etmemektedir. Başka bir ifadeyle Budizm’de bir bedenden başka bir bedene geçen şey ruh değildir. Bir hayattan başka bir hayata geçen karmadan oluşmuş karakter yapısıdır. Bu bir mumun üzerine vurulan mühre benzer. Burada mührün üzerine yansıyan veya muma geçen şey mührün kendisi değil mühürdeki özelliklerdir. Gerçekte göç eden veya geçen şey, varlığı söz konusu olan bir zatiyet değildir. Dolayısıyla tekrar doğuş olayında, bir hayatın sonunda bir tür kaskatı kesilmiş kesin özelliklere bürünecek; fakat ölüm esnasında bir diğer rahimdeki yeni bir varlığın yumuşak dokusunun üzerine geçecektir.¹²³ Görünen o ki Budizm’de bir ruhun ebediliğinden çok zihnin ezeli ve ebedi olması söz konusudur. Bu zihin şekil ve düzey değiştirir ama sonsuza dek varlık alanında kalır.¹²⁴

Hinduizm ve Budizm’in dışında diğer doğu dinlerinden Caynizm, Sihizm ve Taoizm genel karakterinde tekrar doğuş inancı vardır.¹²⁵ Bunun dışında bazı Afrika

¹²¹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (trc. Ali Erbaş) İstanbul 1997, s.56

¹²² A. T. Mann, *A.g.e.* s. 27-28

¹²³ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s. 55

¹²⁴ Tümer, Günay, *A.g.e.*, s. 194

¹²⁵ Bkz.: Tümer, Günay, *A.g.e.*, s. 69,107,113

ve Avustralya yerlilerinde de Hint dinlerindeki kadar güçlü olmasa da Tenâsüh inancı görülür.¹²⁶ Buradaki inanç genel olarak ruhun ölmediği ve ölümden sonra da yaşamaya devam ettiği inancından kaynaklanmaktadır. Ancak genel olarak Doğu'da Tenâsüh inancı, halkın çektikleri sıkıntı ve elemlere göğüs germesi, iyiliklere özendirilerek karşılığını sonraki hayatlarda alması noktasında kişiyi ümitlendirmesi ve içinde bulunduğu sınıfa razı olup bir üst sınıfa geçmek için gayret etmesini sağlamak için geliştirilmiştir. Ne var ki özellikle Hint toplumunda gördüğümüz gibi, Tenâsüh inancı, toplumun dengesizliklerini düzeltme, toplumu ileriye götürme ve içinde bulunduğu uyuşukluk havasından kurtarma yolunda hiç de olumlu bir işlev görmemektedir. Hatta tekrar doğuş inancıyla Hint toplumu, kast sisteminin de etkisiyle içinde yaşadığı olumsuz duruma rağmen bu duruma dur diyemeyecek halde olan insanlarla doludur. Kaderci insanların çokluğu o kadar meşhur olmuş ki dillerde Hindunun pejmürdeliği ve vurdumduymazlığı "*Hint fakiri*" şeklinde deyim haline gelmiştir. Binaenaleyh Tenâsüh inancı ve kast sistemi halk için adalet adına ortaya çıkarılmış olmasına rağmen halkın kaderci, ümitsiz veya ümidini sonraki hayatlara bağlayan insanlar topluluğu haline gelmesine neden olmuştur.

2. Tenâsüh ve Reenkarnasyon Fikrinin Ortaya Çıkış Nedenleri

Temelde ruhun varlığı ve ölümsüzlük anlayışlarına dayanan böyle bir inancın ortaya çıkış sebepleri konusuna gelince değişik gerekçeler öne sürülmüştür. Ancak onu rasyonalize etmek için ileri sürülen gerekçeler arasında, genelde kötülük probleminde akla yatkın bir cevap bulma ve ruhun kimliğini koruma endişesinin, özelde ise, kişilerin ahlaki özellikleriyle içinde buldukları şartlar arasındaki çelişkiyi izah etme zorunluluğunun en önemli faktörler olduğu söylenebilir.¹²⁷ Bir başka gerekçe de insanların reenkarnasyon fikrini kabul etmelerinin iki ana sebebi olduğu ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi, onların ölüm karşısında duydukları endişe ve korkuyu yenme çabalarıdır. İkincisi ise, daha ziyade ferdin içinde yaşadığı sosyal çevrede mevcut olan adaletsizliklere makul ve mantıklı bir izah getirme gayretidir. İnsanların bir kısmının zengin, bir kısmının fakir, bir kısmının sağlıklı bir kısmının özürlü bir kısmının beyaz bir kısmının siyah oluşu, vs. gibi farklılıklar

¹²⁶ Bkz.: Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s. 44-47

¹²⁷ Yitik, Ali İhsan, *A.g.e.*, s. 70.

“*adaletsizlik*” telakki edilerek, bütün bunların ancak Tenâsüh veya reenkarnasyon yoluyla daha sonraki bedenleşmelerde telafi edilebileceği düşüncesi mevcuttur. Bu düşünceye göre, insanların karşılaştığı her türlü olumsuzluk, kötülük ve felaket, onların önceki hayatlarında yapmış oldukları amellerin kaçınılmaz bir neticesidir.¹²⁸

Bu sebeplerden dolayı Tenâsüh ve reenkarnasyon inancı ile bazı insanlar bir taraftan ruhlarındaki ebedi yaşama arzusunu tatmin ederken, bir taraftan da mükellefiyet ve mesuliyetten kurtulup istedikleri gibi yaşamının yolunu bulmuşlardır.

Ölüm ötesi bir hayata inanmanın zayıfladığı bir dönemde, ruhun ihmal edilip, maddenin de öne alındığı ve gerçek dinden uzak kalan bazı insanların ruhlarındaki sonsuz yaşama susuzluğunu gidermek için, kendilerine bir teselli olarak böyle bir düşünceye yönelmekten başka bir çare olabilir mi?...

3. Reenkarnasyonun Günümüzdeki Durumu

Asrımızda yapılan çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre bu inanç daha çok Dürziler’de, Kuzey Amerika’daki çeşitli yerlilerde, Doğu ve Batı Afrika’daki bazı kabilelerde, Güney Pasifik ada sakinlerinde, iç Avustralya’nın kuzey kabileleri ve Japonya’nın Ainu kabilesinde bulunmaktadır¹²⁹. Avustralya Aborcinler’inde, ölen kimsenin ruhu, müteredit bir vaziyette, yaşadığı bölgenin çevresinde, göl kenarlarında, ağaçlıklarda vs. dolaşarak bir kadının geçmesini bekler ve uygun birini bulunca onun bedenine sızarak. Kuzey Nijerya’da da benzer bir inanç vardır, reenkarnasyon inancının çok yaygın olduğu Güney Nijerya’da ise, hekim-büyücü (docteur-magicien) doğan bebeğin hangi atasının ruhunu taşıdığını belirler. Bazen bir atanın ruhu bir çok çocukta bulunabileceği, bunların erkek veya kız çocuğu olması da mümkündür. Çoğunlukla ruh tekrar aynı kabileden dünyaya gelir. Hindistan dağlıklarında, kabilenin büyücüsü, doğan çocuğun hangi atasının ruhunu taşıdığını belirler ve çocuğa o isim verilir. Batı Afrika Yorubalar’ı bir çocuk doğduğunda köyün bilgesine koşarak, hangi atasının ruhunu taşıdığını öğrenirler ve onu selamlayarak, “*sen geldin*” derler. Kuzey Amerika yerlilerinde hamile kadın, çocuğunun, rüyada gördüğü atasının ruhunu taşıyacağına inanır ve ona onun ismini

¹²⁸ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s. 13.

¹²⁹ Güllüce, Veysel, *Kur’ân Işığında Reenkarnasyon*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 47.

verir. Arizona Hopiler’i ölen küçük çocuğun mezarından eski ailesine doğru gelirken yolda bir engelle karşılaşmasın. Huronlar ise benzer bir düşünceyle ölen küçük çocuklarını yol kenarlarına gömerler ki fazla beklemeden, yoldan geçen bir kadına geçerek yeniden doğsun. Anne olmak isteyen Algonquin kadınları ise ruh transferi için, ölmekte olan kimselerin başına üşüşür. Genelde çocuğun atalarına benzemesi, onlarda bulunan bir izi taşıması memnuniyetle karşılanır. Örneğin, Tylor, 1860’da Vancouver adasında rastladığı yerliler tarafından çok saygı gören bir çocuktan bahseder. Çünkü bu çocuk, dudağında, ölen bir kimsenin yangın sonucu oluşan kapanmış yara benzer bir iz taşıyordu¹³⁰.

Gallup’un 1969’da on iki ülkede yaptığı bir araştırmaya göre ABD, Kanada, İngiltere, İtalya, Fransa gibi ülkelerde yaşayan Hristiyanların %18-25’i yeniden doğuş fikrini kabul etmektedir.¹³¹

4. Hint Kökenli Dinlerde Reenkarnasyon İnanç

4.1. Hindistan’da Reenkarnasyon İnanç

Hindistan halkı arasında da her iki yönüyle tekrar doğuş ve reenkarnasyon vardır, hem de oldukça yaygındır. Ganj nehri civarında, özellikle ebediyet fikrinin düşkün ve ebediyet fikrinin aşığı olan bu romantik tipler, hiç olmazsa ruhun ebedi kalması konusunu Tenâsühle dahi olsa devam ettirebilmek için böyle bir şeye girişmişlerdir. Önceleri, sadece tekrar doğuş şeklinde kabul edilen inanç daha sonra tekrar doğuş ve reenkarnasyona dönüşmüş ve defalarca, tekrar doğuş şeklini almış ve insanın yeniden doğduğu zaman gelecek hayatında ne olacağına ve yeryüzündeki hayatının hangi bedende gerçekleşeceğine, bir önceki hayatında nasıl yaşadığı ölçü olacaktır fikri yerleşmiştir. Bugünde sık rastlanan bir inanca göre, insan öldükten sonra ruhlar Ay’a gitmekte ve Ay’ın büyüme süresince orada kalmaktadır. Ay küçülürken yağmur şeklinde dünyaya inmekte ve eski iyi veya kötü inancına göre ceza ve mükâfat olarak insan, bitki, hayvan, taş, ağaç, maden vs. herhangi bir bedene girmektedir. Ayrıca bazı tanrıları hayvan isimleriyle belirleme düşüncesi, rüzgâr ve fırtına tanrısı olan Maruf’un annesinin bir inek olduğuna inanılması Reenkarnasyon düşüncesinin neticesidir. İşte bu yüzden bazı hayvanlara, taşlara ve ağaçlara kutsallık

¹³⁰ Güllüce, Veysel, *A.g.e.* s. 48.

¹³¹ A. T. Mann, *A.g.e.*, s. 4.

atfedip, tapınırlar.¹³² Hint dinlerinden Budizm, Brahmanizm (Hinduizm), Jainizm, gibi dinler, genellikle insan ruhunun olgunlaşması için çile ve ıstırap çekmesi gerektiğine, bu çile ve ıstıraplardan sonra da olgunlaşıp Nirvana'ya ulaşacağını inanırlar. Nirvana, olgunlaşarak ulaştığı en yüksek mertebedir. Bunun da ancak, pek çok bedene girip çıkarak, değişik cezalar çekerek gerçekleşeceğine inanırlar. Dikkatle okunması ve iyi bilinmesi gerektiğine inandığımız bir konuysa belki de reenkarnasyon inancının ortaya çıkmasının asıl sebebini teşkil eder. Bir kısım Dinler Tarihi araştırmacı ve yazarları ile Marksizm'in de elinde malzeme olarak kullandığı; "Din ve inançların diktatörlerin elinde baskı malzemesi olarak kullanıldığı" fikrine uygun olan şu görüşlerdir."Hinduizm dini kitaplarından biri olan Vedalara göre, iyilerin gittiği bir Cennet ile kötü ve günahkâr kişilerin gittiği bir Cehennem inancı vardır. Tekrar doğuş inancına göreyse, dinsiz bir kişi, eğer uslanır ve inanırsa, cezasını bitirip Cehennem'den kurtulma şansına sahip, ancak bunun tam tersine inanıp iyi işler yapan bir dindar kişide yeryüzünde acı ve ıstırapla dolu doğuşlar geçirip sınanmak üzere Cennet'ten sürülebiliyor. Hiç kimse, öldükten sonra nereye gideceğinden emin değildir. Bu inancı rahipler kullandı ve bu sayede dindar kişiler üzerinde bile büyük baskılar kurup, nüfuz sağladılar. Sonraları bu inanç değişti ve doğumların ebedi dönüşümünün(ki buna samsara denir) sona erebileceği inancı yaygınlaştı. Yeni Brahmanizm'e göre, insan hırs ve bilgisizlikten kurtulabilirse, tekrar doğmaktan da kurtulabilir. Çünkü bilge kişinin ismi ve cismi kaybolur, isminden cisminden kurtulur, Brahma'yı bulur ve Brahmanlaşır. Brahman ise günahı, kaderi, ölümü geçirir, bedenini zincirlerden kurtarıp ölümsüzleştirir.¹³³ Sonuç olarak bu görüş, size ruhçuluk ve cincilik konularını ele alarak "ruhçuların cinlere tapması ve ruhların ilahlaşması" inançlarını öne sürmektedir. Bunun neresini İslâm inançları ile birleştirebilirsiniz? Budizm, Hinduizm gibi Doğu dinlerinde çile ve ıstırap çekerek ruhun olgunlaşıp Nirvana'ya ulaşacağına inanılır. Bu yüzden bir kısmı hala çile ve ıstırap çekerek, uyuşuk uyuşuk, tembel ve miskin bir hayat yaşamaya, yanlış bir inanç uğruna sürünmeye devam etmektedirler.

¹³² E. Konyalıoğlu,-C. Aksoylu, *Kader -Karma ve Tekrardoğuş*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1987, s.115

¹³³ Sosyal Bilimler Ansiklopedisi., II, 97-100; E. Konyalıoğlu,- C. Aksoylu, *A.g.e.*, s. 117-118.

4.2. Çin'de Reenkarnasyon İnancı

Çin ve Hindistan, nüfusları kalabalık olduğu kadar, oldukça fazla olan dinleriyle de dikkat çeker. Semavi dinlerden ilkel kabile dinlerine kadar hemen her dinin mevcut bulunduğu bu iki ülkede Tenâsüh inancı, pek çok dini inancın içine de karışmıştır.

Çin dinlerinden Taoizm'e göre, ruhun varlığı kesindir ve ölen kişinin ruhu yeraltında bir gölge olan Sarı Kaynalar'a iner. Burası bir cehennem değildir ama kasvetli bir yerdir. Ruh, ayrılmış olduğu bedenini özlemine çeker. Çünkü ölümler ayrılış olduğu maddi bir örtü veya zarf olan cesetten tamamen sıyrılıp kurtulmuş değildir.

Geri ruhlar, cesedin gömüldüğü mezarın çevresinde dolaşırlar veya bir zamanlar yaşamış olduğu evle irtibatları devam eder. Buldukları kötü vaziyet içinde, kendilerini düzeltmeden yaşayanlara düşmandırlar, onlara kötülük yapmak isterler.¹³⁴

Bedenden ayrılıp, Sarı Kaynaklar'a giden ruh, orada ebediyen kalmak istemez, yaşayanların yanında yeni bir bedene sahip olmak ister. Taoizm'de bedenli bir ölümsüzlük düşünülür. Burada ölümsüz kadın ve erkeklerin varlığına kesin olarak inanılır.¹³⁵

Bu inanç ve istek, aslında ruhun ebedi yaşama arzusundan kaynaklanmakta ve bütün dinlerde de yer almaktadır. Ancak kitapta yaptığımız açıklamalarda da bulacağınız gibi ne bu dünya, ne de bu beden, buna elverişli değildir. Bunun için ebedi bir âlemde ruhun bu isteği gerçekleştirilecek ve ebediyet için yaratılan, ebedi yolcusu olarak insan da böylece bu sonsuzluk arzusuna kavuşacaktır. Ne var ki, bu sonsuz hayatın geçeceği yer çok önemlidir. Cennet'te, huzur içinde mi? yoksa Cehennem'de ve azap çekerek mi? İşte buna kimse garanti veremiyor. Cennet ve Cennet'e götüren yolların açılması, Rızayı İlahi'nin kazanılmasına, bunun da yalnız iman ve itaate bağlı olmasına ise asla şüphe yoktur.

Taoizm'e göre, insan bedeninde, başlı başına bir varlık olarak az veya çok bağımsız olarak yaşayan üç adi ve yedi üstün ruh vardır. İnsan öldüğünde bu on ruh

¹³⁴E. Konyalıoğlu, *A.g.e.*, s.114

¹³⁵E. Konyalıoğlu, *A.g.e.* s.115

dağılır. Bu konudaki kaderleriyle de ilgili çeşitli görüşler vardır. Bir görüşe göre ruhlar, ölümden sonra kendi yaşantılarını bedene bağlı olmaksızın devam ettirirler. Fakat mutsuz durumda bulunurlar. Başka bir görüşe göreyse, ruhların dağılışı ölüme sebep olur. Yedi üstün ruhun her biri, daha sonra özel bir kaderi yaşar.

Üstün ve şuurlu ruhlar, Sarı Kaynaklar'da beklerken, yaşayanlar arasında yeniden yer alabilmek üzere, eski ölü bedeninin yerine bir başkasını temin etmeye çalışırlar. Böyle bir ruh ölümsüz değildir çünkü yaşayabilmek için bir bedene bağlanmak istemektedir.¹³⁶

Kısacası, Çinlilerin çoğu, tekrar doğuşa inanırlar ve bedeni terk eden ruhun, dünya dışı bir âlemde, başka beden veya bedenlerde bir müddet ceza veya mükâfat gördükten sonra tekrar yeni bir bedenle dünyaya geri geldiğine inanırlar.

Batıl dinlerde eksik ve sakat olarak bulunan ruha ve üstü kapalı olarak ifade edilen berzaha, Cennet'e Cehennem'e ait inançların, aslında belki de kaynağında ilahi dinler ve peygamberler vardır.

Ancak, belli ve güvenilir bir kaynak metne ve kitaba sahip olmayan bu inançlar ve görüşler, sonradan değişip bozulmuş oldukları ve yukarıdaki paragrafta da olduğu gibi, pek çok çelişkilerle dolu olduğu, gözlerden kaçmamaktadır. Bu yüzden insan şeref ve onuruna yakışır ve onu her yönüyle tatmin edip gerçeği gösterecek bir inanç, ancak vahiyle teyit edilen ve aslı bozulmamış bir inanç olmalıdır. Bu konudaki tek referansımız da İslâm'dır. Çünkü İslâm'ın kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'in arkasında bizzat Allah vardır ve "*Kuran-ı biz indirdik, onu koruyacak olan da biziz*" (Hicr, 15/9) buyurmakta, onu bozup değiştirmeye kalkacak olan herkese ve her şeye meydan okur mahiyette, bir teminat vermektedir.

4.3. Batı'da Reenkarnasyon İnancı

Uzakdoğu, Afrika, eski Yunan ve eski Mısır dinlerinden başka Batı'da hâkim olan dinlerde de Reenkarnasyon inancı vardır. Ancak Batı'nın şüpheli tavrı, diğer pek çok hususta olduğu gibi Reenkarnasyon inancında da kendini göstermiştir. Bu

¹³⁶E. Konyalıoğlu, *A.g.e.* s. 114-115

konuda, elimizde sadece İngilizce baskısı bulunan The Unexplained Ansiklopedisi'nde de şu bilgiler bulunmaktadır:

“Reenkarnasyon öğretisinin Batı'ya geçişi daha zor olmuştur. Plauto ve Hermetica olarak bilinen İsa'nın doğumundan sonra ve Grek Mısır ezoterik yazılar döneminden hemen önce görülür. İlk kilise babaları, Hermetik yazılardan etkilenmiş ve Reenkarnasyonu kabul etmişlerdir. En saygın babalardan birisi Reenkarnasyon teorisinin bir biçimini düşündü. Önceki dünyada var olan bir ruhun gelecekteki bir dünyada yeniden doğabileceğini iddia etti. Aynı zamanda onların şimdiki dünyada da yeniden doğduklarına inanıyordu. Origen'in (bir Hristiyan din bilimcisi) öğretileri, sonraları kilise tarafından onaylanmadı ve Reenkarnasyon teorisi, M.S.553'te II. Konstantinopole Konsülü tarafından lanetlendi. Bununla beraber yeraltında devam eden ve Kilise'nin açıkça meydan okumasından zaman zaman kaçmış bulunan çeşitli düşüncelerde varlığını sürdürdü. Albigenler ve Balkan Bogomilleri gibi, Ortaçağ'ın Katharist tarikatları reenkarnasyon düşüncesini bir zaman Güney Fransa'da geliştirdi. Fakat kilisenin teşvik etmesiyle zalimce sindirildiler ve sonraları Reenkarnasyon öğretisinin hurafe haline gelmesiyle 13. Yüzyılda çöktüler.¹³⁷

Bu teori, yüzyıllar boyunca Batı düşüncesinde küçük bir yer işgal etti. Onun tavsiyeleri ile aralarında Hermetist Rönesans yazarları da bulunan, Gülhaçlar, Kabalistler ve diğer ezoterik düşünce okullarına mensup düşünürler onunla oyalandı. Bir dereceye kadar bu okulların da etkisiyle yavaş yavaş, pek çok unutulmuş ya da yasaklanmış düşüncelerle birlikte tekrar ortaya çıktı ve 18. Ve 19. Yüzyılda düşünürler daha da artan bir ilgiyle etrafında dönmeye başladı. Doğuya duyulan büyük hayranlık dalgası ve mistik düşünce, 19. Yüzyıl sonlarına doğru Reenkarnasyonun daha da ilgi çekmesine sebep oldu ve bugün insanların onu dini inançların yaygın bir türü olarak benimsemesi ile popüler oldu. Filozoflar, yazarlar ve şairler zamanla demode olmasına rağmen, ciddi olarak daima bu teoriyi tuttular. Schopenhauer, Goethe, Heine ve Thoreau ondan etkilenenlerden sadece birkaç isimdir.¹³⁸

20. yüzyılın edebiyatçıları arasında, en dikkate değer edebi Reenkarnasyon sunuşlarından biri Clifford Bax'ın uzun hikayemsi şiir, The Traveler's Tale'de

¹³⁷ Arslan, Arif, *A.g.e.* s. 74.

¹³⁸ Arslan, Arif, *A.g.e.* s. 75.

(Seyyahın Hikayesi), Taş Devri'nde bir vahşi, bir Babilli, Yunanlı bir katip, Romalı bir asker, bir Ortaçağ piskoposu, modern bir İngiliz papazı ve sonunda bir ruhiyat öğretmeni olarak, art arda bedenleşen bir ruhun hikayesini anlatılmaktadır. Seyyahatin (şiirin) her bir bölümü, başarıyla neticelenen bir bilgilenmeyle sonunda dünyevi hayatın bağlarından serbest kalmayı anlatan farklı derslerdir. Öğretmen, bencil ve kıskanç biri tarafından öldürüldüğü zaman ruhu, bütün önceki hayatlarını bir bir görür ve sonra birden özgür olduğunu hisseder.”¹³⁹

Özellikle seçip aldığımız bu metinde de görüldüğü gibi Reenkarnasyon inancı ya bir felsefe, ya bir kurgu ya da masallardan ve hikâyelerden ibaret bir eğlenceliktir. Edebiyatta ve şiirde olması da zaten bunun bir çeşit estetik sanat türü olarak algılandığı göstermektedir.

Doğru bir ahiret inancı olmayan insan ruhu, cevabını bulamadığı sorular karşısında bocalar ve bunalır. Böyle bir ruh, kendisine bağlı ünitelerden biri olan zekâyı kullanarak, Reenkarnasyon gibi sahte bir teselliye başvurmuş ve batıl bir inançla bile olsa ebedi yaşama arzusunu tatmin etme yoluna girmiştir. Bununla da bir kere daha, kendisini sonsuzluktan başka bir şeyin tatmin etmeyeceğini insanoğluna göstermiş ve bunun geçiştirilemeyeceğini de açıkça ispat etmiştir. Ancak İslâm dininin her konuya verdiği tam ve ikna edici cevapları bulan ve bilen bir kişinin böylesine dolambaçlı yolları seçmesine de gerek yoktur. Birkaç veya birkaç bin Müslüman'ın veya kariyer sahibi bazı kişilerin ruh göçüne inandığı söylemeleri neyse, *“bu konudaki gerçekleri bilmiyorlar”* deyip geçeriz. Tıpkı Hz. Musa örneğinde olduğu gibi... Hz. Musa bir gün: *“Allah'ım, görüyorum ki bazı insanlar, sana gelip ulaştığı halde geri dönüyorlar. Bunun sebebi nedir?”* der. Allah şöyle cevap verir: *“Ey Musa! O senin gördüklerin bana ulaşanlar değil, yolda dolaşanlardır. Bana ulaşanlar bir daha geri dönmezler.”*

Elbette ki insan, gerçeği gördükten, hakikate erdikten sonra geriye dönmez. Ancak gerçeğe ulaştığını ve onu bulup gördüğünü sananlar döner. Çünkü onlar teslimiyet ve tevazuu bırakmış, gurura kapılıp şüpheyeye düşmüşlerdir. Koca caddeyi bırakıp yan yollara sapmışlar ve çıkmazlarda dolaşıp kendilerine yeni yollar aramaya kalkmışlardır. Düşünün nedeni budur! Bu yüzden de her yolu denemeleri, her sokağa

¹³⁹Arslan, Arif, *A.g.e.*, s. 73.

girip çıkmaları mümkün ve neticeye varamadıkları için de geri dönmeleri, yalan yanlış inanç ve itikatlara saplanmaları için de geri dönmeleri, yalan yanlış inanç ve itikatlara saplanmaları da gayet normaldir. Bu arada saplanıp kaldıkları ve doğru sandıkları yanlış inançlar da, çölde gördükleri serabı su zannetmekten başka bir şey değildir.(Nur, 24/39). Çünkü “*Haktan sonra ancak sapıklık vardır.*”(Yunus, 10/32) ayetinin ortaya koyduğu gerçek, inkâr edilemez nitelikte kendini göstermektedir.¹⁴⁰

Bediüzzaman’ın dediği gibi, “*Allah’ı bulan neyi kaybeder, onu kaybeden neyi bulur. Balsa balsa başına bela bulur.*” Bu ancak, “*elmas ararken kömür bulup sevinmeye*” veya “*çamuru misk-ü amber diye yüzüne, gözüne sürmeye*” benzer, başka bir şeye değil.

Gerçekten, İslâm dini ile kasıtsız ve yargısız olarak yüz yüze gelip tanışan bir kişi, ondaki net ve parlak iman esaslarıyla bu konularla ilgili inceliklerin ve diğer konulardaki duruluk ve berraklığın yanı sıra, insana verdiği huzuru bilip inanır ve tadarsa, başka bir şey aramaya ihtiyaç duymayacaktır. Çünkü İslâm’ı seçen Batılılardan ve Müslüman olan kimselerden duyduğumuz ilk söz; “Çok araştırdım ama İslâm’dan başka hiçbir dinde aradıklarımı bulamadım ve hiçbir din, beni tatmin etmedi. Ben de bütün sorularımın cevabını İslâm’da bulduğum için Müslüman oldum...” şeklindeki, takdir ve teslimiyet ifade eden sözlerdir.

B. Tenâsüh Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

a. Sözlük Anlamı

Ruhun bedenden bedene göçünü ifade eden kavramlara baktığımızda, hiç şüphesiz, Tenâsüh kavramı birinci sırayı almaktadır. Bu kelime, Arapça n-s-h kökünden türemiştir. Neseha, sözlükte, “(onu) izale etti”, “*hükümünü ortadan kaldırdı*”, “*bir şeyi onun yerine ikame etti*”, “*bir yerden başka bir yere nakletti*”, “*bir şeyi başka bir şeyle değiştirdi*” anlamlarına gelir. Bu kelimenin mastarı olan nesh kavramı ise, “*herhangi bir şeyin onu takip eden başka bir şeyle örtülmesi ve böylelikle gözden kaybolması*” anlamına gelir. Tıpkı, gölgenin güneşin gelmesiyle kaybolması, gençliğin yerini ihtiyarlığın alması gibi.¹⁴¹ Tenasahati’l-ervah

¹⁴⁰ Aslan, Arif, *A.g.e.* s. 76.

¹⁴¹ İbn Manzur, *A.g.e.* III. 61; es-Seyyid Muhammed Murtaza ez-Zebidi, *Tacu’l-arus*, Beyrut, tsz, II. 282; Isfehâni Muhammed er-Rağîb, *El-Mufredat Fi Ğaribi’l-Kur’ân*, Beyrut, tsz., s.495; Zavi

denildiğinde ise, ruhların ölüm sonrasında önceki bedenlerinden başka bedenlere göç etmesi anlatılmaktadır.

Bir şeyi, başka bir şeye nakletmek. Yani çoğaltmak anlamına da gelir. Mesela, bir kitabı başka bir yere yazarak aynen oraya nakletmek, çoğaltmak bu manadadır. Kendisinden nakilde bulunulan kitaba nüsha denir. “*Biz sizin yaptıklarınızı istinsah ediyorduk*” (Casiye,29) ayetinde de bu manada kullanılmıştır. Zamanların, asırların ve nesillerin birbirini takip edip yerlerine geçmeleri hakkında da Tenâsüh ifadesi kullanılmaktadır.¹⁴² O halde sözlükte tenasüh, bir şeyin hükmünü geçersiz kılmasını bir şeyi başka bir şeye nakletmek demektir.

b. Terim Anlamı

Tenâsüh kelimesinin konumuzla ilgili olan ıstılah anlamına gelince, dilbilimciler burada ortak bir anlamda ittifak ederler ki, o da, ruhların bedenlerde sonsuza kadar dolaşmasıdır. Yine dilbilimciler, tıpkı kelimcilerin yaptığı gibi, bu tür bir inancın, İslâm dininin tesis ettiği “*yeniden dirilme*” akidesini inkâr ettiğini belirtirler ve böyle inananları da, Tenâsühiyye (Tenâsüh ehli, Tenâsühe inanlar veya Tenâsühçüler) olarak isimlendirirler.¹⁴³

Seyyid Şerif Curcani (ö. 816/1413), ilmi ıstılahlara dair telif ettiği sözlükte, Tenâsüh kelimesinin ıstılah anlamını yukarıda verilen tanıma benzer bir şekilde verir: “*Tenâsüh, ruhun bir bedenden ayrıldıktan sonra, beden ve ruhun birbirlerine olan düşkünlüğünden dolayı, ruhun hiç zaman geçirmeden hemen başka bir bedene girmesidir.*”¹⁴⁴ Tenâsüh şöyle de tanımlanır: “*Ruhun bir bedenden ayrıldıktan sonra, araya herhangi bir zaman dilimi girmeksizin, ruh ve beden arasındaki aşka bağlı olarak, başka bir bedene girmesidir.*”¹⁴⁵

Tenâsühün çeşitlerini ifade eden bazı kavramlar da mevcuttur. Bu kavramlar dikkate alındığında, Tenâsühün, sadece, ruhun insan bedenlerin de dolaşmasıyla alakalı bir olgu olmadığı görülür. Buna göre, ruhun bir insan bedeninden diğerine geçmesine nesh, hayvan bedenine geçmesine mesh, bitkiye geçmesine resh, cansız

Tahir Ahmed, *Tertibu'l-Kamusi'l-Muhit Ala Tarikati'l-Misbahi'l-Munir ve Esasi'l-Beleğa*, Beyrut 1979, IV. 362.

¹⁴²İbni Manzur, s. 61.

¹⁴³Bkz. 11 no'lu dipnottaki eserler ve aynı sayfalar (sonuncu eser hariç).

¹⁴⁴Curcani, es-Seyyid, eş-Şerif, *et-Ta'rifat*, tahk. Abdurrahman Umayra, Beyrut 1987, s. 97-98

¹⁴⁵Lane, *Arabic-English Lexicon*, II. 2789

maddelere geçmesine ise fesh denilmiştir.¹⁴⁶ Bütün bu safhalatların her birinin ifade ettiği ortak anlam şudur: Ruh, tek bir hayat süresinde tekâmülünü gerçekleştiremediği için, devamlı surette bedenlenmeden kurtulamamakta ve sonuçta, İslâm inancındaki cehennem azabı anlayışına karşılık gelen cezasını, ya insan bedeninde ya da aşağı derecedeki cisimlerde yeniden bedenleşmek suretiyle çekmektedir. Ceza niteliğindeki bu bedenlenmeler, ruhun olgunlaşması gerçekleşinceye kadar devam eder.

Yukarıda zikredilen dört çeşit, genel itibarıyla, iki bölüm altında toplanmıştır: bunlardan birinci, “*et-Tenâsühu’l-ittisali*” olup ruhun birleşmesi yoluyla tek bir maddeye intikalidir. İnsanın cansız maddeden (cemad), önce bitkiye, sonra hayvana ve en sonra da insana terakki etmesi gibi... İkincisi ise, Tenâsüh ehlinin görüşü olan “*et-Tenâsühu’l-ittisai’dır*” ki, bu, ruhun, insan bedeninden ayrıldıktan sonra bir başka insan bedenine göç etmesidir.¹⁴⁷ Bu dört çeşit yükselme ve alçalma şu iki genel tasnif altında toplanmıştır; bunlardan birinci, “*et-Tenâsühu’ş-şu’üdi’dır*”. Bu tasnife göre, ruh terakki için bir insan bedeninden yine başka bir insan bedenine intikal eder. Ruh, bu intikalde bir yöneticinin (melik), bir bahtiyarın (sa’id) veya olgun kimsenin (kamil-bedenini tercih eder veya melaikeden bir meleğe ya da bitkiden hayvana ve oradan da insana intikal eder. İkinci tasnif ise, “*et-Tenâsühu’n-muzuli’dır*”. Burada ise, ruhun, insan bedeninden farklı bir bedene, bir bitkiye ya da cansız bir maddeye intikali söz konusudur. Bu görüş de İhvanu’s-Safa’ya atfedilmiştir. Ayrıca, ruh, insan bedeninden yırtıcı bir hayvan bedenine, özürlü bir insanın bedenine veya bir eşkiyanın bedenine intikal eder.¹⁴⁸

Tenâsüh teriminin, ruh göçü olgusundan farklı olarak, aşırı Şii fırkalar arasında geçerli olan, bir imamdan diğer bir imama ilahi bir unsurun geçmesi inancını anlatmak için de kullanıldığı, Gimaret tarafından ifade edilir.¹⁴⁹ Ayrıca, biyolojide kurtçukların kelebeğe dönüşmesi olayının; hukukta, bir mirasçının ölümüyle, ona

¹⁴⁶ Curcuni, *Şerhu’l-Mevakif*, İstanbul 1286 H., s. 583; Huseyni Ebu’l-Baka’ Eyyub b. Musa el-Kefevi, *el-Kulliyat:Mu’cemun fi’l-Muştalahati ve’l-Furuki’l-Luğaviyye*, Beyrut 1993, s. 305; Tehanevi Muhammed Ali b. Ali, *Kitabu Keşşâfi İstilahati’l-Funun*, İstanbul 1984, II. 1380; M. Günaltay, Şemseddin, *Felsefe-i Ülä*, s. 162; Yusuf Mekki es’seyyid Huseyn, *el-İslâm ve’t-Tenâsüh*, tahk. Muhammed Kazım Mekki, Beyrut 1991, s. 46-48, 90; Yusuf, Hayyat, *Mu’cemu’l-mustalahati’l-ilmiyye ve’l-fenniyye*, Beyrut 1974, s. 667.

¹⁴⁷ Yusuf Mekki, *El-İslâm ve’t-Tenâsüh*, s. 90

¹⁴⁸ Yusuf Mekki, *A.g.e.*, s. 90-91.

¹⁴⁹ D. Gimaret, “*Tanasukh*”, *Encyclopeadia of İslâm*, Leiden 1998, X. 182.

kalacak malların mirasçılara geçmesi hadisesinin de Tenâsüh terimiyle karşılandığını belirtelim.¹⁵⁰

5. Tenâsühün Tarihsel Tezahürü

Tenâsüh anlayışı, farklı şekillerde bile olsa, tarih öncesi çağlardan beri insanoğlunun kabul ede geldiği bir inançtır. Dün olduğu gibi bugün de insanlar aynı inancı sürdürmektedir. Tenâsüh inancının, ilk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığı, geliştiği konusu, bu alanda yapılan birçok araştırmanın odak noktalarından biri olmuştur. Onunla ilgili temel problemlerden birisi, dünyanın birbirinden uzak, değişik bölgelerinde yaşayan çok sayıda kimse tarafından benimsenen bu inancın ilk olarak ortaya çıktığı bölge problemlidir. Başka bir deyişle, Tenâsüh anlayışı dünyanın değişik bölgelerine belli bir bölgeden mi yayılmıştır? Yoksa sözünü ettiğimiz bu inanç, temel psikolojik özellikleri ve asli ihtiyaçları itibarıyla birbirine benzeyen insanoğlunun ortak olarak ulaştığı bir inanç mıdır?

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu inanç, tarihin çok eski çağlarından bu yana eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Hindistan gibi dünyanın ilk yerleşim bölgelerinden birçoğunda kabul edilmiş, günümüzde ise, başta Hindistan olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde benimsenmeye devam etmekte olan bir inançtır.¹⁵¹

Yunan düşüncesindeki Tenâsühle ilgili ilk fikirler, M.Ö. 450 yıllarında yaşadığı kabul edilen ve Örfizm’le ilgili bir tarikat kurduğu rivayet edilen Fisagor’un düşünce sisteminde yer alır.¹⁵² Rivayete göre Fisagor, dövülen bir köpeğin çıkardığı çığlıkların ölen bir arkadaşının sesine benzemesinden hareketle, arkadaşının ruhunun köpekte yeniden bedenlenmiş olduğu iddiasını ortaya atar. Bu örneğin dışında Fisagor’un, ruhun her zaman değilse bile, bazen değişik hayvan bedenlerine geçebileceğine inandığına dair bilgiler kaynaklarda zikredilmiş¹⁵³ ve onun Tenâsühle ilgili bu görüşleri çağdaşı Empodekles tarafından da benimsenmiştir. Ancak ne

¹⁵⁰ Meydan Larousse, İstanbul 197, XII. 52 (“tenasüh” mad.).

¹⁵¹ Geniş bilgi için Bkz. “*Transmigration*”, ERE, XII/425-440; C. J. Ducasse, *A.g.e.*, s. 211.

¹⁵² Bkz. “*Transmigration*” ERE, C. XII/432; Walther Kranz, *Antik Felsefe* (Metinler ve Açıklamalar), çev. Suat Y. Baydur, İstanbul, 1976, s. 32.

¹⁵³ ERE, XII/432; C. J. Ducasse, *A.g.e.*, s. 211; W. Kranz, *A.g.e.*, s. 32.

Fisagor ne de Empedokles'in Tenâsüh görüşlerinin mahiyetiyle ilgili ayrıntılı malumata kaynaklarda rastlanmak mümkündür.

Hinduizm'deki Tenâsüh inancını bütün ayrıntılarıyla Mahava-Dharma-Sastra, diğer adıyla Manu Yasaları'nda görmek mümkündür. Yüzlerce maddeden oluşan bu yasaların onikinci bölümünde, dünyada işlenen çeşitli eylemlere göre, bir sonraki hayatta nasıl bir Tenâsühe maruz kalınacağı etraflı bir şekilde anlatılmıştır. Bu yasalarda, üç çeşit ruh göçünden bahsedilmektedir. Bunlar, iyi ruhların ilahi doğaya; tutkunun hâkim olduğu ruhların beşeri hale katılmaları; karanlığa dalmış olanların ise, hayvanların durumuna inmeleridir. Bu üç çeşit göçün her biri, eylem ve bilgilerle nisbetle aşağı, orta, yüksek olmak üzere yine üç gruba ayrılır. Mesela, karanlık niteliğinin en aşağı derecesi nebatlar, kurtlar, böcekler...; orta seviyesi filler, atlar, aslanlar, kaplanlar...; yüksek seviyesi ise dansçılar, kuşlar, adi insanlar; devler ve vampirlerdir. Tutku niteliğinin en alt seviyesi aktörler, sarhoşlar...; orta seviyesi karlar, savaşçılar, becerikli insanlar; en üst seviyesi ise semavi müzisyenler, tanrı izinde olan dahiler... dir. İyilik niteliğinin en alt seviyesi keşişler, zahitler, brahmanlar...; orta seviyesi azizler, tanrılar, yıldızların yöneticileri...; en üst seviyesi ise Brahma ve daha başka ilahlardır. Manu yasalarında cezanın günaha uygun bir şekilde gerçekleşeceği görülmektedir. Mesela, Buğday çalan, fare; su çalan, dalgıç kuşu; et çalan, akbaba olarak dünyaya gelir.¹⁵⁴

Hayatın görgüsel (devri) bir süreç olduğu fikri, Hinduların dünya görüşüne her düzeyde nüfuz etmiştir. Buna göre çağlar tekerrür eder. Yani bir bakıma çağların da Tenâsühü söz konusudur. Onlara göre bu durumun bir başlangıç ve sonu da yoktur. Budizm'de de benzer görüşler vardır.¹⁵⁵

Budizm'e göre, ruhun başka varlıklara intikali, en küçük böcekten insana varıncaya kadar, bütün canlılara şamildir.¹⁵⁶ İnsanın sahip olduğu karmalarının bir sonucu olarak başka âlemlerde yeniden bedenlenmesi de mümkündür.¹⁵⁷ Budizm'in daha sonraları Allah'a iman fikrinden uzaklaştığı, böylece Allah'la bütünleşme manasında olan nirvananın da, manasını değiştirdiği söylenmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Papus, s. 153-156; Manu yasalarının tafsilatı için Bkz. Papus, s. 147-165; *Tekrar Doğuş*, I, 75-82.

¹⁵⁵ Mann, s. 19-32.

¹⁵⁶ Bağçeci, "Tenâsüh", İslâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, VI, 181.

¹⁵⁷ Yitik, s. 124.

¹⁵⁸ Hinduizm'deki adı İntılak, Caynizm'de ise, Necat'tır.

Böyle bir anlayışta, kâinatın ezeli ve ebedi olduğu inancının rol oynadığı düşünülebilir. Sonraki dönemlerde nirvana, ruhani temizlik merhalelerinin en üstüne çıkması veya insanın ruhunu karma çemberinden kurtarması olarak tarif edilmiştir.¹⁵⁹ Buda, bütün himmetini sıkıntılı doğum-ölüm çemberinden (Tenâsühten) bir an önce kurtulmaya sarfetmiştir.¹⁶⁰

Caynizm ve Budizm bilhassa kozmoloji konusunda hemen hemen aynı görüştedir. Her ikisi de âlemi yaratılmış değil, ezeli nitelikte kompleks bir yapı olarak görür. Onlara göre âlemin başlangıç ve sonu yoktur. İhtiva ettiği şeylerin oluşmasında da Tanrı veya başka bir gücün müdahalesi gerekmez. Caynist düşünce sistemine göre, tanrılık ancak karmalarla kazanılan bir mertebedir.¹⁶¹ Caynizm'deki Tenâsüh inancına göre, ruh nihai kurtuluşa ulaşamadığı sürece, ihtiva ettiği karmik birikime bağlı olarak, yeryüzündeki bedenlenmelerini sürdürecektir. Ruhun yeniden bedenlenmesi anlık bir olaydır. Beklemesi söz konusu değildir. Ancak, ekendriya olarak bilinen tek hücreli canlıların Tenâsüh çarkının dışında oldukları kabul edilir. Böyle bir anlayış muhtemelen, Tenâsüh inancına pek sık olarak yöneltilen “ bu güne kadar pek çok ruh kurtuluşa erdiği halde niçin varlıkların sayısında bir azalma olmuyor?!” şeklindeki soruya cevap verebilmek için ortaya atılmıştır. Çünkü bu anlayışa göre, kurtuluşa ulaşarak varlık âleminin dışına çıkan ruhların yerine ekendriyalar arasından bazı fenomenler girmekte, bu yüzden ruhların sayısında bir azalma olmamaktadır.¹⁶²

Yeniden dünyaya gelişin, ruhun tekâmülünü tamamlayıncaya kadar dünyaya tekrar gelmesinin sebebi olan karma¹⁶³ kanunu, Hint dinleri arasında farklı suretlere bürünmüştür. Caynizm'deki karma, Hinduizm'deki gibi amellerin karşılığını gerçekleştiren itibari bir emir değil, ezeli ve maddi bir varlıktır. Süt su ile nasıl karışırsa, karma da ruhla öyle karışır ve insan nefsinin arındırıp, dünyevi rağbetlerden uzaklaşıncaya kadar ondan ayrılmaz, tekrar tekrar dünyaya gelmesine sebep olur.¹⁶⁴ Pudgalarada ekolü, karmik birikimlerin pudgala adındaki sürekli bir varlık vasıtasıyla yeni varoluşlara taşındığını söyler. Vasubandhu ise, bu işin “aracı varlıkla

¹⁵⁹ Varenne, “Budizm”; Aydın Mehmet, *Din Fenomeni*, s. 354.

¹⁶⁰ Yitik, *A.g.e.* s. 128.

¹⁶¹ Yitik, *A.g.e.* s. 155.

¹⁶² Yitik, *A.g.e.* s. 170-175.

¹⁶³ Yitik, s. 36.

¹⁶⁴ Yitik, s. 160.

yapıldığını, bu varlığın sahip olduğu itici güç sayesinde yeniden doğumun meydana geldiği mekân ne kadar uzak olsa da, orayı görüp ulaşacağını söyler”.¹⁶⁵ Tibet’in ölümler Kitabı’nda ise, karma, insanın yaptıklarının görüldüğü bir nevi ayna olarak anlatılmaktadır: “... Ben hiç kötülük etmedim diye yalanlamaya çalışacaksın, o zaman ölüm meleği karmanın aynasına bakalım diyecek. Böyle diyerek her iyi ve kötü şeyin açıkça görüldüğü aynaya bakacak...”¹⁶⁶

Eski Mısırlılar’da da Tenâsüh inancına rastlanmaktadır.¹⁶⁷ Bu inanca sahip olanlara göre kötülükleri galip gelenler hayvan bedenlerine sokularak tekrar dünya hayatına dönerler. Hatta iyi ruhlar üç bin yıllık cennet hayatından sonra eski bedenlerine girerek yeni bir imtihan için tekrar dünyaya dönerler.¹⁶⁸ Eski Mısırlılar’ın, cesetleri mumyalayarak çürümemeleri için büyük özen göstermelerinin temelinde bu inancın yattığı tahmin edilmektedir. Onlara göre ruh, ancak cisim sağ kaldığı müddetçe yaşayabilir ve ruhun tekrar bedenine dönmesi de ancak bu sayede gerçekleşebilir.¹⁶⁹ Mumyalama, reenkarnasyonla mücadele veya geciktirme çabası olarak¹⁷⁰ veya ölümlere saygının, onları memnun etmenin bir gereği ve ölümden sonraki hayata inanmanın bir tezahürü olarak da değerlendirilmektedir.¹⁷¹

Eski Mısır’da, Hz. Musa zamanındaki Firavun döneminde ortaya çıktığı söylenen bu inanç,¹⁷² Mısır’da sınırlı, hatta daha çok firavunlar için geçerli idi. Çünkü firavunları ilah sayan Mısırlılar onların öldüğünü görünce çare olarak; ölenin sadece ceset olduğunu, ruhun ise o firavunun evlat veya torunlarından birinin cesedinde başka bir firavun olarak tekrar dünyaya geldiğini düşünmüştür.¹⁷³

Bağdadi’nin bahsettiği ve İslâm öncesi dönemde bulunan Semeniyye’den bir grup da Tenâsüh’e inanmıştır. Bunlar, insan ruhunun köpeğe, köpek ruhunun insana geçebileceğini, bir bedende işlenen günah ve sevabın karşılığının başka bir bedende

¹⁶⁵ Yitik, s. 146-148.

¹⁶⁶ Kazi Dawa Samdup, *Tibet’in Ölümler Kitabı* (çev. Suat Tahsuğ), İstanbul, 1976, s. 59.

¹⁶⁷ Seâlibî, Abdulaziz, *Muhadarat fi Tarihi'l-Mezahibi ve'l-Edyan*, Beyrut, 1985, s. 55; Keza, bu inancın Mısır’daki tezahürleriyle ilgili olarak bkz., Papyrus, s. 30, 33, 38-40, 48, 95; Mann, s. 11 vd.

¹⁶⁸ Hançerlioğlu, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 45-73.

¹⁶⁹ M. Ebu Zehra, *ed-Diyanatu'l-Kadime, Daru'l-Fikri'l-Arabi*, Kuveyt, tsz., s. 17; Papyrus, s. 20.

¹⁷⁰ Bkz. Leon Denis, *Ebedi Olan Ruhtur*, İstanbul, 1994, s. 95.

¹⁷¹ Hacaloğlu, Haluk, *Hayat, Ölüm ve Ötesi*, İstanbul, 1996, s. 96.

¹⁷² İbn Kayyımı'l-Cevziyye, *Telbisu İblis*, s. 99.

¹⁷³ Favi, Abdulfetta, *Akidetu'l-Mead Beyne'd-Din ve'l-Felasife*, Mektebetu Dari'l-Urube, Kuveyt trs. s. 42.

görülebileceğini savunmuştur. Bu fırka, beş duyunun algı alanı dışındaki şeyleri inkar etmesine rağmen, duyularla algılanamayacak bir şeye, yani Tenâsühe inanmıştır.¹⁷⁴

Maniler¹⁷⁵ de Tenâsühe inanmıştır. Mani, bazı kitaplarında şunları söyler: Bedenlerini terk eden ruhlar iki kısımdır: *Birinci kısım*, sıdıkların ruhları olup, nura kavuşan ve daimi bir sürur içinde olanlardan *ikinci kısım*, delalete düşenlerin ruhları olup, bu ruhlar, yüce nur'a ulaşamayıp, baş aşağı yuvarlanan, sonra da çeşitli hayvan bedenlerinde zulmet şaibelerinden tasaffi edinceye kadar Tenâsühe maruz kalan ve ancak bundan sonra yüce nur'a ulaşanlardır.¹⁷⁶

Tenâsüh, Hıristiyanlık öncesi Roma'da da izleri görülen bir inançtı. Kültürlerini Antik Yunan'ın etkilediği Roma'da bu inanç hem entelektüeller hem de halk arasında yayılmıştı.¹⁷⁷ Gayyalılarda da, bu inancın yerleştiği, hatta birbirlerine, iler ki hayatlarında ödenmek üzere ödünç para verdikleri anlatılmaktadır.¹⁷⁸

Arapların İslâm'dan önceki Cahiliye dönemindeki bir takım inançları da Tenâsüh olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁹ O dönem Arap şiirinde de izleri görülen Hame inancı bunlardandır. Ancak, bu inancın asıl Tenâsüh inancıyla pek de ilgisi olmadığı ortadadır. Çünkü o dönem Araplarının ekserisinin inandığı bu inanca göre, öldürülmüş kimsenin bünyesinden bir baykuş (hame) çıkararak o kimsenin intikamı alınmamışsa, her yüz yılın başında öldürülenin başucuna varır ve bana su verin! Bana su verin! diye bağırır.¹⁸⁰ Görüldüğü gibi, burada açık bir şekilde o insanın baykuşa dönüşmesinden bahsedilmiyor. Ayrıca bu baykuş sürekli olarak değil, yüz senede bir ortaya çıkıyor.

¹⁷⁴ Bağdadi, Abdulkahir, *El-Fark Beyne'l-Fırak*, (thk. M. Abdulhamit), Daru'l-Ma'rife, Beyrut trs. s. 270-271.

¹⁷⁵ Bu dinin kurucusu, Mani b. Maş'tır. Putperesttir. Önceleri Mecusi iken, yeni bir din kurmuş ve insanları davet etmiştir. Âlim'in yaratıcısının iki olduğunu söyler.

¹⁷⁶ Bağdadi, Abdulkahir, *A.g.e.* s. 271.

¹⁷⁷ Havva, Said, *El-İslâm*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1981, s. 786; *Tekrar Doğuş*, I, 150 vd.

¹⁷⁸ Denis, s. 55; *Tekrar Doğuş*, I, 154 vd.

¹⁷⁹ Şehristani, Ebu Feth, *El-Milel ve'n-Nihal*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1990, s. 654.

¹⁸⁰ Şehristani, s. 654: Ebşihî Şihbuddin Muhammet, *el-Mustatraf fi Külli Fennin Mustazraf*, Daru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, II, 84.

6. Semavi Dinlerde Tenâsüh İnancı

6.1. İslâm'da Tenâsüh İnancı

İslâm'ın gelişinden önce, bilindiği şekliyle Tenâsühün Arap Yarımadası'nda mevcut olduğuna dair elimizde herhangi bir veri yoktur. Bu inancın yılmasında, daha ziyade ruh göçü fikirlerini içeren bazı Yunan felsefe eserlerinin çevrilmesinin ve fetihlerin etkili olduğunu düşünüyoruz. Fakat bu noktada, Kahtan Arapları arasında İslâm'dan önce cari olan bir uygulamadan da bahsetmek gerekmektedir.

İslâm dininin yayılması ile birlikte Mısır, Suriye ve Mezopotamya gibi pek çok eski kültür ve medeniyetlere beşiklik yapmış ülke ve beldeler peş peşe Müslümanların eline geçmişti. Fethedilen bu beldelerde, birçok din ve inanca mensup insanlar yaşıyordu. Farklı din ve inançlara mensup bu insanlar İslâm'a ısınmaya başlamalarına ve nihayet Müslüman olmalarına rağmen, eski bilgi ve inançlarını da kolay kolay zihinlerinden söküp atamıyorlardı. Nitekim İslâm kaynaklarında, Müslüman olduğu halde Tenâsüh fikrine sahip birisi olarak tanıtılan Ahmed b. Habîb'in (ö. 231/849) düşünce yapısında eski inanç ve kültür çevresinin birikimlerinin bulunması muhtemel gözükmektedir.¹⁸¹ Bu şahsın kimliği ile ilgili olarak elimizde ciddi sayılabilecek bir bilgi olmamakla birlikte, Tenâsühü benimseyen yönüyle karşımıza çıkan isimlerden biri olduğunu görüyoruz.

Ahmed b. Habîb, Tenâsüh akidesini savunmakta yalnız değildi. Onunla birlikte, aynı bağlamda, kaynaklarda zikredilen başka isimler de mevcuttur. Bunlar sırasıyla, Nazzam'ın talebesi ve İbn Habîb'in arkadaşı Ahmed b. Eyyub b. Banuş (veya Nanus),¹⁸² meşhur Mutezili âlim Ebu Ali el-Cubba'i'nin (ö. 303/915) öğrencilerinden Ahmed b. Muhammed el-Kahtî¹⁸³ ve Abdülkerim b. Ebi'l Avca' (ö. 160/776-7)¹⁸⁴ ile onun yeğeni Ma'n b. Za'ide'dir.(ö. 151/768).¹⁸⁵ Bağdadi, bu isimler dışında Ebu Müslim el-Horasani'yi¹⁸⁶ ve Nazzam'ın dostu Fedl el-Hadesi'yi¹⁸⁷ de

¹⁸¹ Uludağ, Süleyman, *Akaid ve Kelam*, İstanbul 1982, s. 44.

¹⁸² Bağdadi, *A.g.e.*, s. 273; Şehristani, I, 62

¹⁸³ Bağdadi, *A.g.e.*, s. 273.

¹⁸⁴ Bağdadi, *A.g.e.*, s. 273.

¹⁸⁵ Bağdadi, *A.g.e.*, s. 273.

¹⁸⁶ Bağdadi, *A.g.e.*, s. 276.

¹⁸⁷ Bağdadi, *A.g.e.*, s. 277

sayar. Bu arada Tenâsühü savunanlar çerçevesinde, tarihi Mes'udi'nin de (ö.346 H.) bazı isimler zikrettiğini görüyoruz.¹⁸⁸

Bütün bu isimler dikkate alındığında, Müslüman olduğu halde Tenâsüh akidesini savunanların İslâm toplumu içerisinde çok küçük bir azınlık oldukları, bir grup olmaktan ziyade münferit şahsiyetler oldukları anlaşılmaktadır. İsimlerini saydığımız bu insanların bir kısmı sapık fikirleri dolayısıyla bid'atçı kabul edilirken, Fadl el-Hadesi gibi bazıları da, buldukları toplumdan uzaklaştırılmışlardır. Ayrıca bu isimlerin günümüzdeki gibi sistemli bir Tenâsüh nazariyesi etrafında birleşmedikleri, kelamcı İsfarayini'nin de ifade ettiği gibi, aralarında bu konuda önemli fikir ayrılıkları bulunduğu görülmektedir.¹⁸⁹

İslâm tarihinde, “*ashâbu't-tenâsüh*” (Tenâsüh taraftarları)terimi, Sumeniye, Maneviye, Sebeiye, Beyaniye, Cenahiye gibi Tenâsühü savunan fırkalar ve yukarıda sayılan şahıslar için kullanılmıştır.

Yukarıda saydığımız isimlerinden ayrı olarak, Tenâsühü savunanlar arasında zikredilen bir başka isim de, felsefe ve kelamın yanında pozitif ilimlerde de birçok eser ortaya koyan ve ilaveten, tıpçı kimliği ile de şöhret bulan Muhammed b. Zekeriyya er-Râzî'dir (ö. 313/925). Onun Tenâsühü savunduğunu İbn Hazm'ın Kitabü'l-fasl'ından öğreniyoruz. Râzî, hayvanların kesilmesinin caiz olmasının onların hayvan suretli bedenlerden insan suretli bedenlere geçişlerini mümkün kılmak için olduğunu söyler. Ona göre, böyle bir şey mümkün olmasaydı, hayvanların kesilmesine izin verilmezdi. Dolayısıyla Râzî, hayvan ruhlarının insana, insan ruhlarının da –amelleri kötü olduğu takdirde olsa gerek- hayvana intikalini mümkün gören bir Tenâsüh anlayışını savunmaktadır.¹⁹⁰

Mezhepler tarihine dair en eski eserlerden biri kabul edilen “*et-Tenbih ve'r-reddin*” yazarı Malatyalı Şafii âlim Malati de (ö. 377/987), söz konusu eserinde

¹⁸⁸ Mes'udi Ebu'l-Hasen Ali b. El-Huseyn b. Ali, *Murucu'z-Zeheb ve Me'adinu'l-Cevher*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mısır 1964, II. 131. Mes'udi, burada, tenasüh nazariyesini daha önce Yunanlılar, Hintliler, Seneviye (Düalistler), Mecusiler, Yahudiler ve Hıristiyanlardan savunanlar olduğu gibi, İslâm dünyasında da Ahmed b. Habit, İbn Yafus, Ca'fer el-Kadi gibi isimlerin kabul ettiğini yazar. Mes'udi, İslâm dünyasındaki bu şahıslara şu isimleri de dâhil eder: el-Huseyn b. Mansur, Yakub el-Muzayili, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali eş-Şelmigani.

¹⁸⁹ Örneğin, saydığımız isimlerin tenasüh konusundaki görüş ayrılıkları için bkz. Bağdadi, *el-Fark*, s. 274-278; İsfarayini de bu hususu şu cümlesiyle ifade eder: ve “*beynehum hılafun Kesîrun fi ma'na't-Tenâsüh*” (Tenasühün manası üzerinde aralarında birçok ihtilaf vardır.), Bağdadi, *A.g.e.*, s. 276.

¹⁹⁰ Bağdadi, *A.g.e.*, s. 276.

Tenâsühü savunan fırkaları ve onların Tenâsüh anlayışlarını zikreder. Örneğin, “*Ashabu't-Tenâsüh*” içerisinde zikredilen Hululiye fırkasının ilginç Tenâsüh anlayışı şöyledir; Allah, bedenler ve mekânlar/mahaller (emakin) üzerinde bir nurdur. Dolayısıyla, ruhlar kadim olan Allah’tan doğmuştur. Beden, kendisinde ruh, elem ve lezzetin bulunmadığı bir elbisedir. İnsan hayır ve iyilik işleyip öldüğünde, ruhu nimet içerisindeki (na'im) bir ata, kuşa veya yine rahat içerisindeki bir öküze intikal eder. Bu bedenlerde bir süre nimetlendikten sonra insan bedenine geri döner,; ama insan kötü amel işlemiş ise, öldüğünde ruhu sırtında yara olan bir merkebe “*el-hımaru'd-debr*” veya uyuz “*cerib*” bir köpeğe göçer. İsyan etmesinden dolayı bu bedenlerde bir müddet azap gördükten sonra yeniden insan bedenine döner. Dünya böyle gidiş-gelişlerle sonsuza kadar devam eder.¹⁹¹

Tenâsühe inanan bir diğer Şii fırkası ise Carudiyedir. Bu fırka Tenâsühü, ruhun insan bedeninden yine bir başka insan bedenine intikali şeklinde anlamaktadır. Onlara göre, kötü insanın ruhu elemli, hastalıklı bir insanın bedenine intikal etmektedir. Burada işlemiş olduğu kötülüğün karşılığı kadar bir ceza gördükten sonra nimet içerisindeki bir insanın bedenine intikal eder. Bu bedende daha önceki bedende kaldığı süre kadar kalarak nimete nail olur.¹⁹²

Dürzîlere göre, yeniden doğuş “*rebirth*”, ölümün hemen arkasından gerçekleşir. Bu yeniden doğuşun gerçekleşmesinin önşartı, ölünün ruhunun bir sonraki bedene geçişinin kolay olabilmesi için, ölmekte olan kişinin bulunduğu mekânda sessizliğin temin edilmesidir. Ölünün ruhunun yeni bedeni ise, dokuz ay süresince gelişmekte olan ve bir kadının doğurması ile ortaya çıkan bedendir, yani bebektir. Dürzîler, kendi toplumlarında ölüm oranının doğum oranından fazla olduğu durumlarda -ki birçok savaşta bu gerçekleşmiştir- Dürzî ruhların uygun fiziki bedenlerde doğabileceği bir bekleme süresinin ve bir bekleme mekânının olduğunu varsayarlar. Onlar için bu en uygun mekânın bazen Çin olduğu söylenir. Dürzî toplumu, kendilerini Allah’ın özel seçilmiş halkı olarak kabul ettiğinden, O’nun

¹⁹¹ Malatî Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman, *et-Tenbih Ve'r-Redd Ala Ehli'l-İhva ve'l-Bida*, neşr. Muhammed Zahid b. El-Hasen el-Kevseri, Bağdat 1968, s. 22.

¹⁹² Malatî, *A.g.e.*, s. 23.

kendi sayılarını sürekli muhafaza edeceğine inanırlar. Buna bağlı olarak, ölüm ile yeniden doğuş arasında herhangi bir fasılayı kabul etmezler.¹⁹³

Nusayrilik de Tenâsühü kabul eden inanç gruplarından biridir.¹⁹⁴ Nusayrileri aşırı bir Şii fırkası olarak kabul edenler olduğu gibi,¹⁹⁵ aslında Şii olmadıkları, ancak Şii Fatımi devletine bağlı olmalarından dolayı, kendilerini Şii gibi gösterdiklerini ileri sürenler de vardır.¹⁹⁶

Nusayrilerin inancına göre, Hz. Ali aramızda yaşamakta idi, cisimden cisme intikal etmek suretiyle şu anda güneşte karar kılmıştır.¹⁹⁷ Bir mümin, yani bir Nusayri de, yıldızlar arasındaki yerini almadan önce kalıp değiştirmek suretiyle yedi mertebeden geçer ve bu geçişler esnasında günahlarından arınır. Gökyüzünde hâlihazırda parlayan yıldızlar, temizlenmiş, günahlarından arınmış ruhlar âlemidir.¹⁹⁸

Şüphesiz, Nusayriler nazarında Hz. Ali'ye tapmayan, ona ibadet etmeyen kimse, yeniden doğduğunda köpek, deve, katır, eşek, koyun vb. hayvan suretinde gelir.¹⁹⁹

Bir diğer rivayette ise, Nusayrilerin, Hz. Ali'ye tapmayan Müslümanların eşek, Hıristiyanların domuz, Yahudilerin ise maymun şeklinde geleceklerine inandıkları ifade edilir. Onlara göre, şeytanlar erkeklerin günahlarından, kadınların da şeytanların günahlarından türemiştir. Dolayısı ile Nusayriler, kadınları hakir görürler, dinlerinin öğretilerini onlara öğretmezler.²⁰⁰

Kendilerine mahsus bir dine sahip olan ve inanç esasları içerisinde, Tenâsühü barındıran bir diğer oluşum ise, Yezidiliktir. Yezidilerin günümüzdeki lideri

¹⁹³ Lan Stevenson, *Twenty Cases Suggestive of Reincarnation*, University Press of Virginia, Charlottesville 195, s. 272-73.

¹⁹⁴ Şehristani, *A.g.e.*, I. 188-189; Kirmani Hamiduddin, *Rahatu'l-akl*, Beyrut 1967, s. 510; Munsif b. Abdilcelil, "*Felsefetu't-Tenâsüh inde'n-Nusayriyye min Hulali Kitabi'l-hefli'l-mufeddal el-Ca'fi*", IBLA, LII (1989) sayı: 163, s. 108; Louis Massignon, "*Nusayriler*", İslâm Ansiklopedisi (I), İstanbul 1988, IX,366; Tankut Hasan Reşit, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ankara 1938, s. 55; Çağatay Neşet - Çubukçu İ. Ağah, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara 1965, s. 71.

¹⁹⁵ L. Massignon, "*Nusayriler*", s. 365

¹⁹⁶ Tankut H. Reşit, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, s. 38/39. Yine bkz. Birdoğan Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994, s. 220.

¹⁹⁷ *A.g.e.* s. 55.

¹⁹⁸ *A.g.e.* s. 55; Kirmani, *Rahatu'l-akl*, s. 510; Çağatay Neşet, - Çubukçu İ. Ağah, *İslâm Mezhepleri*, s. 71.

¹⁹⁹ Kirmani, *Rahatu'l-akl*, 511; B. Carra De Vaux, "*Tenasüh*", İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988, XII. L. 159; Tümer Günay, *A.g.e.*, XXXI. 82.

²⁰⁰ Çağatay Neşet, - Çubukçu İ. Ağah, *İslâm Mezhepleri*, s. 71.

Mu'aviye b. İsmâ'il el-Yezidi, en büyük Yezidi cemaatinin Türkiye'de yaşadığını ifade eder.²⁰¹

Yezidiler ayrıca Irak, İran, Sureyi, Ermenistan, Gürcistan gibi ülkelerde de yoğun olarak yaşarlar ve kendilerini Dürzîler, Nusayriler, İran'daki Parslar, Ehl-i Hak Cemaati ve Irak'taki Şabaklar ile aynı dini ve etnik kökeni paylaşıyor kabul ederler²⁰²

Kökeni ve gelişmesi tam olarak izah edilememekle birlikte, Yezidilik dini, eski putperestlik, Zerdüştlük, Manihaizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve özellikle Nesturilik, Sufilik, Rafizilik, Sabiilik, Şamanlık gibi birçok unsurun karışımı olarak kabul edilir. Müslümanlar nazarında, "Yezid" adından dolayı, nefretle karşılanmışlar ve İslâm'ın Rafizîleri olarak isimlendirilmişlerdir.²⁰³ Ancak, günümüzde onlar kendilerini hem Yezidi, hem de Azday halkı olarak tanımlarlar ve Zerdüş'tün öğretilerini takip ettiklerini söylerler.²⁰⁴

İki kutsal kitaplarından bir olan ve Yezidilerin uyması gereken kuralları içeren "Kitabu'l-cilve'de" (Tecelli Kitabı/İlahi Açıklama Kitabı) iyilik tanrısı Melek Tavus şöyle der:

*"Kim benim buyruklarına uyarsa, öbür insanlar gibi ölmez. Bu düşük dünyada hiç kimsenin, kendisi için belirlediğim süreden fazla kalmasına dayanmam; ama istersem, onu bu dünyaya iki kez, üç kez ya da daha fazla, geri gönderirim, ruhunu başka bedenin içine sokarak; bu evrensel bir yasadır".*²⁰⁵

Görüldüğü gibi, Tenâsüh akidesi Yezidiliğin temel inançlarından biridir ve bunun Sabiilik'ten geldiği sanılmaktadır.²⁰⁶ Ruhların, Tenâsüh yoluyla yaşamlarını devam ettirdiğine inanan Yezidiler, bazen ruhların hayvan suretinde de gelebileceğini kabul ederek hayvanlara saygı gösterirler.²⁰⁷ Bektaşilikte de Tenâsüh

²⁰¹ Sever, Erol, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul 1993, s. 105.

²⁰² Sever, Erol, "Yezidilik", s. 106; yine, Yezidiler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Başbuğ Hayri, *"Yezidilik İnancı"*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987.

²⁰³ The. Menzel, "Yezidiler", s. 416-417

²⁰⁴ Sever, Erol, *Yezidilik*, s. 105-115.

²⁰⁵ Aydın, Mehmet, "Şeytana Tapma Yezidilerin İnanç Esasları", *AÜİF*, XXI-II (1978), s. 359.

²⁰⁶ A.g.e. s. 132; Şerafeddin, Mehmed, "Yezidiler", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, XIII (1926), s. 8-9; Aydın, Mehmet, "Şeytana Tapma", s. 364.

²⁰⁷ The. Menzel, "Yezidiler", s. 417; Sever Erol, *Yezidilik*, s. 55. Bilindiği gibi Sabililikte, Yüce Varlık tarafından yaratılan yedi gezegen vardır. Bu yedi gezegen dünyayı ve evreni yönetir. Gezegenler de dâhil, dünyadaki her şey ruha sahiptir. Madde dağılınca ruh nasıl uçuyorsa, insan da ölüncü ruhu uçar, başka bir bedende yeniden doğar ve bunu sonsuza kadar devam ettirir. Ruhlar salt

inancının mevcut olduğu ifade edilir.²⁰⁸ Bektaşilerin coğrafi olarak etkin oldukları alan, orta Anadolu'dan batıya doğru başlar ve Macaristan'daki Gül Baba Tekkesi'ni de içine alır. Bektaşiliğin merkezi ise, müze halinde kullanıma açık bulunan Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nı sınırları içinde barındıran Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesi'dir.²⁰⁹

Bektaşi inancında, Azrail, ölüm esnasında insanların ruhlarını kabzeder. Bazı ruhlar vücutlarını kolayca terk ederken bazıları da vücutla sıkı sıkıya birleşmelerinden dolayı ancak bir mücadele ile bedenlerinden koparılabilirler. Ruh bedenden koparıldığında, hangi yaşam türüne sabitlenmiş ise, o türde bir cisimleşmeye, hulule uğrar. Yani, hayatı boyunca iyi vasıflara sahip olanlar Tanrı'ya yükselirken, kötü hayat sürenler yükselmedikleri gibi, bu fiziki dünyada kendi kötü kişiliklerine hapis olmuş bir vaziyette kalırlar.²¹⁰ Bektaşiler nazarında, ölmek, “ bir diyardan diğer bir diyara göçmek taşınmak, kalıbı dinlendirmektir.”²¹¹ Ölmek, “*don değiştirmek*”,²¹² “*donuna girmek*”,²¹³ “*kalıbı değiştirmek, gerçeklere karışmak, yürümek*”²¹⁴ olarak da tabir edilir. Özellikle, “*don*” kelimesi, Bektaşi menakıpnamelerinde ruhun girdiği bedeni ifade etmek amacıyla Seyyit Battal donu, Âdem donu, Ali donu vs. gibi terkipler şeklinde bolca kullanılmıştır. “*Sır*” kelimesi de beden değiştiren ruhu ifade eder ve Bektaşi-Kızılbaş metinlerinde Ali sırrı, sırr-ı Muhammed, Ata sırrı gibi terkipler halinde yer alır.²¹⁵

cevherlerdirler, sayıları sonsuzdur ve eksizdirler, arınmışlardır. Gezegenler dahil her şeyi hareket ettiren ruhlardır. Hatta yer sarsıntısı, kuraklık, su baskını vb. Olayları da onlar meydana getirirler. Bkz. Sever, *A.g.e.*, s. 31-35. Sabiilikte ölüm sonrasında iyi ruhlar yollarına devam ederek, ışık âlemine yükselirken, kötü ve günahkar ruhlar da günahları nispetinde cezalarını çekmek üzere tekrar geriye gezegenlere dönerler. Işık âlemine yükselen ruhlar, orada kendilerini bekleyen eşleriyle bütünleşirler. Diğer taraftan, ruhların kötülükten ve iknacılıktan kurtulabilmeleri, onların ancak Sabii olmaları ile mümkündür (Bkz. Şinasi Gündüz, *Sabiiler: Son Gnostikler*, Vadi Yayınları, Ankara 1995, s. 130 vd.).

²⁰⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşi Menakıpnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 134; Özkırmı, Atilla, *Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985, s. 381; John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul 1991, s. 146

²⁰⁹ B. Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, s. 97, 102-103

²¹⁰ J. K. Birge, *Bektaşilik Tarihi*, s. 147

²¹¹ Ersöz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1992, s. 68. Tenasühün, insan öldükten sonra ruhunun kuş ya da böcek şekline girmesi şeklinde Göktürk Yazıtları'nda da bulunduğu belirtilir. Yine yakutların inancına göre, ölümden kut (can) bedeni terk eder ve kuş şeklini alır, kâinatı kaplayan dünya ağacının dallarına konar. Bkz. *A.g.e.* s. 68

²¹² *A.g.e.* s. 125

²¹³ Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşi Menakıpnamelerinde*, s. 141.

²¹⁴ İ. Z. Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, s. 235.

²¹⁵ Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşi Menakıpnamelerinde*, 141.

Bektaşılık de dâhil olmak üzere, Türklerdeki Tenâsüh inancının kaynağının Budizm olduğu ve bu inancın tutunmasının başlıca sebebinin, Türklerde daha önce mevcut olan atalar kültürü olduğu belirtilir.²¹⁶ Ancak, bu inancın kökenini Türklerin İslâmiyet’i kabulden önceki dönemlere götürmek mümkün görünmekle birlikte, aşırı Şii fırkalarda var olan hulul ile karışık vaziyetteki Tenâsüh anlayışlarının da, Bektaşiliğin Tenâsüh anlayışında derin etkilere sahip olduğunu kabullenmek durumundayız. Nitekim tek bir ruhun bütün peygamberleri ve sonra da imamları dolaşması inancı, aşırı Şii fırkaların bir kısmında da mevcuttur. Hemen ifade etmeliyiz ki, İslâmiyet’i kabul eden hemen bütün toplumların, önceki inançlarının tamamıyla terk etmeleri mümkün olmamış ve bu toplumlar eski inançlarının kalıntılarını yeni dinlerine de sokmuşlardır. Bektaşilikteki Tenâsüh inancını da bu bağlamda değerlendirmek durumundayız.

Görüldüğü gibi, söz konusu Tenâsüh şekli ile Hint anlayışındaki olgun, mütekâmil ruhun nihayette nirvanaya ulaşması arasında bir fark yoktur. Nitekim bu inancın Budizm yolu ile Orta Asya’ya sirayet ettiği kabul edilince, İslâm’ın kesin muhalefetine rağmen, yüzyıllar boyunca nesilden nesle tanınmasında ve günümüz Bektaşiliği’nde de yaşatılıyor olmasında şaşılacak bir durum yoktur.

Bu arada, Anadolu Selçukluları devrinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in kötü yönetimine bağlı olarak Orta ve Güneydoğu Anadolu’da baba İlyas Horasani’ye (ö. 1240) bağlı Türkmenlerin isyanından sonra ortaya çıkan ve zamanla Sünniliğe uymayan bir biçimde gelişen dini-tasavvufi Babailik hareketinde de, Tenâsüh inancının bulunduğunu belirtmeliyiz. Bu inanç, diğer atalar kültü, dağ, tepe, taş, kaya kültleri; ağaç, su ve ateş kültleri; hulul ve metamorfoz (don değiştirme, yani ruhun sağken bir biçimden başka bir biçime yahut bir kalıptan başka bir kalıba geçmesi)²¹⁷

Tenâsüh anlayışında şu hususlar dikkatimizi çekmektedir: öncelikle, sayısız geliş ve gidişler mevcuttur. İkinci olarak, İslâmi akidesinde kabul edilen haşir, hesap, mizan, cennet ve cehennem gibi ahiret ile ilgili temel unsurlar reddedilmektedir. Üçüncü olarak da, burada sanki Kur’ân-ı Kerim’in, 7. A’raf, 179. Ayetinde geçen *“işte onlar hayvanlar gibidir, hatta onlardan daha da sapıtmış durumdadırlar”*

²¹⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşi Menakıbnamelerinde*, s. 143.

²¹⁷ Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996, s. 82. Ayrıca bu eser, Babailik isyanının öncesi ve sonrası hakkında önemli bir kaynak durumundadır.

(*ula'ike ke'l-en'ami bel hum edall*) ifadesine üstü kapalı bir atıf vardır. Burada dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise, insanın sonu gelmeyen bir kısır döngü içerisine kısırılmış ve insan iradesinin, gücünün, atılcılığının, kısacası, insanla ilgili her şeyin göz ardı edilmiş olmasıdır.

Şimdi, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin, tekrar doğuş olgusunu nasıl değerlendirdiğini üzerinde durmak istiyoruz, bu dinler tekrar doğuşu kabul ediyorlar mı? Kabul etmiyorlarsa niçin etmiyorlar? Bu dinlere mensup insanlar arasında da tekrar doğuşu savunan ve buna kutsal metinlerden destek bulmaya çalışanlar var mı? Bu soruların cevaplarını daha net ve anlaşılır olması için, her iki dine ayrı başlıklar açmamız daha uygun olacaktır.

6.2. Hıristiyanlık'ta Tenâsüh Anlayışı

Öncelikle, Hıristiyanlıkta, İslâm inancına benzer şekilde, insanın işlediği her türlü kötülüğü cezalandıracağını ve işlediği her iyiliği mükâfatlandıracağını vaat eden adil, hâkim bir Tanrı anlayışının mevcut olduğunu belirtmeliyiz.

Hıristiyanların “*baba*” adını verdikleri Tanrı, “*ebedi*”, her şeye muktedir, her şeyi bilen, evreni ve evrenin içerdiği her şeyi yaratan, her yerde hazır ve nazır, hayatı ihsan eden, merhametli ve bağışlayıcı, yüce ve fakat içkin, her şeye üstün rab, kıyamette tüm insanlığın adil yargııcı, ebedi mükâfatı veya cezayı veren tek varlıktır.”²¹⁸ Adil ve hâkim Tanrı, faziletli insanlara bu dünyada sıkıntı ve musibetler verebileceği gibi, kötü, azgın insanlara da nimetler verebilir. Ancak O, bütün bunların nihai hesabını ahrette görecektir. Buna göre, ölüm sonrasında ruh bedenden ayrılıp ahirete intikal ettiğinde, dünyadaki iyiliklerinin ecrini alacaktır. Dolayısıyla, insan için yegâne çalışma ve imtihan yeri dünya olup artık öldükten sonra bir sevap ya da günah kazanma söz konusu değildir. Amelleri neticesinde cezayı hak edenler cehenneme, mükâfatı hak edenler ise cennete gideceklerdir. Hem cehennem hem de cennet, sakinleri için ebedi birer kalış mekânı olacaktır. Ayrıca, nimetlenme veya azap görme esnasında ruh ve beden birlikteliği esastır.²¹⁹ Görüldüğü üzere, bazı ayrılık noktaları bulunmakla birlikte, Hıristiyanlığın ahiret anlayışı, ana hatları ile İslâm'ın ahiret anlayışı ile uygunluk arz etmektedir.

²¹⁸ Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, İstanbul 1992, s. 56

²¹⁹ Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara 1988, s. 139-42.

Reenkarnasyon fikrinin batı dünyasında revaç görmeye başlaması aslında yeni bir hadisedir. Bu çerçevede, Batı toplumlarında reenkarnasyona duyulan ilginin son yıllarda yoğunluk kazanması birtakım sebeplere bağlanır. Bu sebeplerden birisi, geleneksel Hıristiyanlığın halkın muhayyilesi üzerindeki etkisinin giderek azalmaya başladığı iddiasıdır. İleri sürülen bir diğer sebep, Batı’da aktif bir şekilde faaliyet gösteren Budistlerin ve Hinduların sayısının hızla artmasıdır. Üçüncü bir sebep ise, insanların ruh dünyalarıyla alakalıdır. Buna göre insanlar, mana bakımından daha yüce bir şeye ait olduklarını düşünerek bir arayış içerisine girmekteler ve sonuçta, “ Bize ölümden sonra ne olacak?” sorusu ile hayatın anlamını, acı çekmenin sebeplerini sorgulamaya başlamaktadırlar. Onların bu arayış ve sorgulama çabaları, sonuçta, reenkarnasyon fikrine kapı açmaktadır.²²⁰

Bu arada, Yeni Ahit’in “*New Testament*”, İsa’nın ana öğretilerinin bazı bölümlerinin kaybolduğuna dair şüphe götürmez işaretler ihtiva ettiğini ve bu kayıp bölümlerden birinin de karma ve reenkarnasyon ile ilgili olduğunu ileri sürerek bu konuda kitap²²¹ dahi kaleme alan Hıristiyan yazarlar mevcuttur. Bu yazarlara göre, İsa’nın asıl öğretilerini içeren İncil metinleri asla kayda geçirilmemiştir. Kayda geçirilenler ise, ya sayısız Hıristiyan âlimlerin elinde değiştirilip tahrif edilmiş, ya da bu bölümleri tamamıyla gizleyen ‘iman bekçileri’ nin ellerinde kaybolup gitmiştir.

Aynı şekilde, reenkarnasyon iddiasının Hıristiyanlığın önemli birtakım esasları ile çeliştiği ileri sürülerek, bazı noktalardan tenkide tabi tutulduğu da bir vakiadır. Bu noktaları şöyle özetlemek mümkündür: reenkarnasyon düşüncesi Hıristiyanlıktaki kurtuluş “*salvation*” inancının önemini azaltmaktadır. Yine bu düşünce, beden yeniden dirilmesi “*resurrection*” inancı ile çelişmekte olup beden ile ruh arasında tabii olmayan bir ayrımı gündeme getirmektedir. Tenkit noktalarından biri de, reenkarnasyon fikrinin, gerçekte İncil ayetlerinin açık ve net bir işareti olmadığı, ancak, daha ziyade çeşitli spekülasyonlar ile ispatlanmaya çalışılan bir fikir olduğudur. Bütün bunlara ilaveten, insanların geçmiş hayatları hatırlamaması da reenkarnasyonun olmadığına dair ileri sürülen gerekçelerden bir tanesidir.

²²⁰ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s. 78. (Martin Palmer, Joanne O’Brien, *The Book of Reincarnation and the Afterlife*, London 1996, s. VII.)

²²¹ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s. 79. Böyle bir kitap için Bkz. Mark L. Prophet, Elizabeth Clare Prophet, *The Lost Teachings of Jesus-I: Missing Texts- Karma and Reincarnation*, Submit University Press, the United States 1989

Bir başka Hıristiyan yazara göre de, bu inanç, Hıristiyanlığın rahmet “*grace*”, kefarete “*atonement*”, İsa’nın günahkâr insanlığın affedilmesi için ölmesi ve nihayet İsa Mesih’in yeniden dirilmesi “*resurrection*” gibi esaslarına ters düşmektedir. Üstelik, aynı yazara göre, reenkarnasyon, İncil’in şu açık hükmüne de terstir: “*İnsanlara bir kere ölmek ve ondan sonra da hükmolunmak mukadderdir*” (İbranilere 9: 27).²²²

Bu arada, Hıristiyanlar arasında da, tıpkı Müslümanlar arasında olduğu gibi, bazı İncil ayetlerinin reenkarnasyona işaret ettiğini, İncil’in aslında söz konusu inanca karşı çıkmak şöyle dursun, onu destekler mahiyette olduğu görüşünü savunanlar da yok değildir. Reenkarnasyon inancını savunan Hıristiyanlar, kendi görüşlerini desteklemek için bazı İncil ayetlerini delil olarak kullanmanın yanında, bu inancın niçin son zamanlara kadar Avrupa’da bilinmediği ve Hıristiyanlığın niçin bu öğretiyi öğretmediği gibi soruları da kendi zaviyelerinden cevaplamaya çalışmışlardır. Ayrıca, Amerika ve Avrupa’da reenkarnasyon inancının insanlar arasında hızla yayıldığına dair bazı istatistiksel verilere de eserlerinde yer vermektedirler. Ancak, reenkarnasyonu savunan ve buna İncil’den destek arayışına giren bazı meslektaşlarımı, samimiyetsizlikle suçlamakta, onların İncil’in ve Hıristiyanlığın öğretilerini gerçekten anlama ve özümsemeden uzak olduklarını söylemektedirler. Ne Hıristiyanlığın, ne de onun kutsal kitabının böyle bir öğreti ile uzlaşmasının mümkün olmadığını üstüne basarak vurgulamaktadırlar.

Hıristiyanlık bağlamında bütün bu söylediklerimizi bir cümle ile özetleyecek olursak, reenkarnasyon inancının ana Hıristiyan akımları tarafından itibar görmeyen, kesin bir dille reddedilen bir inanç olduğunu söylemek durumundayız.

6.3. Yahudilik’te Tenâsüh Anlayışı

Yahudi teolojisinde de, Hıristiyanlıktaki anlayışa paralel olarak, iyinin mükâfatlandırıldığı, kötünün ise cezalandırıldığı bir ahiret inancı vardır. İyi olan cennete “*gan eden*” giderken, kötü olan cehenneme “*gehinnom*” gidecektir. Bir başka ifadeyle, ölüm sonrasında kişinin mezarda ve öte dünyada “*olam habba*” durumunun ne olacağı, bu dünyayı yöneten Tanrı ile arasındaki ilişkinin şekline göre

²²² R. M. Enroth, “*Reincarnation*”, s. 926.

belirlenecektir.²²³ Evrenin bir ve tek yaratıcısı olan tanrı “*elohim*”, insanın bütün eylemlerinden haberdardır; Tevrat’ın emirlerine uyanlara mükâfat verirken, bu emirleri çiğneyenlere ceza verir. Bu dünyada hayat stresini tamamlayan kimse ölecektir ve yaptıklarının hesabını vermek üzere tekrar diriltilecektir. Bu, Tevrat’ın emirlerine uyanlara mükâfat verirken, bu emirleri çiğneyenlere ceza verir. Bu dünyada hayat süresini tamamlayan kimse ölecektir ve yaptıklarının hesabını vermek üzere tekrar diriltilecektir. Bu Tevrat’ın ve Musa’nın kesin olarak ifade ettiği temel ilkelerden bir tanesidir.²²⁴

Yahudilikte, bireyin kurtuluşunun, ayrılmaz bir biçimde Yahudi halkının kurtuluşu ile alakalı olduğunu belirtmeliyiz. Bu, Yahudiliğin ahiret anlayışına özel bir karakter vermektedir.²²⁵ Buna göre, vakit geldiğinde Tanrı’nın planı gerçekleşecek ve ölümler tekrar hayat bularak mezarlarından kalkacaklardır. Her ölü hayattaki bedenine, karakterine, davranış tarzına bürünecek ve tanrı’nın karşısında “*bir bütün insan*” olarak hesap verecektir.²²⁶ Ne var ki, iyi ve faziletli Yahudiler, Allah’ın nimetlerine gark olurken, diğerleri azap çukurunda cezalarını çekeceklerdir. Bu dönemde, bağımsızlık, barış, iyi yönetim, adalet, doğruluk, zenginlik, mutluluk gibi bütün iyi ve güzel şeyler tadılacaktır. Ama yalnızca Yahudiler bu nimetleri tadacaklardır. Tanrı’ya inanmayan Yahudiler de dâhil olmak üzere diğer bütün insanlar, bu nimetlerden mahrum kalacaklardır.²²⁷ Görüldüğü gibi, Yahudi eskatolojisinde her birey nihai olarak kendi ameli ile ya kurtulacak ya da lanetlenecektir. Ahiret için birey yeniden diriltilecek, iyiler saadet yurduna, yani cennete giderken, kötüler cehennemde, yani azap yurdunda kalacaklardır.

Bununla birlikte, Yahudilikte reenkarnasyonun bulunduğunu iddia edenler de vardır. Hemen belirtmeliyiz ki, Eski Ahitte reenkarnasyon doğrudan zikredilmemektedir; fakat reenkarnasyon iddiasında olanlar, bazı ayetleri²²⁸ delil

²²³ Harry A. Cohen, *A Basic Jewish Encyclopedia*, Hartmore Hause, Hartford 1965, s. 106.

²²⁴ Philips S. Alexander, *Textual Sources for the Study of Judaism*, Mancahester University Press, Manchester 1984; Yine bkz. Nicholas de Lange, *Judaism*, Oxford University Press, Oxford 1989, s. 106 vd.

²²⁵ George Foot Moore, *Judaism: In the First Centuries of the Chiristian Era*, th Age of teh Tannaim, Harward University Press, Cambridge 1958, ll. 312

²²⁶ George Foot Moore *Judaism A.g.e.* s. 392

²²⁷ George Foot Moore *Judaism A.g.e.* s. 314-15.

²²⁸ Eyyub 1; 2-21’de mealen şöyle denir: Ve Eyyub kalktı ve kaftanını yırttı ve saçlarını kesti ve yere düşüp secde kıldı ve dedi: Anam bağrından çıplak çıktım ve oraya çıplak döneceğim; Rab verdi ve Rab aldı. “*Mezmurlar* 90: 3-6 da da şöyle denir: “ *İnsanı toprağa döndürürsün, ve “Ey*

olarak kullanmaktadırlar. Her küçük çocuğun, bir atanın ruhuna sahip Ortodoks Yahudiliğin temel bir inancı olduğu ileri sürülür. Hatta Âdem'in Davud olarak yeniden doğduğunun Talmud'da bulunduğu iddia edilir.²²⁹

Yahudi mistik geleneğinde, yani Kabbala'da (Kabbalah) ciddi bir eğitim almış, kutsal literatürdeki kıssaların ve mistik kıyazların özüne vakıf olanların, bu kıssalarda tekrar doğuşa “rebirth” referans bulabilecekleri söylenir.²³⁰ Hatta kabalistler, reenkarnasyonun Yahudi kutsal metinlerinde açıkça destek bulunduğunu iddia ederler²³¹ bu arada bütün Yahudilerin Kabbala'ya inanmadıkları gibi, reenkarnasyonu da kabul etmediklerini vurgulamalıyız. Kabala, eğer kişilerin dünyevi hayatı normalde kısa sürmüş veya aniden kesilmişse, çok geçmeden yeniden döneceklerini öğretir. Bu çerçevede, II. Dünya Savaşı'nda öldüğünü ve yeniden dirildiğini söyleyen Yahudilere rastlanmaktadır.

Diğer taraftan, yirminci yüzyıl Yahudi mistisizminin en tanınmış düşünürlerinden biri kabul edilen Gershom Scholem ise şöyle der; “ *Yahudilikte gilgul (reenkarnasyon) doktrininin varlığına dair kesin bir delil yoktur. Talmud'da da*

Ademoğulları, dönün' dersin, Çünkü senin gözünde bin yıl geçen dünkü gün, ve bir gece nöbeti gibidir. Onları süpürüp götürürsün; rüya gibi olurlar. Sabahleyin biten ot gibidirler. Sabahleyin çiçeklenir ve büyür; akşamleyin biçilir ve kurur. “ Yeremya 1: 4-5'te şöyle denir: “ Ve bana Rabb'in şu sözü geldi: Ana karnında sana şekil vermeden önce seni tanıdım ve sen doğmadan önce seni takdis ettim, seni milletlere peygamber ettim ve ben dedim: Ah ya Rab Yehova, işte ben söz söylemek bilmiyorum: çünkü çocuğum. “ Bkz. Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2000. Eski Ahit'te, ruhun önceden var olduğuna dair güçlü ifadeler var ise de, tekrar doğuşun olduğuna dair ifadelerin zımnı olduğu belirtilir. Bkz. Hans Tendam, Exploring Reincarnation, s. 43.

²²⁹ A. T. Mann, *The Elements of Reincarnation, Element*, Sheftesbury 1995, s. 43-44.

²³⁰ Steven Rosen, *The Reincarnation Controversy*, tsz. s. 54.

²³¹ Steven Rosen, *A.g.e.*, s. 61; ortaçağ döneminin Kabalistlerinin üç tür reenkarnasyonu kabul ettikleri belirtilir: a) Gilgul: ruhun cenine hamilelik döneminde girmesi; b) Ibbur Birisi hayatı esnasında, bedenine yabancı bir ruhun girmesi; c) Dybbuk: ruhun bedene kötü bir amaçla girmesi, bkz. *A.g. e.*, s. 59. Bu arada, reenkarnasyonun evrensel bir doktrin olmadığı; Kabalist metinlerde reenkarnasyon inancının net olarak ortaya konmadığı; ilk Kabalist metinlerde reenkarnasyonun yer almadığı; ancak sonraki kabalistlerin elinde bu inancın geliştirildiği; reenkarnasyonun, öte dünya için dirilme inancı (resurrection) ile yan yana geldiğinde bazı güçlükler arz ettiği ve nihayet reenkarnasyonun, dayandığı birtakım hipotezlere binaen iyi bir şeymiş gibi görünmekle birlikte, bizatihi kendi içinde iyi bir şey olmadığı şeklindeki düşünceler için bkz. A. E. White, *The Holy Kabbalah*, Oracle, London 1996, s. 249-253: yine kabalist reenkarnasyon anlayışı hakkında geniş bilgi için bkz. M. Gaster, “ *Transmigration (Jewish)*”, Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings, T -T. Clark, Edinburg h, XII. 438. İbranca bir kelime olan gilgul'un Kabalist metinlerde reenkarnasyonu karşılığında kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Aşkın ve sonsuz olan Tanrı ile görünen ve sonlu olan dünya arasındaki uçurumu kapama teşebbüsü olarak görülen Kabbala'nın, Yahudi teoloji literatürünü ve hem Yahudiler, hem de Hıristiyanlar tarafından yapılan kutsal kitap yorumlarını etkilediği, Mesihçi hareketlere yol açtığı kabul edilmektedir. Söz konusu etki bununla da kalmamış, kabala öğretileri Yahudi düstürlarına da nüfuz etmiş, dua literatürüne girmiştir. Bkz. H. A. Cohen, *A Basic Jewish Encyclopedia*, s. 155.

ona bir atıf yoktur".²³² Talmud'da tekrar doğuşa herhangi bir işaretin bulunmadığı, Encyclopaedia Judaica'da da kesin bir dille ifade edilir. Bu öğretinin bazı Yahudi çevrelerde kabul görmüş olabileceği kabul edilmekle birlikte, bunun muhtemelen Hint felsefelerinden, Maniheizmden, Hlatonculuktan ve Orfik öğretilerden etkilenmenin bir sonucu olabileceği ihtimali üzerinde durulur. Hatta bazı Yahudilerin Mutezilenin felsefi ilkelerinin cazibesine kapılarak, bu düşünceyi oradan taşımış olabilecekleri de ihtimaller arasında zikredilir.²³³ Hemen belirtmeliyiz ki, Mutezili bazı şahısların –Ahmed b. Habıt, Ahmed b. Muhammed el-Kahti vb. gibi-Tenâsühü çağrıştıran görüşleri bulunmakla beraber, mezhep olarak Mutezilenin böyle bir anlayışı yoktur.

Sonuç olarak, yukarıda belirttiğimiz bazı Yahudiler hariç, reenkarnasyonun, Yahudi nüfusunun çoğunluğu tarafından kabul edilmediğini, Eski Ahit'te reenkarnasyonu destekler mahiyette çok açık ve net ayetlerinde de bulunmadığını belirtmeliyiz.

7. Tenâsühün Günümüzdeki Durumu

Afrika'nın dışında, tekrar doğuş inancının görüldüğü yerler olarak Endonezya, Avustralya, Yeni Gine, Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika'yı sayabiliriz. Buralarda yaşayan eski-yeni kültürlerin ve kabillerin az ya da çok, bu inanca sahip oldukları bilinmektedir.²³⁴ Örneği, Avustralya'nın yerli kabilelerinden olan Aruntalar arasında kendilerine özgü bir reenkarnasyon anlayışı vardır. Onların inancına göre, çeşitli bölgelere dağılmış "totem merkezleri" vardır. Bu merkezlerde, oradan geçen herhangi bir kadının kaba etinden vücuduna girerek onu gebe bırakmayı isteyen ölü kimselerin ruhları mevcuttur. Bu anlayış uyarınca hamile kadın, bir çocuk doğduğunda, bu merkezlerden hangisinden geçerken hamile kaldığını bildirir ve böylece çocuğun totemi de belirlenmiş olur. Ayrıca o kadın, o ruhu karnında çocuk olarak taşıdığına inanır.²³⁵ Hem Afrika'daki, hem de Avustralya'daki bu örnekler, buralardaki reenkarnasyon inancının atalar kültürüyle çok yakından bağlantılı

²³²Steven Rosen, *A.g.e.* s. 47. (Gershom Scholem, *Kabbalah*, New York Times Book Company, New York 1974, s. 344.)

²³³Steven Rosen, *A.g.e.* s. 84 (Encyclopaedia Judaica, V. 57 (" Gilgul" maddesi).

²³⁴Steven Rosen, *A.g.e.* s. 47. (J. Bruce Long, "Reincarnation", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, 1987, XII. 266.)

²³⁵*A.g.e.* s. 47. (Sigmund Freud, *Totem and Taboo*, New York) 1950, s. 114, 117.

olduğunu göstermektedir. Nitekim bir başka örnekte, Batı Afrika'nın Yoruba ve Edo kabilelerinde, ataların tekrar tekrar doğması inancı oldukça güçlüdür. Kız çocukları doğduğunda, “*Anne geri döndü,*” erkek çocukları doğduğunda da “*Baba geri döndü,*”²³⁶ diyerek reenkarnasyonun hayatlarında ne denli önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadırlar.

Yine, Avustralya'ya göre insan ruhları, periyodik olarak hayvan ve bitkilere hulul edebileceği gibi, su, ateş, rüzgâr, güneş, ay, yıldızlar, gibi cansız varlıklara da hulul edebilir. Bu görüşün temelinde, ruhun bedenden ayrılabilir olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ruh, bu yeteneği sayesinde, fiziksel bir mekânda bağımsız olarak kısa bir süre kalır ve sonra buradan istediği yere göç eder. Onlara göre ölü bir atanın ruhu, ölümler diyarında bir süre kaldıktan sonra, bir annenin bedeninde, onun gebe kalmasıyla birlikte, canlılar dünyasına geri döner. Dolayısıyla, babanın anneyi hamile bırakmada hiçbir işlevinin olmadığına inanılır. Anne adayı, cinsel birleşmeden sonra, annenin bedeninde hayata yeniden doğmayı bekleyen ata ruhunun bulunduğu mahalli totem merkezine (oknanikilla) getirilir. Burada, ata ruhunun yeniden doğmak üzere annenin bedenine gireceğine inanılır.²³⁷

C. Reenkarnasyon ve Tenâsüh Arasındaki İlişkisi

Yukarıdaki tanımlara göre Tenâsüh, ruhun birden fazla bedene intikal etmesi veya çeşitli bedenlerde tekrar tekrar dünyaya gelmesi demektir. Bu da, ruhun başka bir bedenden, yeniden dünyaya gelmek üzere yeni bir bedene geçmesi demek olan “*enkarne*” ve tekrar doğuş anlamına gelen “*Reenkarnasyon*” ile aynı anlama gelmektedir. Her iki terimin de ifade ettiği aynıdır. Farkları ancak, dünyaya geri gelmek ve tekrar doğmak için gösterilen sebep. Tenâsüh, ceza veya mükâfat için geri geldiğini iddia ederken Reenkarnasyon, tekâmül edip olgunlaşmak için geri geldiğini söylüyor. Neticede ikisine göre de ruh veya insan dünyaya geri geliyor. Ama ceza çekerek olgunlaşmak veya tekâmül etmek için geri geliyorlar. Bu yüzden kitap boyunca her ikisinin de içerdiği fikirler doğrultusunda konuları ele alacak ve konuyu tek kelimeyle ifade etmeye çalışarak, Reenkarnasyon tabirini kullanmaya gayret göstereceğiz. Ancak bazen de Tenâsüh demişsek, siz bununla Reenkarnasyonun

²³⁶ A.g.e. s. 47. (J. Bruce Long, “Reincarnation”), XII. 266.

²³⁷ A.g.e. s. 48. (J. Bruce Long, “Reincarnation”), XII. 268.

kastedildiğini, bunda tekrar doğuş anlamına geldiğini düşününüz. Çünkü aralarında çok fazla fark olmadığı halde çağdaş ruhçular, pek çok yönleri ile tenkide uğrayıp, tutunacak dalı kalmayan Tenâsüh kelimesi eskidiği için onun yerine reenkarnasyon kelimesini veya tekrar doğuş kullanmaktadırlar. Çünkü değerli yazar üstat Giovanni'nin de dediği gibi, daha önceden de metampsikoz tabirini kullanarak, aynı şeyler ifade edilmek isteniyordu.

Yani bütün bunlarla ruhçular demek istiyorlar ki; 'İnsanın Tekâmülü için bir kez dünyaya gelmek yetmez. Bu yüzden (hâşâ) Allah yaptığı hatayı telafi etmek için, onların iradelerini kendi ellerine vermiş ve defalarca, 100 kere, 1000 kere, 100.000 kere veya daha fazla kerelerle olgunlaşıp tam Tekâmül edinceye veya ilahlaşınca kadar iç düşüncelerini bir yana bıraksak, melekleşip Cennetlik oluncaya kadar ruh, değişik bedenlerde dünyaya gelir gider... Oysaki eşya zıddıyla bilinir. Allah hariç, her şey bir bakıma zıddıyla tarif edilir ve değer kazanır. Işık karanlıkla, gece gündüzle, iyilik kötülükle, adalet zulümlerle, ateş suyla, sıcak soğukla, yaz kışla, helal haramla, güzel çirkinle, doğru yanlışla, yumuşak sertle, kadın erkekle, melek şeytanla, vs. bilinir. Gece olmasa gündüzü bilemeyeceğimiz ve kıyametini takdir edemeyeceğimiz gibi, gündüz olmasa da geceyi ve gecenin takdir ve tarifini yapmamız da mümkün olmayacaktır. İyilik, kötülük için bir ölçü, kötülükte iyiliği takdire yarayan bir ölçüdür. Cehennem olmasaydı Cenneti, Cennet olmasaydı da Cehennemi bilmeyecek ve takdir edemeyecektik. Hem bilindiği gibi, Cennet ucuz değil, Cehennemde lüzumsuz değildir. Cennete ne kadar ihtiyaç varsa, Cehennemde de bir o kadar ihtiyaç vardır ve gereklidir. Birini değerinden ayırmak, biri olmadan öbürünü düşünmek mümkün değildir. Bu Allah'ın adalet ve hakkaniyet üzere muamele yaptığının delilidir. Her neyse.. Kelime oyunlarına başvurmalarına gerek yok, ifade etmek istedikleri şey aynıdır. Bu konu üzerinde yoğun çalışması olan "RUH VE MADDE" derneği olarak bilinen bir dernek vardır. Bu derneğin kurucusu olan Bedri Ruhselman'dır. Daha sonra ise damadı ve halefi olan Ergün Arıkdal olmuştur. Ergün Bey, aynı zamanda ruh ve madde derneğinin başkanıdır. Bu konuda yaptığı çalışmalardan biri olan "Metapsişik Terimler Sözlüğü" adlı eserinde Reenkarnasyonu şöyle tanımlamaktadır. 'Reenkarnasyon; Osmanlıca, teccüm-ü mükerrer, teccüd-ü mükerrer. Türkçesi, tekrar doğuş, tekrar bedenleşme, yeniden doğum olarak adlandırılır. Reenkarnasyon bir Tekâmül aracı olarak evrensel bir

yasadır. Tekâmül etmekte olan her varlık, madde içinde deneyim ve görgüsünü arttırmak için çeşitli bedenler ve kimlikler içinde, sayısız kereler maddesel âlemlerde doğarlar. Tekrar tekrar doğma, tam bir ilahi yasadır.

Reenkarnasyon inanç ve bilgisi dünyanın en eski inanç ve bilgisidir. Bütün metinlerde ve bütün kutsal metinlerde bunu göstermek mümkündür. Tekrar doğmak bir kefarete ve ceza değildir. Varlık dünyaya her gelişinde geçmiş hayatlarının toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Bu toplu ürün varlığın kendi faaliyetlerinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Kendisi kör bir kaderin mahkûmu değildir. Varlık kendi özel kaderini bizzat kendisi meydana getirir. Bu kadere doğuda “*KARMA*” denir. Ve tekrar doğan varlık böylece artık o maddesel ortamda (örneğin dünyada) doğmayacak bir liyakate ulaşmaya kadar bedenlere girer ve çıkar nihayet okuldan mezun olurcasına, zorunlu olarak dünyaya doğmaktan kurtulur.²³⁸ Dikkat edilirse, burada reenkarnasyon için “*bütün kutsal metinlerde bunu göstermek mümkündür*” diye iddia edenler var. “Kuranda reenkarnasyona delil vardır” veya Kur’ân’a inanan her Müslüman reenkarnasyona da inanır gibi saçma iddialar var. Kutsal metinlerin en büyükleri olan 3 semavi dinin kitaplarında yani Tevrat, İncil, ve Kuran da hiç bir delil yok; acaba hangi metinler kutsal veya hangi kutsal metinlerde yer alıyor bu iddialar? Reenkarnasyon ve Tenâsüh arasındaki farkları aşağıdaki maddeler halinde özetlememizde mümkündür.

a. Ruhun insan bedeninden ayrılıp yine sadece insan bedenine intikali şeklindeki özel anlam yalnızca reenkarnasyon kelimesiyle karşılanmaktadır. Hâlbuki Tenâsüh, insan ruhunun hem insan hem de bitki ve hayvan dahi başka varlıkların geçişine de öngörür.²³⁹ Aradaki fark ise şundan kaynaklanmaktadır. Reenkarnasyon, tekâmülü esas alan bir doktrindir. Tenâsüh ise, tekâmül değil ceza ve mükâfat için dünyaya yeniden gelme vardır. Bu yüzden Tenâsüh inancına göre bir insanın cezalandırılması için onun hayvan olarak gelmesi genel geçer bir kabuldür. Hâlbuki reenkarnasyonun tekâmül sürecinde gerileme olmaz.²⁴⁰

b. Reenkarnasyon, ruhun tekâmül açısından zorunlu, evrensel nitelikli ilahi bir yasa olarak kabul edilmiştir. Hâlbuki Tenâsühte bir kefarete ve cezanın olduğu iddia

²³⁸ Arkdal, Ergün, *Metapsişik Terimler* Sözl. R.M. Yay 2. Baskı, İst. 1984 “*Reenkarnasyon*” maddesi.

²³⁹ Akşar, Mustafa, “*Reenkarnasyon Meselesi ve Mutasavvıfların Bu Konuya Bakışlarının Değerlendirilmesi*”, *Tasavvuf Dergisi* sayı:3, Ankara 2000, s.121-128

²⁴⁰ Salt Alpaslan - Çobanlı Cem, *Dharma Ansiklopedi*, İstanbul 2001, s. 432.

edilmiştir. Tenâsüh inancına göre, geçmiş yaşamların neticesi bu hayatta görülmektedir. Köle ömrünün sonuna kadar köledir, efendi efendidir. Fakat reenkarnasyonda ruh, hayvan ve bitki bedenlerine girmez. Sadece insan bedenlerine girer. Reenkarnasyon, insanın ceza ve mükâfat için değil, tekâmül için tekrar doğuşunu savunur. Reenkarnasyonda ruh kendi kaderini kendi çizer.²⁴¹

c. Reenkarnasyon nedensellik ilkesine bağlı olarak belirlenen ruhun tekâmülü söz konusudur. İnsanın dünyaya tekrar tekrar gelmesinin nedeni ruhun tekâmül sürecini tamamlamasıdır. Hâlbuki Tenâsühte tekâmül fikri yoktur.²⁴²

d. (Reenkarnasyoncuların iddialarına göre) Reenkarnasyon yaşanmış olaylara, tecrübelerle dayanır. Ayrıca ilmi ve felsefi temeli vardır. Buna karşın Tenâsühün hiçbir ilmi ve felsefi altyapısı yoktur. Tenâsüh dogmatik bir inanç olmasına karşın reenkarnasyon bilimsel verilere dayanmaktadır. Aslında herhangi bir inanç sahibi olan herkesin sahip olduğu inanca hâle getirilmesine izin vermeyeceği gibi, Tenâsühe inanan bir Hindu da böyle bir yakıştırmayı kabul etmez. Zira Hint kökenli dinlere göre bu inanç ilmi ve felsefi yönden açıklanabilir. Hatta onlara göre Tenâsüh, yaşanmış olaylara dayanan ve tecrübî delillerle ispatlanabilir bir inançtır.²⁴³ Sonuç olarak Tenâsüh ile reenkarnasyon, ruh göçünü ifade etmeleri itibariyle aynıdır. Toplumda yaygın olarak kullanılan kelime ise Tenâsühtür. Ancak reenkarnasyon bugün Batının dünyaya sunduğu bir kelimedir ve bir bakıma Tenâsühün farklı bir yorumudur. Başka bir deyişle, Tenâsühün eksilerini ve olumsuz yanlarını örtterek, iyimserlik ve ümit aşılama çalışan bir görüntü veren reenkarnasyon, Tenâsühün gelişmiş bir görünümünden başka bir şey değildir.²⁴⁴

8. Psişik Olaylar ve Reenkarnasyon

8.1. Hipnoz ve Reenkarnasyon:

Bilinç altına ulaşma noktasında kullanılan yöntemlerden birisi olan hipnoz, bir kişide veya grupta, telkinler veya suni hareketler yoluyla meydana getirilen bir ruh halidir. M.Ö. 5000 yılına, Eski Mısır'a kadar uzanan bir tarihi olduğu söylenir. Tarih

²⁴¹ A. T. Mann, *Reenkarnasyon Yenden Doğuş*, (Ter; Gökhan Sezgi), Ankara 1998, s. 31

²⁴² Salt Alpaslan - Çobanlı Cem, *Dharma Ansiklopedi*, İstanbul 2001, s. 432

²⁴³ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s. 33

²⁴⁴ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s. 34

boyunca mistik dini törenlerde, hastalıkların iyileştirilmesinde kullanılmıştır. Ancak bir tedavi amacıyla bilimsel alana ilk kez 1748’li yıllarda F. Anton Mesmer dahil edilmiştir. Ülkemiz de ise ilk kez 1950’li yıllarda Watson’un yaptığı seanslar ilgiyi çekmiştir. 1990 yıllarında Dr. Recep Doksat, “*Hipnotizma*” adlı tezi ile hipnozu Türk bilim dünyasına sokmuştur.²⁴⁵

Hipnoz reenkarnasyon için neden önemlidir? Reenkarnasyon savunucuları, insanın şu an dünyada ilk kez bulunmuş olmadığını iddia etmektedir. O halde insanın da geçmiş hayatlarını merak etmesi son derece doğaldır. Geçmiş hayatların ise dört teknikle öğrenilebildiği varsayılmaktadır ki bunlar. Hipnoz, rüya incelemesi, bellek açıcı ilaçlar ve soruşturma yöntemidir.²⁴⁶

Hipnoz, bir nevi uyku halidir. Uzman bir kimse tarafından yapılan bir hipnozun ardından insan bir el çırpmasıyla uyanabileceği gibi “*uyuyorsun*” demekle normal uykuya da geçebilir. Hipnoz, telkin yoluyla oluşturulur ve bu yolla hipnotize edilmiş insanın, hayatının ilk yıllarına hatta önceki hayatlarına götürülmesi, o yıllarla ilgili hadiseleri, şimdi yaşıyormuş gibi hatırlaması sağlanır. Hipnozda, kişni etrafiyla ilişkisi kesilmediği gibi, operatörün idaresiyle çevresindekilerden istediğine tepki verebilir. Kime tepki verip vermeyeceğini hipnozu yapan kimse başka bir deyişle operatör empoze eder. Hipnozda kişinin bir yumuşama haline girmesi, üzerindeki şuur baskısının kalkmasına bağlanır. Hipnozun gerçekleştirilebilmesi için, monoton bir ses, ışık ve görüntünün yanı sıra uyarılanların ritmik tekrarı gerekir. Operatör böylelikle hipnotize ettiği kimseyi istediği şekilde yönlendirir, istediği bilgileri vermesini temin eder. Mesela operatör, “*karşında annen var, onunla konuşuyorsun*” derse, uyutulan kimse o anda annesini hayal eder.²⁴⁷

Reenkarnasyon savunucuları, bir insanın hipnozla geçmiş hayatlarını hatırlayabilecek duruma gelebileceğini iddia etmektedirler. İnsanın, içinde bulunduğu durumdan kurtulup, monoton bir ortamda kendisine yapılan telkinler doğrultusunda geçmiş hayatlarında ne olup ne bittiğini hipnozla anlamak mümkündür. Bu yöntem, reenikarnasyonun varlığını ispatlamanın bir yoludur.²⁴⁸

²⁴⁵ Maviş, Adil, *Telkin Ve Hipnozla Öğrenme Teknikleri*, İstanbul 2002, s. 30.

²⁴⁶ Polat, Can, *Yeniden Doğuş*, İstanbul 1992, s. 42.

²⁴⁷ Arslan, Arif, *A.g.e.*, s. 164.

²⁴⁸ BİLİYAY Vakfı, *Evensel Yasa Tekrar Doğuş II*, Ruh ve Madde Yayınları, s. 272.

Eski Türkçe’de “*nevm-i sina’i*” olarak adlandırılan hipnoz, çeşitli şekillerde etki ederek, telkin vasıtasıyla yapılan bir suni uykudur. Her ne kadar dış hekimliği, doğum, cinsel problemlerin tedavisi gibi alanlarda kullanılabileceği kabul dilse de reenkarnasyonun ispatı için kullanılabileceğini kabul etmiyoruz. Hipnoz, insanın, bu işi yapan operatörün telkini ve yönlendirmesi ile, daha önce bilinç altına sokulmuş şeyleri savunmasızca sayıkladığı bir yarı uyku halidir. O halde, hipnotizmayı yapanın telkinleri çok önemlidir. Önemli olan bir nokta da, insanın hipnozdan önce tamamen reddettiği bir fikri hipnoz anında da kabul etmediğidir. Öyleyse, reenkarnasyonun ispatı için bir deney yapılacak öncelikle deneğin reenkarnasyona inanması veya inandırılması gerekir. Örneğin ateist bir insan hipnoz yoluyla dindar yapılamayacağı gibi, dindar bir insan da ateist yapılamaz.

İnsanlar, hipnotize edilmeden önce, bilişsel yapılarında bazı izah ve açıklamalarla değişiklikler yapılmaktadır. Böylece kendilerinde bir inanç ve temayül oluşturulduktan sonra beyin sakin bir dinlenme dönemine geçirilir. Böylelikle, bilinçaltına bazı inanç ve düşünceler yerleştirilmiş, hipnoza hazır hale getirilmiş olur. Ancak denek, hipnozdan önce reddettiği hiçbir fikri hipnoz sırasında kabul etmez. Zira bilinçaltında o görüş, düşünce veya kabul için negatif bir alt yapı vardır. Dolayısıyla, bir kimsenin hipnoz esnasında önceki hayatlarından bazı haberler aktarması için reenkarnasyona inanması gerekir. Veya en azından hipnotizörün ön telkinleriyle bilinçaltına bu inancın yerleştirilmesi gerekir.²⁴⁹

Bu konuda Psikiyatri Uzman Dr. İlhan Yargıç’ın sözlerini aktarmak sanırım faydalı olacaktır. “*Hipnoz, düşünce ve hayallerin gerçek gibi algılanması işlemidir. Üç faktör hipnoz olabilirliği etkiler. Bunlar; doğuştan gelen bir biyolojik olduğu sanılan bir yatkınlık, kişilik özellikleri ve motivasyondur*”. İnsanların büyük çoğunluğu bu faktörlere bağlı olarak en hafiften en derine kadar değişen derecelerde hipnoz olabilirler. En derin hipnoz hali “*samnanbulizm*” (hipnoz altında uyur gezerlik)’tir. Hipnoz sırasında dikkatin belli bir şeye yoğunlaşması sayesinde hipnoz olan kişi) suje farklı bir bilinç durumuna gider ve verilen telkinleri aynıyla alabilir hale gelir. Hipnoz altındaki kişi, istediği ya da en azından reddetmediği, temel inançlar ile çelişmeyen telkinler alabilir. Telkin doğrudan ya da dolaylı olarak

²⁴⁹ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.* s. 190-191.

verilebilir. Hipnozörün cümleleri içindeki imalar dahi telkin etkisi taşır. Verilen telkin sujenin bilinç dışı, daha önce yaşadığı, okuduğu ya da seyrettiği şeylerden oluşan birikimine göre şekillenir. Dolayısıyla hipnoz altındaki sujeye “ *geçmiş hayatına döndüğü*” ya da “*doğumdan öncesine*” gittiğinin söylenmesi de reenkarnasyon telkinidir. Ve zaten bu beklenti ile hipnozla ya da en azından buna karşı gelmeyen suje bilinç dışına, fantezilerine ya da hayal dünyasının ürünü olarak bu doğrultuda bazı şeyler yaşamakta olduğunu hisseder. Ve bu yaşantıyı beş duyu organı ile gerçekmişçesine algılayabilir.

Hipnoz altında hiçbir yönlendirme olmaksızın ya da uyanırken, kendiliğinden ortaya çıkan kimlik değişiklikleri aynı kişinin kendisini farklı birisi olarak tanıtmayı, “ *dissosyatif bozukluk*” adı verilen psikiyatrik rahatsızlığın belirtisidir.²⁵⁰ Bu hastalığın en şiddetli biçimini çoğul kişilik “*dissosyatif kimlik bozukluğu*” denilir. Ve hasta farklı zamanlarda farklı kimliklere bürünür, bu kimlikler birbirinin de habersizdir. Dolayısıyla hipnozu reenkarnasyona delil olarak göstermek, hiçbir bilimsel temeli olmayan bir aldatmacadan ibarettir. Üstelik bazı psikolojik problemlere bağlı belirtilerin farklı yorumlanacak tedavisiz kalmasına sebep olmaktadır.”²⁵¹

Bu konuda dikkatimizi çeken bir başka makale de hipnoz seansları ile tanınmış birisi olan Keren Doksta’ın Naturel Dergisi’nde yayımlanan “ *Yalancı Hatıralar*” adlı makalesidir. Doksa şöyle söylemektedir: “*sözün ona bir isim çağdaş tarikatlar, bazen toplu intiharlar (geçtiğimiz yıllarda Amerika’da olduğu gibi), katiller vs. gibi, birer toplumsal çılgınlık örneği sergileyebiliyor*”. Bu gibi kişiler, ekiminizi (zamanda geri gitme) tecrübeleri sırasında, sujeye doğumundan önceki tarihlere götürerek, hatırladıklarını anlatmalarını istemektedirler. Sujeler de, hemen bu isteğe karşılık verirler ve bir şeyler anlatırlar. İşte bu noktada vurgulamak istediğim çok önemli bir nokta var.. hipnotizörüne güvenerek transa giren ve hipnotizabilitesi de yeterince güçlü olan sujeler, ahlak dışı olmadıkça, onun amirlerine ve telkinlerine tamamen itaat ederler. İşte böyle bir şahsa, söz gelişi, 1812 yılının 12 Haziran günü öğleyin saat 12:00 de ne yaptığını anlatmasını ısrarla söylerseniz, sizi mutlaka kırmayacak ve hayali bir hikaye uydurarak cevap verecektir. Buna “ *pseudologia phantasica*

²⁵⁰ Bkz.: Rita L. Atkinson, *Hilgard’s Introduction to Psychology*, (Ter.: Yavuz Alogen, Psikolojiye Giriş), Ankara 1999, s. 194.

²⁵¹ Yargıç, İlhan, “*Hipnoz ve Reenkarnasyon*,” Aksiyon Dergisi, Şubat 1997, sayı: 115, s. 20-22.

(*kişinin doğruluğuna kendisinin de inandığı yalancı hatıralar*)” denir; bu yalancı hatıra, o kişinin beyindeki hafıza devrelerine yerleşeceğini için, tekrarlanan seanslarda da aynı bilgi alınacaktır. Tamamen kişinin sınır dışı fantazyaları, dürtüleri ve kompleksleri doğrultusunda üretilen bu hikâyelerin doğruluklarının tespiti çoğu zaman imkânsız olmakla birlikte, seansı seyreden ve arayış içinde olan, inanmaya hazır şahıslar üzerinde büyük tesirler yapmaktadır.”²⁵²

Görüldüğü gibi, hipnozda istekli ve işbirliği yapmaya hazır bir denek vardır. Denek, kontrol hipnotizatöre terk eder ve gerçeğin biraz çarpıtılmasını kabul eder. Yani hipnoz öncesinde denek iradesini hipnotizatöre devreder. Telkin suretiyle denek fantezilerini kolayca canlandırır. Deneğin gerçeklik algısı zayıflar, çarpıtmalara inanır, halüsinasyon türü duyumları sorgulamaksızın kabul eder. Böylece telkin yoluyla adeta hayal âleminde bir gezinti yapar.²⁵³ Bütün bunlardan reenkarnasyonun ispatı için kullanılmak istenen hipnoz yönteminin iddia edildiği gibi olmadığı ve hiçbir şekilde bir evrensel olduğunu öne süren bir inanç akidesini ispat metodu olmadığı anlaşılmaktadır. Zira burada hipnozu yapan kimse çok önemlidir. Deneğe reenkarnasyon inanı empoze edilerek yapılacak bir hipnozdan sonra elbette suje, “bir önceki hayatına gidiyorsun...” şeklindeki sözlere aldanacak ve fantezilerini sıralamaya başlayacaktır. Kısacası hipnoz, reenkarnasyon adına hiçbir şekilde bilimsel bir ispat metodu olamaz.

8.2. Rüya ve Reenkarnasyon

İnsanlar doğal olarak uykularında rüya görürler. Bu her insanda mutlaka olan bir hadisedir. Yani bir insanın rüya görmemesi psikolojik veya fizyolojik bazı rahatsızlıkların belirtisidir. Aslında hiç rüya görmediğini söyleyenler üzerinde yapılan bir araştırmada, aslında onların da rüya gördüğü ama gördükleri rüyaları hatırlayamadıkları tespit edilmiştir. İnsanın bir gecede birçok rüya gördüğü ancak bunlardan pek azını hatırladığı vakidir.²⁵⁴

Bazen gördüğümüz rüyalara bir anlam veremeyiz. Reenkarnasyonu savunanlara göre işte bu tür rüyalar insanın geçmiş hayatından kalan izlerin

²⁵² Doksat, Kerem, “*Yalancı Hatıralar*,” *Naturel Dergisi*, Şubat 1997, s. 31-33.

²⁵³ Rita L. Atkinson, *A.g.e.*, s. 217.

²⁵⁴ *A.g.e.*, s. 220-222.

yansımasıdır. Ruhun tekâmül ettiği ve her gelişmeyi kaydettiği dikkate alınırsa geçmiş hayatlarımıza dair ruhlarımızda bir çok tecrübenin yüklü olduğu sonucuna ulaşırız. Bazen anlamsız sandığımız rüyalarımız aslında geçmiş hayatımızla ilişkili izler taşımaktadır. Ama biz bunu anlayamayız. İddiaya göre, bazıları rüyalarda gördüklerinden yola çıkarak reenkarnasyon inancını doğrulayacak nitelikte işler başarmışlardır. O halde rüyalar da reenkarnasyonun ispatı için bir metottur, deniyor.²⁵⁵

Her şeyden önce rüya konusu psikolojinin de tam olarak çözemediği bir konudur. Bu konuda araştırma yapan insanlar bir çok soruya cevap verilemediğini itiraf ediyorlar bu nedenle rüyanın ne olduğu, nasıl gerçekleştiği bile muğlâk iken nasıl olur da birileri kalkıp rüya ile elde edilen bilgileri kendilerine delil olarak kabul ediyorlar. Zira rüya ile elde edilen bilgi hiçbir biçimde bağlayıcı değildir. Genel geçer bilgi türlerinin içinde yer almayan, ilmi tecrübe ve akıl alanlarını aşan, tekrarı mümkün olmayan, özel bir tecrübe, bir iç görme, kalbi keşif ile elde edilen bu tür bilgiyi sadece mutasavvıflar ve Batini mezhepler kabul etmişlerdir.²⁵⁶ Binaenaleyh, tecrübe edilemeyen, doğrulamayan veya yanlışlanamayan bu alan bilgi kaynağı sayılmamıştır.

Rüyaların taşıdıkları anlam itibariyle üç kısma ayrıldıklarını görüyoruz. Birincisi, sadık rüya, ikincisi, kazip rüya diğer ise karışık rüyalar²⁵⁷ Hadis-i şeriflerde birinci tür rüyalar Allah'ta, diğerleri ise şeytandan olduğu belirtilmiştir. Yani birinci tür rüyalar, herhangi bir anlamı olan ve insana mesaj veren rüyalardır. Diğerleri ise karmakarışık, belli belirsiz, anlam taşımayan bazen de insana korku veren, "hulm" adı verilen rüyalardır. Bunlardan sadık rüya, Allah'tan doğrudan doğruya veya bir melek vasıtasıyla telkin edilen rüyadır. Bir diğer adı da "rahmani rüya"dır. Allah, böyle bir rüya ile kulunu ikaz eder, ihtar eder veya ona bir müjde verir. Bu tür rüyalar haklı, açık ve seçiktir.

İkinci ise insanın kendisinden kaynaklanan rüyalardır. Korkudan, sevinçten, üzüntüden vs. duygu yoğunlaşmasının ardından görülen rüyalardır. Bu tarz rüyada

²⁵⁵ BİLYAY Vakfı, *Evrensel Yasa Tekrar Doğuş* I, 225.

²⁵⁶ Ülken, Hilmi Ziya, *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara 1972, s. 49.

²⁵⁷ İbn Hazm, *el-Fasl*, V, 123/124.

şeytanın insanın duygularını kullanarak onu korkutması aldatması söz konusu olduğu için bu tür rüyalara da “şeytani rüya” denmiştir.

Rüyanın bir diğer çeşidi de “edgas” veya “ahlam” dediğimiz karışık rüyalarlardır. Bunlar geçmiş hatıralarımızla ilgili hayaller, günlük yaşantımızdan aklımıza takılan, bizi sürekli meşgul eden hadiselerin rüyalarımıza gitmesidir. İkinci ile birlikte bu tür rüyalar bir anlam taşımaz, hayal ve aldatmacadan başka bir şey değildir.²⁵⁸ Hatta Hz. Peygamber, insanların gördüğü bazı anlamsız ve rahatsız edici rüyaları başkalarına anlatmaları üzerine “Şeytanın sizinle oynamasını insanlara anlatmayın” buyurarak insanlar ikaz etmiştir.

Sigmund Freud da rüya üzerinde yorum yaparken, insanın görmüş olduğu rüyalarda çocukluk döneminde veya daha sonraki dönemlerde edinilen tecrübelerin, gerçekleştirilmeyen fantezilerin ve bastırılmış duyguların etkisi olduğunu kabul eder. Ancak Freud burada, geçmiş hayatların silinememiş izlerinden bahsetmemektedir.²⁵⁹

Görmüş olduğu rüyalar neticesinde, bir takım olayları gerçekleştirenlerden yola çıkarak reenkarnasyona delil getirmek hiç de makul değildir. Zira hiç kimsenin rüyasında ne görüp ne görmediğini bilemeyiz. Sadece ferdi alanla sınırlı olan bir hadiseden, evrensel nitelikte genel geçer bir doktrin olduğu iddia edilen bir akideye reenkarnasyona ulaşmak, gerçekçi değildir. Ayrıca tasavvufi İslâm kelamcıları, bilgi edinmenin yolları arasında akıl, duyu organları ve sadık haberi kabul etmişler, bunun dışında kalan rüya, sezgi ve ilham genel geçer bir bilgi kaynağı olarak kabul etmemişlerdir.²⁶⁰

9. Reenkarnasyonu İddia Edenlerin İleri Sürdükleri Delilleri

9.1. Teorik Deliller

Günümüzde reenkarnasyonu savunanların bu inançlarını ispat etmek için akli, felsefi ve tecrübî delillere başvurduklarını görmekteyiz. Akli ve felsefi delillere baktığımızda başta adalet ve ahlak olmak üzere kıl, antipati, aile hayatı, insiyaklar. Veraset, tekâmül, rüya, ruhları dünyaya çeken sebepler ve ilahi kudret olarak belirtilmiştir. Bunların yanında bir de dini deliller vardır. Dini deliller ise:

²⁵⁸ Elmalı'lı, *Hak Dini*, IV, 2866-2867.

²⁵⁹ Rita L. Atkinson, *A.g.e.*, s. 223.

²⁶⁰ Keskin, Halife, *İslâm Düşüncesinde Bilgi Teorisi*, İstanbul 1997, s. 96.

a-Bütün insanlardaki ve ilahi dinlerdeki ahret duygusu ve inancı.

b-Kıyamet günü, bu günde ruhların yeniden bedenlenmesi.

c-Öldükten sonra dirilme akidesi.

d-Ölülerin ardından gerçekleştirilen mevlit, dua, mezar telkini vs. uygulamalar.²⁶¹

Dini delillere dikkat ettiğimizde İslâm'ın Ahiret inancı bağlamında vaat edilen yeniden dirilmenin, tekrar doğuş biçiminde kullanıldığını görüyoruz. Hâlbuki Ahiret için yeniden diriltirme ile dünyaya tekrar doğmak suretiyle yeniden gelme arasında çok fark vardır. Biz, bu farkları ilerde ele alacağımızdan şimdilik kısaca geçiyoruz. Ancak bu ikisi arasında ayrılık olmadığını iddia eden reenkarnasyon taraftarlarına göre, öteki hayat için yeniden dirilme söz konusu ise bu dünya için neden olmasın?

Reenkarnasyon inancı ruh-beden düalizmine dayanmaktadır. Buna göre ruh, cevherdir. Bedenden ayrıdır. Tıpkı ölüncü ruhun bedenden ayrılmasının kesin oluşu gibi ruh ile bedenin birbirinden farklı iki şey olduğu ve ruhun cevher yani asıl olduğu sabittir. Ruhun bir özelliği de ezeli oluşudur. Ruhlar bedenlerden önce yaratılmıştır. Eğer ruh, bedenle birlikte yaratılmıştır, dense o halde ruhun da beden gibi hadis ve sonlu olması gerekirdi. Hâlbuki ruh bedenden farklıdır ve beden gibi hadis ve sonlu değildir. Ruhun bedenden önce varlığı sabit olunca bedenden sonra da varlığını devam ettireceği sonucuna ulaşırız.²⁶² Felsefi olarak ruh-beden ikiliğine dayanan bu insan anlayışını ilk kez Pissagor'da rastlarız.²⁶³

Ruhun hem insan bedeninde hem de hayvan bedeninde sükûn etmesi de akla aykırı değildir. Zira ruh herhangi bir bedende yaşayabilme yeteneğiyle yaratılmıştır. Her gördüğümüz canlının bir ruhu olması buna delildir. Bu ilahi bir takdir ve tedbirdir. O halde insan veya hayvan bedeni, insanın kendisi değil, Allah'ın takdiri ve tedbiridir. İnsanın aslı ruhtur. Ruh neye girerse o insan hüviyetine bürünür. Bu durumda ruhun insan veya hayvan bedeninde dünyaya gelmesi farklılık arz etmez. İnsanın faziletlerinden payını almayanlar, sahip oldukları özelliklere benzeyen

²⁶¹ Baloğlu, A. Bülent, *A.g.e.*, s.392.

²⁶² Aydın, Ali Arslan, *El-Ba's ve'l-Hulud*, s. 392

²⁶³ Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, (trç. H. Vehbi Eralp), İstanbul 1998, s. 25.

hayvan türlerinden birinin bedeninde doğarlar. Örneğin sinirli bir kimse kurt olarak, şehvetine düşkün bir kimseyse domuz vb. pis hayvanlardan birisi olarak doğarlar.²⁶⁴

Reenkarnasyoncuların iddiasına göre tekrar bedenlenme inancı, ruh ve beden bütünlüğüne dayanan kıyametten sonra yeniden dirilme inancından daha makuldür. Çünkü tanrının ilahi müdahalesiyle, bireyin tamamı yeniden hayata döner; ölümsüz olan ruh yeni bir bedende doğmaz. Tanrı insanı ölümlü yaratmıştır. Bu nedenle insan şimdiki hayatından sonra da hayat versin diye Tanrıya yalvarmaktadır.²⁶⁵ Hâlbuki tekrar doğuşta kişi yapıp etmelerinin bir sonucu olarak dünyaya istediği şekilde gelecektir. Başka birinin müdahalesine gerek kalmaksızın, kendi dairesini²⁶⁶ çizecektir.

Reenkarnasyonu kabul edenlerin dayanak olarak aldıkları bazı noktalar vardır. Bunlar da maddeler halinde şöyledir:

a-Reenkarnasyon, adaleti tesis eden doktrindir. “*Ne ekersen onu biçersin*” anlayışı, reenkarnasyon ile gerçekleşebilir. Bu inanç olmasaydı, kötülük yapanın cezası, iyilik yapanın mükâfatı muallâkta kalacaktı amellerin karşılığının yine bu dünyada görüleceği inancı gerçek adalet anlamına gelmektedir.

b-İnsanlar tekrar dünyaya geldiklerinde iyi bir durumda olmak istiyorlarsa, hal ve hareketlerine dikkat etmelidirler. Hayır, yapmak için gayret etmelidirler. İşte bu doktrin, insanları iyiliklere sevk eden, onları kötülüklerden alıkoyan bir inançtır. Reenkarnasyon bir anlamda insanın kendisini ciddi olarak disipline etmesine vesile olur.

c-Reenkarnasyon sayesinde insanlar ulaşılabilecek tüm bilgilere sahip olabilirler. Zira dünyaya sayısız defalar gelen bir ruh artık tekâmül etmiş, insan bilgisinin en ince ayrıntılarını vakıf olmuş olur.

d-Dünyaya defalarca geliş, insan kabiliyetlerinin en üst düzeye ulaşmasına neden olmaktadır.

e-Reenkarnasyon, basit bir değersiz olarak yaratılmış olan ruhun tekâmül ederek mükemmelliğe ulaşmasını sağlar.

²⁶⁴ Aydın, Ali Arslan, s. 392.

²⁶⁵ A.t. Mann, *A.g.e.*, s. 45.

²⁶⁶ Burada “daire” ifadesini bilinçli olarak kullandık. Zira bilindiği gibi reenkarnasyon öğretisinde hayat dairesel olarak, dünyanın etrafında süregeldiğinde kişinin kaderi de daireseldir. Bir çizgi halinde ileri doğru giden değil kişinin yaptıklarının sonucunu gördüğü yeni bir hayatı simgeleyen dairesel bir hayat çizgisi vardır.

f-İnsanlar bu inançları sayesinde bencil duygularında, yobaz ve bağınaz düşüncelerinden kurtularak, insanlığın ortak değerlerini kabul eder ve evrensel kardeşliği daha iyi kavrar.

g-İnsanlar arasındaki haksızlıklar bu doktrinle giderilir. Örneğin, ana rahmindeyken veya dünyaya geldikten birkaç gün sonra ölen bebeğin dünyaya gelişinde ne gibi bir hikmet vardır? Bu bebek öte dünyada hangi ameline göre hesaba çekilecek? Böyle bir bebekle seksen yıl yaşayan birisi aynı mı sayılacak? O halde bu bebeğin dünyaya tekrar gelmesi gerekir. Bu ise ancak reenkarnasyon inancıyla mümkün olur. Ayrıca niçin bazıları sakat, bazıları hastalıklı bazıları da kötünüm doğmaktadır? Bütün bunların cevabını sadece reenkarnasyon doktrini verebilmektedir.

h-Tekrar dünyaya geleceğine inanan kişilerde ölüm korkusu olmaz. Buna göre reenkarnasyon, insanların ölüm korkusundan kurtulmalarını sağlar, onlara ölümsüzlük düşüncesini aşılır.

O-Reenkarnasyon, sıkıntılı anlarda bir tesellidir. Kişi, içinde bulunduğu zor şartları bu sıkıntılara katlanırsam bundan sonraki hayatımda beni güzel bir yaşam bekliyor düşüncesiyle aşar.

j-İnsanlar, olumsuzluklarda sürekli başkalarını eleştirmeyi, suçu başkalarına atmayı tercih ederler. Bu da onların hatalarından ders almadıkları için, bu tür sıkıntılardan kurtulamamalarına neden olur. Hâlbuki reenkarnasyona inanan kimse, içinde bulunduğu durumun müsebbibinin kendisi olduğunu, bunun önceki hayatının zorunlu sonucu olduğunun farkındadır. Tekrar kötü durumu düşmemek için hatalardan kurtulması gerektiğini, gelecekte güzel yaşayabilmesi için şimdiden hazırlık yapması gerektiğini bilir.²⁶⁷

Reenkarnasyon inancını desteklemek için bazı kanıtlar öne sürmüşlerdir. Bu kanıtların reenkarnasyonu ispat ettiği savunulmuştur. Bu söz konusu deliller de şöyledir.

a-İnsanlar bazen karşılaştıkları durumlara nedenini bilemedikleri tepkiler vermektedirler. Herhangi birisini ilk kez gördüğümüzde ona duyduğumuz sempati veya antipati de bu tür şeylerdendir hiç tanımadığımız bir insana neden sempatiyle

²⁶⁷ A.T. Mann, *A.g.e.*, s. 41-45; Baloğlu, A. Bülent, *A.g.e.*, s. 189.

veya antipatiyle yaklaşıyoruz? Bu ancak reenkarnasyonla açıklanabilir. Zira hadiseler ruhta kalıcı izler bırakır. Öyle ki bu izler bir sonraki yaşama da aktarılır. İşte bu yüzden insanlarla karşılaştığımızda onlarla hiçbir diyaloga girmeden hissettiğimiz duygular geçmiş hayattan kalmış tecrübelerin bir sonucudur.

b-İnsanın dünyaya geliş süreci – ana rahminde geçirdiği hamilelik de dahil olmak üzere belli aşamalarda cereyan etmektedir. Örneğin bir insanın çocukluk döneminde kaydedeceği aşamalar az çok bellidir. Çocuğun zekâ gelişimi de bir süreci takip eder. Ancak bizler bazı çocukların henüz erken yaştan itibaren kedilerinden beklenmeyen davranışlar sergilediklerini görürüz. Üç yaşında bir çocuğun üstün bir matematik zekâsına sahip olması, birkaç haftalık çocuğun konuşmaya başlaması, dört yaşında olan bir çocuğun keman çalması ve bu türden olaylardır. Olağan dışı olan bu harika çocukların nasıl bu davranışları sergiledikleri ancak reenkarnasyonla açıklanabilir. Zira ruhlar, tekâmül süreci dâhilinde önceki hayatlarında sahip oldukları bazı özellikleri bir sonraki hayatlarında normalden önce gösterebilmektedir.

c-İnsanın iç güdüleri de geçmiş hayatında edindiği tecrübelerden kaynaklanmaktadır. Mesela bir kez otomobil kullanan kimse artık ondan sonraki şoförlüğünü bir takım reflekslerle yapar. El ve ayak hareketleri kendiliğinden olur. İşte içgüdülerimiz de öyledir. Bizler onları önceki hayatlarımızda öğrenmişizdir. Tekrar dünyaya gelen ruh, sahip olduğu birikimleri bu hayata yansıtmaktadır.

d-Hepimizin fobileri vardır. Sebepsiz olarak bir şeylerden korkarız. İşte sebebini açıklayamadığımız bu şeylerden biz geçmiş hayatta negatif etkilenmişizdir. Bu yüzden de bu hayatımızda onlardan korkmaya devam ederiz.

f-Hipnoz esnasında insanlar daha önce ifade edemediklerini kolayca söylemektedir. Bilinç altına yerleşmiş olan geçmiş tecrübelerin, uzman bir kimsenin hipnozunda ortaya çıkması vakidir.

g-Bazen uykumuzda anlamını bilemediğimiz, yorumlayamadığımız rüyalar görürüz. İşte bu anlamsız sanılan rüyalar, aslında geçmiş hayatımıza ait birikimlerin kendine uygun ortam bulunca ortaya çıkmasıdır.²⁶⁸

²⁶⁸ BİLYAY Vakfı, *Evrensel Yasa Tekrar Doğuş* s. 206-225

Tekrar doğuşa inanlar yukarıda saydığımız bu nedenlerden ötürü reenkarnasyonu makul mantıklı bir akide olarak kabul edilmiştir. Adalet üzerine bina edilmek istenen reenkarnasyonun, hayatımızda karşılaştığımız bazı hadiseler ve bazı sorulara da cevap teşkil ettiği iddia edilmektedir. Örneğin insanlar, dünyanın çeşitli yerlerinde çok farklı şartlarda dünyaya geliyorlar. Birisi Avrupa’da en medeni bölgede, teknolojinin bütün imkânlarından faydalanabilecek bir ortamda doğarken başka birisi, Avustralya’da ya da Afrika’da medeni hayatla tanışmamış, dünya ile irtibatı olmayan bir kabilede ilkel şartlarda dünyaya geliyor. Şimdi bu tür insanların, “niçin biz de üniversite olan bir yerde doğmadık, niçin en gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların nimetlerinden mahrumuz? Bizim de medeni insanlar gibi bir hayat yaşamaya hakkımız yok mu”? Bu ve benzeri sorular sorabilir. İşte bu sorular da reenkarnasyonla cevabını bulabilir. Bir başka hayatta, insanın bulunduğu ortamdan daha yüksek bir seviyede tekrar dünyaya gelebileceği ve bunun kendi elinde olduğu inancı insan rahatlatmaktadır. Öyle ya insanlar arasındaki evrensel adalet gereği herkes eşit haklara sahiptir. İnsanın bir kez bu dünyaya gelme şansı varsa niçin birisi en gelişmiş imkânlarda yaşasın da diğeri bu hakkını yamyam olarak kullansın. O halde insanların birkaç kez dünyaya gelecek olması, birisinde kötü şartlarda yaşamış olsa bile diğerlerinde daha iyi daha müreffeh bir hayat yaşayacak olması reenkarnasyon inancının savunduğu ilkedir.²⁶⁹

9.2. Tecrübi Deliller

Kendisine başka birinin ruhunun girdiğini sanan kimseler ise, ya cinlerin baskı ve tesiri altındadırlar ya da rüyalarında görüp unuttukları şeyleri tekrar hatırlamaktan ibarettir. Veyahutta kasıtlı olarak altında (milletleri ifsat etme) maksatları bulunan bir yalandır. Ruh çağırma seanslarında ve hipnozda gelenler ise ruhlar değil cinlerdir. Bunlar çok defa yalan söyler ve insanlarla dalga geçerler. Bütün Tenâsüh taraftarlarının dayandıkları delil ve bağlandıkları ip birkaç çocuğun saçma sapan sözleri, ciddi bir tedaviye muhtaç akıl hastalarının ifadeleri, Allah’a ve ahrete inanmayan dinsiz ve materyalistlerin para ve menfaat uğruna milleti ifsada, İslâm’ı tahrip için ortaya attıkları safsatalarıdır. “Ruh ve madde” dergisinin naklettiğine

²⁶⁹ BİLYAY Vakfı, *Evrensel Yasa Tekrar Doğu* s.316

göre, Prof. Ian Stevenson, reenkarnasyonu doğrulayan bine yakın olay tespit etmiştir.²⁷⁰ Eğer reenkarnasyon gerçek olsaydı, bu rakam binde kalmayacaktı, her devirde her insan sayısınca reenkarnasyonu doğrulayan olaylar olacaktı. İnsanlık tarihi boyunca tespit edilen bu bin olay, reenkarnasyonun doğruluğuna delil değil de, ancak katmerli bir yalan olduğuna delil olabilir. Celal Kırca, ülkemizde de bu tür olayların tespit edildiğini söylüyor, ileri sürdükleri en çarpıcı örneğin de, ENİS BEHİÇ KÖRYÜREK olduğunu ifade ediyor. 1112 senesinde Trabzon’da öldüğünü söyleyen Çedikçi Süleyman Çelebi adında birisi, 1946-1949 yılları arasında Enis Behiç Köryürek’e gelerek ona eski devrin ifadesiyle ve düşünülmezsizin bir takım şiirler yazdırmış, hatta ayetler ve hadisler ezberletmiş, Farsça kıtalar söyletmiş ve bazı kehanetlerde bulundurmuştur. Enis Behiç daha sonra bu şiirleri bir araya getirerek ‘Varidat-ı Süleyman’ adıyla neşretmiştir.²⁷¹ Celal Kırca bu olayı bir ayetin nüzul sebebinden yola çıkarak tahlil ediyor. Şöyle ki:

Mekke’de Yusuf suresinden sonra nazil olan Hicr suresinin 6. Ayetinde Cenab-ı Hak, müşriklerin Hz. Peygamber’e şöyle dediklerini nakletmektedir: ‘Dediler ki: *Ey kendisine zikr(Kur’ân) indirilmiş olan, sen mutlaka cinlenmiş (delirmiş)sin*’ Bu ayetin mealinde Süleyman Ateş şunları yazmaktadır: Eskiden Arabistan’da şiir bir sanat olmaktan çok, cinlerle, gizli kuvvet ile temas kurulup onlardan birtakım bilgiler alma mesleği idi... Her şairin zaman zaman kendisine ilham veren özel bir cini vardı. Şair kendi cinine Halil(dost) derdi. Şairle ilişki kuran cin, insan isminden biriyle anılırdı. İşte müşrikler, Hz. Peygamberi de böyle cinden ilham alan bir şair zannettiklerinden dolayı ona ‘şâirun mecnun=Mecnun şair’ ‘öğretilmiş mecnun’, ‘Kâhin’, ‘büyücü’ demişlerdi. Mecnun, cin çarpmış demektir. Basitçe ‘deli’ anlamına gelir. Bu bilgilerle Enis Behiç Köryürek olayını karşılaştırdığımızda, ona gelip te kendisinin kendisini Çedikçi Süleyman olduğunu söyleyen varlığın kim olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz sanırım.²⁷² Reenkarnasyon ve Tenasüh hakkında geniş bir bilgi verdikten sonra üçüncü bölüm olan Kur’ân’da ölüm sonrası ile ilgili kavramlar ve reenkarnasyon konusuna geçebiliriz.

²⁷⁰ Kırca, Celal, *İslâm Dinine Göre Reenkarnasyon*, EÜİFD, Kayseri 1986 s. 225

²⁷¹ A.g.e. s.240

²⁷² A.g.e. s.240

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA ÖLÜM SONRASI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE REENKARNASYON

1. Kıyamet

Kıyamet kelimesi sözlükte kalkmak, dikilmek, ayaklanmak, doğrulmak ve dirilmek manalarına gelir. İstılahta ise kıyametin iki manası vardır: Birincisi, kâinatın düzeninin bozulması ve her şeyin altüst edilerek yok olmasıdır. İkincisi, yok olan ve ölen şeylerin yeniden diriltilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesidir.²⁷³

Kıyametin kopması demek, kâinatın yok olması ve dünyada yapılan iyiliğin mükâfatının görülmesi, kötülüğün cezasının çektirilmesi günü olan âhiret âleminin başlaması demektir. Kur'ân-ı Kerim'de kıyamet, saat, kâria, gâşiye, hâkka, tâmme, vâkıa ve hesap günü gibi isimlerle ifade edilmektedir. Kıyametin kopması şüphe götürmeyen bir gerçektir.²⁷⁴ Bunu bize ifade eden birçok âyet-i kerime vardır; *“Kıyamet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.”*²⁷⁵ *“Kıyamet koptuğu zaman ki onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.”*²⁷⁶ Özellikle Mekkî surelere baktığımızda, bu surelerde sıklıkla kıyamet ve âhiret gibi konulardan bahsedildiğini görürüz. Kur'ân-ı Kerim'in son surelerinde ise kıyamet öyle güzel tasvir edilir ki insan bu sureleri okuduğunda adeta kıyamet anındaki olayları yaşadığını hisseder. Bu surelerden birkaç ayet örnek verecek olursak: *“Gökyüzü varıldığında; yıldızlar dağılıp saçıldığında; denizler yükselip birbirine katıldığında; kabirlerin altı üstüne getirildiğinde”*²⁷⁷, *“Güneş dürülüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde, dağlar sökülüp yürütüldüğünde, doğuracak develer başıboş bırakıldığında, yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde, denizler kaynatıldığında.”*²⁷⁸ âyetlerinde olduğu gibi daha birçok âyette kıyametin meydana gelişi anlatılmaktadır.

²⁷³ Kılavuz A. Sâim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş*, İstanbul 1997, s. 204.

²⁷⁴ Erdoğan, S. Hüseyin, *Ölüm ve Ötesi*, Çile Yay., İstanbul 1976, s. 13.

²⁷⁵ Hacc 22/7.

²⁷⁶ Vâkıa 56/1-2.

²⁷⁷ İnfitar 82/1-4.

²⁷⁸ Tekvir 81/1-6.

2. Berzah

İnsanın ölümüyle onun âhîret hayatı başlamış olur. Bir hadis-i şerifte kabrin âhîret duraklarından ilki olduğu belirtilmiştir. İki türlü kıyamet vardır. Bunlardan biri İsrâfil'in Sur'a üfürmesiyle kopacak olan kıyamettir ki buna büyük kıyamet denir. Diğeri ise küçük kıyamet olup, ölümdür. İşte Ölüm ile başlayıp, âhîret hayatının ikinci devresi olan öldükten sonra tekrar dirilme (ba's) anına kadar devam eden devreye kabir hayatı veya berzah denir.

Kabir kelimesi sözlükte, bir yerin çukur olması ve insanın ölümden sonra defnedildiği yer manalarına gelir.²⁷⁹ Berzah ise lügatte iki şey arasındaki engel ve mânia anlamına gelir. Ölüm anından kıyamete kadar, yani ölüm ile kıyamet günü cesetlerin tekrar dirilmesi arasında geçen hale berzah denir.²⁸⁰ Kabir ve berzah kelimelerinin her ikisi de Kur'ân-ı Kerim'de geçmektedir: *“Nihayet onlardan birine ölüm geldiği zaman: "Rabbim, der, beni geri döndürünüz! Ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi iş (ve hareketler) yapayım." Hayır! Onun söylediği bu söz (boş) laftan ibarettir. Onların gerisinde ise, yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır.”*²⁸¹, *“Sonra onun canını aldı ve kabre soktu.”*²⁸²Bu âyetlerde kabir ve berzah kelimeleri ıstılâhî anlamda kullanılmışlardır.

Her insan ister ölüp toprağa gömülsün, ister boğularak denizin dibinde kalsın, ister yanarak kül olsun mutlaka bir kabir hayatı geçirecektir ve kıyamet günü dirilecektir. İnsan kabre konulunca münker ve nekir adında iki melek gelir ve ona *“Rabbim kimdir?, Peygamberin kimdir?”* gibi sorular sorar. İman ve salih amel sahibi kişiler bu sorulara kolaylıkla cevap verirler. Bu kişilere cennet kapıları açılır ve cennet kendilerine gösterilir. Kâfir ve münafık olanlar ise bu sorulara doğru cevap veremezler. Bunlara da cehennem kapıları açılır ve oradaki azap kendilerine gösterilir.²⁸³

²⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-arab*, Beyrut 1955, “gbr” mad.

²⁸⁰ Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, s. 39.

²⁸¹ Mu'minûn 23/99-100.

²⁸² Abese 80/21.

²⁸³ Kılavuz, *A.g.e.*, s. 202.

3. Âhiret

Âhiret kelimesi “evvel”in karşıtı ve “son” manasındaki “âhir”in müennesi olup, Arapça’da son ve sonra olan, son gün anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de 110 yerde geçmektedir.²⁸⁴ İslâmiyet dışındaki ilahî dinlerin hemen hemen hepsinde âhiret inancına rastlamak mümkündür.

Âhiret iman İslâm akâidi’nin üç ana esasından birini teşkil eder. Bu esaslar Allah’a, Peygamberler’e, Âhiret’e inanmaktır. Kur’ân-ı Kerim’de birçok âyet-i kerimede ahirete imandan bahsedilmektedir: Nisa 4/35 “Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenler de (ahirette azaba duçar olurlar). Şeytan bir kimseye arkadaş olursa, ne kötü bir arkadaştır o! ”, Ra’d 13/5 “(Resulüm! Kâfirlerin seni yalanlamalarına) şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey onların: "Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?" demeleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir; işte onlar (kıyamet gününde) boyunlarında tasmalar bulunanlardır. Ve onlar ateş ehlidir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır! ”

Kur’ân-ı Kerim’i baştan sona inceleyen bir kimse ahireti ifade etmek için kullanılan birçok isimle karşılaşır: “Yevmül’-ba’s” (yeniden diriliş günü), “Yevmü’l-Kiyâme” (kıyamet günü), “Saat” (kıyamet), “Yevmü’l-din” (din günü), “Yevmü’l-hisâb” (hesap günü), “Yevmü’l-telâk” (kavuşma günü), “Yevmü’l-hulud” (ebedilik günü), “Dâru’l-âhiret” (ahiret yurdu), “Yevmü’l-hasret” (hasret ve pişmanlık günü), “Yevmü’l-feth” (fetih günü), “Yevmü’l-Cem’ ve’t-teğâbün” (toplanma ve aldanma günü, hakiki kâr ve zarar günü), “Yevmü’l-hurûc” (çıkış günü), “Yevmü’l-tenâd” (bağırışıp çağırışma günü) gibi.²⁸⁵

4. Ba’s

‘Baase’ kelimesi sözlükte göndermek, uyandırmak, diriltmek (ihya)²⁸⁶ gibi anlamlarının yanında, peygamber göndermek²⁸⁷, ordu göndermek²⁸⁸ gibi manalara da

²⁸⁴ Topaloğlu, Bekir, “Âhiret”, *DİA*, I, 545; Kılavuz, *A.g.e.*, s. 197.

²⁸⁵ Bu isimlerin Kur’ân’da geçtiği yerler için bkz. Abdülbâkî M.Fuâd, *Mu’cemu’l-Müfrehes li elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerim*, ilgili maddeler.

²⁸⁶ İbn Manzur, *A.g.e.*, “hşr” mad.; Cevheri İsmail bin Hammâd, *es-Sihah, Tâcu’l-Luğa ve Sihahu’l-Arabîyye*, Beyrut 1985, 2. baskı 1979, “b’as” mad.; Zemahşerî Cârullah ebi’l-Kâsım Mahmud bin Ömer, *Esâsü’l-Belâğa, Dâru’l Kütüb*, 1972, “b’as” mad.; Isfahani Râğîb el-Hüseyin bin Muhammed, *el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’ân*, Kahire 1970, “b’as” mad.; Zebîdî, *A.g.e.*, “b’as” mad.; Zebîdî es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Tacu’l-arus*, Beyrut, tsz., “b’as” mad.

²⁸⁷ İbn-i Manzur, *A.g.e.*, “b’as” mad.; Zemahşerî, *A.g.e.*, “b’as” mad.; Isfahânî, *A.g.e.*, “b’as” mad.;

gelir. Râgıb el-İsfahani müfredatında Hz İsa'nın ölümleri diriltme mucizesi için baase kelimesini kullanmakla beraber, uykudan uyanmakla, tekrar dirilme arasında benzerlik kurarak ba'si uyanma ve dirilme anlamında kullanmıştır.²⁸⁹

بعث ' nin çoğulu olan بعوث kelimesi de cüyûş, rusûl manalarına gelmektedir.²⁹⁰Yine ba's

Günü kıyamet günü²⁹¹ veya haşr ile²⁹² aynı anlama gelmektedir. İbn Manzur ise ba's ba'de'l-mevt ile neşri aynı anlamda kullanmıştır.²⁹³Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda bu manalardan birçoğu karşımıza çıkar:

Ba's'in Kur'ân'daki farklı manalarına örnek verecek olursak: *"Sonra da iki gruptan hangisinin, onların mağarada kaldıkları süreyi daha iyi hesapladığını anlamak için, onları tekrar uyandırdık. "Onları bir mucize olarak uyuttuğumuz gibi, birbirlerine sorsunlar diye kendilerini uyandırdık da içlerinden bir sözcü şöyle dedi: "Ne kadar durup kaldınız?" (Kimi) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler. (Kimi de) şöyle dediler: "Ne kadar durduğunuzu, Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi, bu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin. Hem çok dikkatli davranın ve sizi kimseye sezdirmesin."*²⁹⁴ Ashâb-ı Kehf kıssasının anlatıldığı bu ayette ba's uyandırmak manasında kullanılmıştır.

İhya(diriltme): *"Sonra şükredesiniz diye sizi ölümünüzün ardından yeniden diriltmiştik."*²⁹⁵ *"Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün, dünyada size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin bir şey üzerinde bulduklarını, sanacaklardır. İyi bilin ki onlar yalancılardır."*²⁹⁶

Peygamber göndermek: *"Kim doğru yola gelirse sırf kendi iyiliği için gelir. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekmez. Biz bir Peygamber göndermedikçe, hiç kimseye azab edecek*

²⁸⁸ İbn-i Manzur, *A.g.e.*, "b'as" mad.; Zebîdî, *A.g.e.*, "b'as" mad. ; Zemahşerî, *A.g.e.*, "b'as" mad.

²⁸⁹ İsfahani, *A.g.e.*, "b'as" mad.

²⁹⁰ İbn-i Manzur, *A.g.e.*, "b'as" mad.; Cevheri, *A.g.e.*, "b'as" mad.

²⁹¹ Zebîdî, *A.g.e.*, "b'as" mad.; Zâvî Tahir Ahmed, *Tertîbu'l Kâmus el-Muhit alâ Tarikatü Misbâhu'l-Münir ve Esâsü'l Belağâ*, I-IV, Kahire 1971-1973, "b'as" mad.

²⁹² İsfahani, *A.g.e.*, "b'as" mad, Tehânevi Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed el-Hanefî, *Keşşâfu Istilahâtü'l-Funûn*, I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998 "b'as" mad.

²⁹³ İbn-i Manzur, *A.g.e.*, "b'as" mad.

²⁹⁴ Kehf 18/12, 19.

²⁹⁵ Bakara 2/56.

²⁹⁶ Mücadele 58/18.

değiliz.”²⁹⁷ “Ey bizim Rabbimiz, bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, onlara senin ayetlerini tilavet eylesin, kendilerine kitabı ve hikmeti öğretsin, içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pâk eylesin. Hiç şüphesiz Azîz sensin, hikmet sahibi Sensin.”²⁹⁸

Kıyamet günü: “Kendilerine ilim ve iman verilenler de şöyle diyecekler: "Andolsun ki, Allah'ın kitabında takdir edilmiş olan tekrar dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu, kıyamet günüdür. Fakat siz bunu bilmiyordunuz.”²⁹⁹ Kıyamet koştuktan sonra, bütün canlı varlıklar Sur’a ikinci defa üfürülme ile hesaba çekilmek için tekrar diriltileceklerdir. Ehl-i Sünnet inancına göre tekrar dirilme hem bedenen hem de ruhen olacaktır. Buna “Şüphesiz ayetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar! Allah daima üstün ve hakîmdir”³⁰⁰. Ayeti en güzel örnektir.³⁰¹

5. Neşir

Kur’ân-ı Kerim’i incelediğimizde haşirle alakalı olarak karşımıza çıkan kelimelerden bir tanesi de “neşir”dir. Kelam kitaplarının birçoğunda da haşir ve neşir hep birlikte yer almıştır.

Sözlükte, yaymak³⁰², dağıtmak³⁰³, öldükten sonra dirilmek(ba’s, haşr)³⁰⁴, güzel koku³⁰⁵, verimli rüzgâr³⁰⁶, yayınlamak³⁰⁷, gibi manalara gelmektedir. Kur’ânı Kerim’i incelediğimizde ise daha birçok manada karşımıza çıkar. Fatır suresi 9. ayette ve Furkan suresi 3. ayette neşir öldükten sonra dirilme anlamında kullanılmıştır. Tekvir suresi 10. ve Kamer suresi 7. ayetlerde ise neşir yaymak,

²⁹⁷ İsra 17/15.

²⁹⁸ Bakara 2/129.

²⁹⁹ Rum 30/56.

³⁰⁰ Nisâ 4/56.

³⁰¹ Kılavuz, A.g.e., s. 214.

³⁰² İbn-i Manzur, A.g.e., “nşr” mad.; İsfahani, A.g.e., “nşr” mad.; Cevheri, A.g.e., “nşr” mad.; Zâvî, A.g.e. “nşr” mad.; Zemahşerî, A.g.e., “nşr” mad.

³⁰³ Zemahşerî, A.g.e., “nşr” mad.

³⁰⁴ İbn-i Manzur, A.g.e., “nşr” mad.; İsfahani, A.g.e., “nşr” mad. ; Zâvî, Tacu’l arûs, “nşr” mad.; Cevheri,

A.g.e., “nşr” mad.; Zâvî, A.g.e. “nşr” mad.; Zemahşerî, A.g.e., “nşr” mad.

³⁰⁵ İbn-i Manzur, A.g.e., “nşr” mad.; Cevheri, A.g.e., “nşr” mad.; Zebîdî, A.g.e., “nşr” mad.; Zâvî, A.g.e., “nşr” mad.

³⁰⁶ Zâvî, A.g.e., “nşr” mad..

³⁰⁷ İbn-i Manzur, A.g.e., “nşr” mad.

açmak manasında kullanılmıştır. Furkan suresi 47. ayette ise neşrin çok değişik bir manada kullanıldığını görürüz. Burada neşir “*çalışma zamanı*” anlamında kullanılmıştır. Kur’ân’da ölüm sonrası ile ilgili kavramları ele aldıktan sonra Kur’ân’da ölüm sonrası ve reenkarnasyon konusuna geçebiliriz.

1. Kur’ân’da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon

İslâm’ın temel prensiplerinden birisi olan Ahirete iman hakkında Kur’ân’da pek çok ayet vardır. Ayetlerden anladığımıza göre, hayatın gerçekleri kadar, ölüm, kıyamet, ba’s, mizan, sırat, cennet ve cehennem de öyle gerçektir. A.Hamdi Akseki bunu şöyle ifade eder: “*Haşr ve neşr, sual ve hesap, amellerin tartılması, sırat, sevap, ceza, cennet ve cehennem, bütün bunlar haktır ve hepsi olacaktır. Cennet’e girenler orada gözlerin görmediği kulakların işitmediği, hatır ve hayale gelmeyen, bitmez ve tükenmez nimetlere, ebedi saadete kavuşacaklar. Buna böylece iman etmek ve bunda hiçbir şüphe ve tereddüde düşmemek lazımdır.*”³⁰⁸ Bir müminin inandığı yaşam, ölüm ve öte dünya süreci şu şekilde cereyan eder. Bir defa ahiret haktır. Bunda hiçbir tereddüt ve şüphe kabul edilemez. Bu konuda sayısız ayetlerin arasında, şu açık ve net ifadeleri görmeyenleri Kur’ân “*kör*” olarak tanımlar.³⁰⁹ “*Sonra siz kıyamet gününde muhakkak tekrar diriltilip kaldırılacaksınız*”³¹⁰ “*İnkâr edenler kesinlikle diriltilmeyeceklerini sandılar. De ki; Hayır, Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınızdan haber verilecektir. Bu Allah’a göre kolaydır*”.³¹¹ “*Onlar tekrar tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı? Büyük bir gün için ki o gün insanlar âlemlerin rabbinin divanında dururlar*”³¹² “*İşte, gerçek oluşu bu kadar ayan beyan ortada olan Ahiret hayatı, insanların ölüm sonrasında hep beraber yaşayacakları bir âlemdir*”.³¹³ “*Bu âlemin öncesinde Berzah âlemi vardır.*”³¹⁴ Gazzâlî bu âlemden bahsederken şöyle der; ruh cesetten ayrıldıktan sonra azap veya nimete kavuşmak üzere baki kalır. Bu Ehli Sünnet’in görüşüdür. Ruhun cesetten ayrılmasının anlamı ise, cesedin ona itaatten çıkması nedeniyle, onun ceset

³⁰⁸ Yitik Ali İhsan, *A.g.e.* s.186

³⁰⁹ Bakara, 2/18; Yunus. 10/43; Neml, 27/81.

³¹⁰ Mümin, 40/16.

³¹¹ Tegabun, 64/7

³¹² Mutaffifin, 83/4-6.

³¹³ Hud, 11/103

³¹⁴ Mu’minun, 23/100

üzerindeki tasarrufunun sona ermesidir. Zira vücudun organları ruhun aletleridir. Ruh, el ile dokunur, kulak ile işitir, gözle görür... Ruhun sıfatı olan her şey, ruh cesetten ayrıldıktan sonra bakidir. Ancak ruh için vasıta olan tüm organlar, cesedin ölümünden onun kıyamette yeniden ruha iadesine kadar kullanılmaz.³¹⁵ Ehli Sünnet'in kabir hayatı Berzah âlemine olan inancı bu şekildedir. (Berzah âlemini başka bölümde ele aldığımız için burada bu kadarıyla yetiniyoruz.) Berzah âleminin ardından Ahirete geçiş ise kıyametin kopmasıyla birliktedir. *“Kıyametin vukuu o kadar kesindir ki Allah kıyametin üstüne yemin ediyor”*³¹⁶. Kıyametin reenkarnasyon taraftarlarınca inkârına veya teviline karşın Kur’ân bu konuda çok açık bilgiler ve mesajlar vermektedir. *“O saat mutlaka gelecektir”*³¹⁷ *“ve o saat mutlaka gelecektir, onda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerde olanları diriltecektir”*³¹⁸ Kıyametin nasıl olacağını dair haberler de pek çoktur. *“Ki size vaat edilen mutlaka olacaktır. Yıldızlar silindiği zaman, gök yarıldığı zaman, dağlar ufalanıp savrulduğu zaman, elçilere vakit belirlendiği zaman, ertelenmiş oldukları gün için, yani hüküm günü için. Hüküm gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin! Yalanlayların vay haline o gün...”*³¹⁹ Bir başka ayet; *“Güneş büzüldüğü zaman, yıldızlar kararıp döküldüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, on aylık gebe develer başıboş bırakıldığı zaman...”*³²⁰ Kıyametle birlikte bütün insanlar yeniden kalkacaktır. Bu yeniden dirilme, *“sur’a”* üflenmesiyle olacaktır. Ayet gayet açıktır; *“Sur’a üflendiği zaman, işte o gün çetin bir gündür, kâfirler için kolay değildir”*.³²¹

Kıyametin kopmasıyla birlikte yeniden dirilen insanlar artık her şeyi bütün gerçekliği ile göreceklerdir. *“O gün kişi elinden gelse “dünya dolusu altın” vererek bile yükten kurtulmak isteyecektir, ama böyle teklifler reddedilecektir”*.³²² *“O gün yargılanacakları gün olacaktır. İnsanların amel defterleri açılacak”*.³²³ *“Amel terâzîleri kurulacak”*.³²⁴ *“Herkes yaptığığın hesabını verecektir, yaptığığın*

³¹⁵ Gazzali, *İhya’u Ulumi’d-Din*, IV, 875.

³¹⁶ Kıyamet, 74/1.

³¹⁷ Hicr, 14/85

³¹⁸ Hac, 22/77

³¹⁹ Mürselat, 77/7-15

³²⁰ Tekvir, 81/1-6.

³²¹ Müddessir, 74/8-10; ayrıca Bkz. Kaf, 50/20; Nebe’, 78/18.

³²² Al-i İmran, 3/91; Maide, 5-46; Yunus, 10-54; Ra’d, 13/18; Zümer, 39/47; Hadid, 57/15; Mearic, 70/11.

³²³ Nisa, 4/13-14; Tevbe, 9/121 İsra, 17/13; Casiye, 45/28; Müddessir, 74/52.

³²⁴ A’raf, 7/8-9; Enbiya, 21/47; Mü’minun, 23/102-103; Karia, 101/6-8.

karşılığını görecektir".³²⁵ Kur'ân bütün bunları en ufak bir şüpheye yer vermeyecek bir biçimde açıklıyor.³²⁶ "Bu sürecin en sonunda mükâfat veya ceza vardır. Yani cennet ve cehennem ayırımı. Demek ki durum, hiç de reenkarnasyoncuların dediği gibi değildir. Zira onlar, insan yapıp etmelerinin karşılığını dünyada alır, demektedirler. Hâlbuki cennet de cehennem de ahrettedir. Her ikisi de ebedidir".³²⁷ Cennete giren Cennette, kâfirinse Cehennemde ebedi olarak kalacağına dair ittifak vardır. Müminlerden günah işleyenlerin kesinlikle azab göreceğini veya affedileceğini söyleyemeyiz. Affedilmeleri veya günahları kadarınca cezalandırılmaları Allah'a bağlıdır.³²⁸ Aslında İslâm, insanın dünya hayatında yaptıklarının karşılığını Ahirette alacağını çok net bir şekilde açıklıyor.

Kur'ân bununla ilgili oldukça fazla haber vermektedir. Bunların inkârı ya da tevil edilmesi imkânsızdır. Dünya hayatında inanan ve iyi amel yapan kimseler için Ahirette Cennet vardır: *"İnanıp iyi işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan Cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıkça, "bu, daha önce de rızıklandığımız şeydir," derler. (Cennetteki bu rızık), Onlara o (dediklerine) benzer verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedi kalacaklardır.*"³²⁹

"Allah inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları Cennetler ve Adn Cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir. Allah'ın onlardan razı olması hepsinden büyüktür. İşte büyük başarı budur."³³⁰

"Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de horluk. İşte onlar Cennet halkıdır, orada ebedi kalacaklardır."³³¹

³²⁵ Al-i İmran, 3/185; A'raf, 7/147; Hud, 11/111; Kehf, 18/30; Yunus, 10/30; Zümer, 39/69-70; Necm, 53/41; Zilzal, 99/7-8.

³²⁶ A'raf, 7-57; Hac, 22/7,66; Mü'minun, 23/16-79; Rum, 30/19,50; Lokman, 31/28; Yasin, 36/32,79; Saffat, 37/15-17; Kaf, 50/43; Teğabun, 64/7,24; Adiyat, 100/9.

³²⁷ Bakara, 2/81; Nisa, 4/14, 93; Secde, 32/20; Cin, 72/23; İnfitar, 82/14.

³²⁸ Taftazani, *Şerhu'l-Makasid*, V, 131.

³²⁹ Bakara,2/25.

³³⁰ Tevbe, 9/72.

³³¹ Yunus, 10/26; ayrıca Bkz.: Al-i İmran, 3/15; Nisa, 4/122; Maide, 5/9, 85,119; Ra'd, 13/18; Hicr,15/45-50; Nahl, 16/30-32; Kehf, 18/31; Mü'minun, 23/11, 40, 102; Furkan, 25/15,16,24; Mutaffifin, 83/23; Büruc, 85/11, Karia, 101/6,7.

“Allah’ı inkâr eden ve ona asi olan için ise Cehennem vardır. Kur’ân’da Cennet kadar Cehennemden de bahsedilmiş, insanların bu korkunç akibete düşmemeleri için uyarı yapılmıştır”.³³² Cehennemle ilgili ayetler de son derece tevil edilemeyecek kadar açıktır:

*“Allah der ki: “Huzurumda çekişmeyin. Ben size daha önce uyarıcı göndermişim. Benim huzurumda söz değiştirilmez. Ve ben kullara zulmedici değilim.”*³³³

*“İşte, hesap günü için söze söz verilen budur. Doğrusu bizim bu rızığımız bitip tükenmesi yoktur. Bu böyledir. Fakat azgınlara da en kötü gelecek vardır: cehennem! Oraya girerler. Ne kötü bir dөşektir o. İşte onu tatsınlar; kaynar ve kokuşmuş sudur! Ve merhaba yok, çünkü onlar ateşe gireceklerdir. (Yeni girenler ise) derler ki: Hayır, asıl size merhaba yok. Siz bunu bizim önümüze getirdiniz. Ne kötü durak bu. (Ve Hepsi birbiri aleyhine dua ederek) “ Rabbimiz, bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını bir kat daha arttır” dediler. “Bize ne oldu ki (dünyada) kötülerden gördüğümüz adamları burada görmüyoruz” dediler. Hani onlarla alay ederdik. Yoksa gözlerimiz mi onlardan kaydı. Bu ateş halkının tartışması mutlaka gerçektir.”*³³⁴ Cehennem azabı sadece maddi azap yoktur. “Yüzlerin kararması”³³⁵, “ zillet ”³³⁶ ve “pişmanlık”³³⁷ gibi manevi azaplar da vardır.

Kur’ân’ın vaat ettiği Cennet ve Cehennem tasavvurlarına baktığımızda, onun sadece ruhani azap veya mükâfattan bahsetmediğini görürüz. Hâlbuki reenkarnasyona inananlarla daha önce yapılmış olan mülakatları değerlendirdiğimiz zaman, Ahirete inananların “Ahiret, ruhani bir dirilişten ibarettir” dediğine şahit olduk. Ne var ki Kur’ân, Ahirette bedensiz ruhlardan hiçbir zaman söz etmemiştir. Bir çok defa belirttiğimiz gibi Kur’ân ruh-beden ikiciliğini tanımaz. Çünkü Kur’ân’a göre insan, bütün olarak işleyen ve tam bir organizma olarak yaşayan bir canlıdır. Her ne kadar ‘nefs’ kelimesi İslâm felsefesinin sonraki devrelerinde sufi etkilerin de

³³² Enbiya, 21/1.

³³³ Kaf, 50/28-29

³³⁴ Sad, 38/53-64; ayrıca Bkz.: Bakara, 2/24; Nisa, 4/56; Sebe, 34/32-34; İbrahim, 14/21; Mü’min, 40/47; Kaf, 50/23-25.

³³⁵ Al-i İmran, 3-106.

³³⁶ Yunus, 10/26-27.

³³⁷ Bakara, 2/167.

katkısıyla “ *bedenden ayrı ruh* ” anlamında kullanıldıysa da, Kur’ân “ *nefs* ”i, çoğu zaman “ *kendi* ” veya çoğul olarak “ *kendileri* ” anlamında kullanmıştır. Diğer bazı yerlerde “ *şahıs* ” veya “ *insanın benliği, şahsiyeti* ” anlamında kullanmıştır. Ama onu vücuttan ayrı tutmamış, dışlamamıştır. Hadiseye kişisel kimliğimiz açısından bakıldığında da en makul olanı budur. Sözgelimi Ahmet adında bir şahıs düşünelim. Bu şahsa seslendiğimizde, “ *Ahmet’in bedeni veya Ahmet’in ruhu* ” demeyiz. “ *Ahmet* ” deriz ve o da tam bir insan olarak sese kulak verir. Veya bu şahıs kendisini ifade ettiğinde, “ *bedenim şöyle şöyledir, ruhum ise şöyle şöyledir,* ” demez. “ *kişiliğimde şu özellikler var,* ” der. O halde, dünyada bedenimizle ruhumuzu birbirimizden ayırmıyorsak, yeniden diriltildiğimizde o diriltilecek şeyin yine şahsımız, kişiliğimiz başka bir deyişle kendimiz olması için ruh ve beden bütünlüğümüzün korunması gerekir. Onun için Kur’ân, tamamen ruhani bir Cennet ve Cehennem fikrini benimsememiştir.³³⁸ Buna ek olarak İslâm düşünürleri arasında Ahiret ruhani midir, cismani midir? Şeklindeki tartışmalarda Gazzâlî, Ahiret hayatını ruhani olarak kabul ettiklerinden ötürü İslâm Filozoflarını küfürle itham etmiştir.³³⁹ Esasen, Gazzâlînin de kabul ettiği Ahiretin cismani oluşu Ehli Sünnet’in ittifak ettiği görüştür.³⁴⁰

Cennet ve cehennemden haber veren ayetler objektif ve önyargısız bir şekilde incelenecek olunursa her ikisinin de bu dünyadan başka bir âlemde vuku bulacağı sonucu çıkarılır. Ehli Sünnet’in inancı bu şekildedir. Ancak burada, şu iki ihtimalin de ayetlerden anlaşılabilirliğini vurgulamalıyız; Ahiret hayatının ikame edilmesi için dünya, ya şimdiki halinden başka bir şekle, düzene veya forma dönüşecek veya çok edilerek yerine başka bir âlem yaratılacak. Kıyametin kopması ile ilgili bir çok ayet, kıyametin kopma anındaki tahribattan ve kozmik düzenin alt üst olmasından bahsediyor.³⁴¹ Bu da Ahiretin yeni bir âlemde vuku bulacağına işaret ediyor. Ama şu ayet de dikkat çekicidir. “ *o gün yer başka gök başkadır. İnsanlar tek ve kahredici olan Allah’ın huzurunda görünürler* ”³⁴² ayeti de dünyanın yok edilemeyeceğine ama değiştirileceğine işaret ediyor. Nasıl olursa olsun her iki durumda da ceza veya

³³⁸ Fazlû’r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, (çev. Arparslan Açıkgenç), Ankara 1996, s. 191-192.

³³⁹ Gazzâlî, *Tehafütü’l-felasife*, (Ter.: Bekir Karlığa, Filozofların Tutarsızlığı), s. 212.

³⁴⁰ Cüveynî İmam Harameyni Abdülmelik, *Akidetu’n-Nizamiye fi Erkani’l-İslâmiyye*, MÜİFY, İstanbul, s. 80.

³⁴¹ Müzzemmil, 74-14; Mürselat, 77/7-15; Tekvir, 81/16-6.

³⁴² İbrahim, 14/48.

mükâfat bu dünyada değildir. Bu inancımız, ayet ve hadislerle sabit olduğu gibi, bütün İslâm dünyası da bunu böyle kabul eder. Reenkarnasyoncuların dediği gibi mükâfatlandırma ve cezalandırma bu dünyada ise, bu açıkça Kur'ân'a aykırıdır. Zira bu konudaki açık ayetler şüpheye mahal bırakmayacak nitelikte ve çokluktur. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) tekrar doğuşa dair hiçbir hadis rivayet edilmemiştir. Bilakis, her insanın yalnız bir kez dünyaya geldiğine dair İbn Mace'nin Süneni'nde Cabir b. Abdullah tarafından rivayet edilen şöyle bir hadis vardır:

(Babam) Abdullah b. Amr b. Haram (r.a) Uhud günü şehit edilince Resulallah bana sordu: “Ya Cabir! Allah'ın bana söylediği sözü sana haber vereyim mi?” “Evet,” dedim. Allah hicap (perde) arkasında olmaksızın (şehitlerden hiç kimseyle kesinlikle konuşmamıştır, ancak, babanla perdesiz ve doğrudan doğruya konuştu ve ona: “Ey kulum! Benden ikram iste, sana vereyim,” dedi. Allah şöyle cevap verdi: *“İnsanların dünyaya hiç dönmeyecekleri hükmü, şüphesiz, benim tarafımdan önceden haber verilmiştir.”*³⁴³

Görüldüğü gibi Kur'ân'ın kabul ettiği öldükten sonra yeniden dirilme ile Tenâsüh inancındaki yeniden dirilme arasında farklılıklar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

a-İslâm'daki yeniden dirilme, bütün insanlar için aynı anda gerçekleşecek olan topyekun bir dirilmedir. Tenâsüh olayında ise yeniden dirilme ferdidir.

b-Tenâsüh anlayışına göre tüm tekrar dirilmeler bu dünyada olacaktır. Aslında ruhların sonsuza kadar bedenlerde doğabilmesi için maddi dünyayı ebedi kabul eden ruhçu görüşün, Cennet ve Cehennemi bu dünyada kabul etmesi, onların simgesel olduğunu iddia etmesi kaçınılmazdır. Hâlbuki İslâm dininde yeniden dirilme bu dünyadan ayrı bir mekânda olacaktır. Çünkü kıyametle ilgili ayetlerde, o gün mevcut kozmik düzenin kıyametin kopmasıyla bozulacağından bahsedilmektedir.

c-İslâm dininde yeniden dirilme tamamen Allah'ın kudreti ve iradesi ile olacak bir şeydir. Her ne kadar insanın dünyadaki amellerinin kişinin ahretteki karşılaşacağı durumlarda önemli rolü olsa bile, yeniden dirilmeyi sadece onların bir sonucu olarak görmenin imkânı yoktur. Ancak Hint Tenâsüh düşüncesinde yeniden dirilme insanın karmik birikimlerinin (önceki hayatında yaptıklarının) zorunlu bir sonucudur.³⁴⁴

³⁴³ İbn Mace, Cihad, 16/2800

³⁴⁴ Yitik, Ali İhsan, A.g.e., s. 193.

2. Reenkarnasyonu Reddeden Ayetler ve Değerlendirilmesi

Kur'ân-ı Kerim'de, insanın yeniden dirilişinin kıyamet günü olacağı, iade tabirinden insanların kıyamet gününde tekrar diriltilmelerinin kast olunduğu, bu diriltmenin bir defaya mahsus olduğu ve ölümden sonra tekrar dünyaya dönüşün asla mümkün olmayacağı açıktır. Bu ayetlerin bazısında ölüm anında, bazısında mahşer yerinde hesap esnasında, bazılarında cehennemi gördükleri esnada, bazılarında ise cehenneme girildikten sonra inkârcıların dünyaya tekrar dönme arzuları dile getirilmiş, hepsinde de bu isteklere red cevabı verilmiştir.³⁴⁵ Reenkarnasyonun olduğu ileri sürülen ayetler şunlardır: Bakara 28, 56, 73, 243, 259, 260; Alu İmran 27; Nisa 55, 56; Yunus 31, 34; İsra 49, 50, 51, 98, 99; Meryam 66, 67; Taha 55; Mü'minun 99, 100; Furkan 3; Lokman 28; Vakia 60, 61, 62; Tarik 8, 9; Nahl 38, 39; ve Enam 36.³⁴⁶

Reenkarnasyonun Kur'ân tarafından desteklendiğini iddia edenlerin ortaya attıkları delillere bakmadan önce cevaplanması gereken bazı soruların olduğuna inanıyoruz. Acaba Kur'ân 'da ruhun bir bedenden başka bir bedene geçebileceğini bildiren, onun birden fazla bedeni canlandırabileceği anlamına gelen açık bir ayet var mıdır? Reenkarnasyonu çağrıştırdığı iddia edilen ayetler, yukarıda bahsettiğimiz hassasiyetlerle, yani objektif bir biçimde, Kur'ân-ı bütüncül bir yaklaşımla ele alan bir tarzda değerlendirildiğinde, acaba gerçekten de reenkarnasyonu destekliyor mu? Bu soruların cevabını almadan reenkarnasyonun Kur'ân tarafından desteklendiğini söylemek doğru olmaz. Şimdi bu noktada ruh göçünü savunanların öteden beri kullandıkları ayetlere, bu ayetleri nasıl anladıkların ve müfessirlerin bu ayetleri nasıl anladıkları meselesine geçelim.

“Allah'a nasıl nankörlük edersiniz ki, ölümler idiniz, O sizi diriltti; yine öldürecek, yine diriltecek; sonra O'na döndürüleceksiniz”³⁴⁷ ve “Onlar, ‘Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. İşte günahlarımızı da itiraf ettik. Şu ateşten kurtulmanın bir çaresi yok mu’ derler”³⁴⁸ anlamındaki ayetler Tenâsühü savunanlar tarafından en çok kullanılan ayetlerdir. Ruhun tekâmül için tekrar tekrar dünyaya

³⁴⁵ Güllüce, Veysel, *Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 141.

³⁴⁶ Şimşek, M. Sait *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları Konya 1995, s. 260.

³⁴⁷ Bakara, 2/28

³⁴⁸ Mü'min, 40/11

gelmesi gerçeği bu ayetlerle de sabit olmuştur, derler. Esasen âlimler “ölü” ismini cansızlara hakiki manası ile verilmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğu alimler bunun mecazi olduğunu çünkü bütün cansızların ölüye benzetildiğini Hâlbuki, hakiki anlamda ölü ismini, etten bedeni olan ve hayat taşıyan varlıklar için kullanıldığını söylerler, Râzî de bu ayete Allah’ın muradının İnsan,76/1. Ayetindeki anlama paralel olduğunu söyler. Söz konusu ayetin meali şöyledir: “İnsan üzerinden, henüz kendisini anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?” Yani insanın üzerinden öyle uzun bir süre geçti ki henüz kendisi anılmaya değer bir varlık değildi. Toprakten süzüle süzüle, çeşitli aşamalardan geçerek, uzun bir zamanı aşarak nihayet nutfeye haline geldi. İşte, Allah’ın yokluk âlemindeki insanı ihya etmesi ve onu canlandırması, gören, işiten, hisseden vs. duygulara sahip bir insan haline getirmesi süreci hatırlatılarak, insana “bu süreci gerçekleştirmeye kudreti olan, elbette ölümden sonra insanı Ahiret hayatı için tekrar yaratmaya da kadirdir” mesajı verilmektedir. Râzî, bu ayetin Haşre ve neşre, teşvik ve korkutmaya işaret ettiğini söylemektedir.³⁴⁹

Diğer taraftan İbn Abbas, İbn Mesud, Katade ve Mücahid, bu ayette geçen ilk ölümden maksadın, kişinin babasının sulbünde ölü olduğu, henüz varlık âlemine geçmediği yani yok olduğu zamandır, derler. Bu durumda yokluk ölümdür, daha sonra can verilmesiyle yaratılmış, varlık âlemine gelmiş ardından dünya hayatı da sona ermiş ve tekrar Ahiret hayatı için yeniden diriltirme vuku bulmuş olacaktır.³⁵⁰

Allah, Kur’ân’da başka bir yerde de “Ölü toprak, onlar için bir ayalettir. Biz onu dirilttik, ondan tane çıkardık da ondan yiyorlar”³⁵¹ buyurarak, hayat olmayan şeye ölü ismini vermiştir.³⁵²

Bu ayetlerde İbn Mesud ve İbn Abbas’ın görüşünün isabetli olduğunu son dönem Kur’ân yorumcularından Elmalılı da kabul etmiştir.³⁵³ Görüldüğü gibi söz konusu ayetlerde bahsedilen birinci ölüm, kişinin henüz dünyaya gelmeden evvelki

³⁴⁹Râzî Fahreddin, *Tefsir-i Kebir* II 215; daha geniş bilgi için bkz. Yılmaz Muhammet, *Fahreddin Râzî’nin Tefsir-i Kebir Üzerine Bir İnceleme*, (Basılmamış Doktora Tezi) D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2000.

³⁵⁰Alusi Ebu’l-Fadl Şihâbu’d-Dîn es-Seyyid Mahmud, *Ruhu’l Meâni fi Tefsir’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’ul-Mesâni*, (Tah: Mahmud Hüseyin el-Arab), Beyrut 1994, I 213; İbn Kesîr, *Tefsir’ül Kur’âni’l-Azim*, I 68

³⁵¹Yasin, 36/33

³⁵²Zemahşeri, *el-Keşşâf*, (Tah: Muhammed Mersi Amir), Kahire 1977, I 60-61

³⁵³Bkz. Elmalılı, *A.g.e*, I. 286-287 ve VI, 4148

halidir. Bu noktada insan kendisinden habersizdir. Kendisine ruh ve can verilir. İnsan böylece yokluk âleminde varlık âlemine geçer. Ömrünü uzun veya kısa bir sürede tamamladıktan sonra ruhu kabzedilir ve ölür. Berzah âlemindeki ruhani hayatından sonra Ahiret hayatı için bedeni ile birlikte tekrar diriltilip ebedi hayata adım atar. İşte iki ölüm ve iki hayattan kastedilen budur. Ayete dikkatle bakılacak olursa Allah'ın bir süreçten bahsettiği görülmektedir. O, bu süreci başından sonuna kadar insana hatırlatarak “*nasıl Allah'ı inkâr ediyorsunuz!*” diye ikaz ediyor. Ayette insana hatırlatılan süreç ölümden itibaren başlamaktadır. Şayet daha önce yaşamış olanın ölümünden bahsedilecek olsaydı muhakkak Allah bunu haber verirdi. Ancak her şeyin yaratıcısı Allah bu ayete de insanın yokluk âleminde varlık âlemine geçişini ve sonunda kendisine döndürüleceğini hatırlatarak insanı uyarmaktadır. Sünnî, Şîî, Mutezili ve Zeydi müfessirlerin hepsi ayeti bu bağlamda yorumlamış, hiç kimse bu ayetin ruh göçünden bahsettiğini kabul etmemiştir.³⁵⁴

Reenkarnasyon adına en çok kullanılan ayetlerden birisi de Bakara, 2-243'tür. Ayetin anlamı şöyledir: “*Şu, binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara “ölün!” demişti de sonra kendilerini diriltmişti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler.*” Müfessirlere göre bu ayet kendilerine kitap gönderilen İsrailoğullarının başından geçmiş bir hadisedir. Buna göre Vasıt yakınlarında Daverdan Köyü'nde veba hastalığı ortaya çıkar. Binlerce kişi bu hastalıktan korkup kaçmıştır. Bunun üzerine Allah onları öldürür. Sonra da, Allah'ın hükmünden ve kazasından kaçmanın mümkün olmadığını idrak etmeleri ve bu hadiseden ibret almaları için yeniden diriltir.³⁵⁵ Ayrıca, Ferid Vecdi'ye göre ayetin şöyle bir anlamı da olması ihtimaldir: Onlar öyle bir korkuya kapıldılar ki, ölmek için çalışmayı da bıraktılar, kasabaların verimsizleştirdiler. Böylece gerilediler öyle ki ölmüş gibi uyuşuk insanlar haline geldiler. Daha sonra da Allah onlara çalışma şevki verdi. Böylece sosyal bir canlılığı yeniden kavuştular. Ölümden kaçmanın aslında ölümün ta kendisi

³⁵⁴Çetin, Mustafa, “*Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*”, Diyanet İlmi Dergi, 1995, XXXI, sayı:4, s.121-128

³⁵⁵İbn Kesîr, *Tefsir'ül-Kur'ân'il Azîm*, I. 300

olduğun gösterdi, yok olmaktan kurtulmak için silkinip çalışmayı ve savaşmayı emretti.³⁵⁶

Reenkarnasyonu desteklediği öne sürülen diğer bir ayet de şöyledir: “*Hepinizin dönüşü O’nadır. Bu Allah’ın gerçek olarak verdiği sözdür. O, yaratmağa başlar, sonra inanıp iyi işler yapanlara adaletle karşılık vermek için yeniden yaratır. İnkâr edenlere gelince, küfürlerden dolayı onlara kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır.*”³⁵⁷ Bu ayet, yoktan yaratan Allah’ın ikinci bir yaratmayla Ahirette insanları tekrar diriltileceğini ve iyi amel sahiplerinin mükâfatını, kâfirlerin ise cezasını vereceğini bildirmektedir. Ayrıca söz konusu ayet, ba’sın yani ölümden sonra Ahiret hayatı için yeniden dirilmenin hak olduğunun delilidir. Ayeti reenkarnasyon için delil olarak almak son derece yanlıştır.³⁵⁸

Bir aşka ayet ise, “*siz mutlaka tabakadan tabakaya geçeceksiniz.*”³⁵⁹ Müfessirlere göre tabakadan tabakaya geçiş, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Özetle, ölümden hayata geçiştir, dünya hayatından Ahiret hayatına geçiş, insanların fert fert veya toplumsal olarak ilmi ve teknik yönden terakki etmeleri, asırdan asra yıllar boyu müminlerin hakka yükselmesi gibi yorumlar yapılmıştır. Bunun yanında Süleyman Ateş ayete farklı bir yorum getirerek “yıldızlara ait olan ışık ve karanlık olaylarına, özellikle Ay’a yemin edildikten sonra, siz mutlaka tabakadan tabakaya bineceksiniz denmesi, son uzay çalışmalarına işaret olmalıdır”. Bu ayet insanın nesilden nesle geçerek tekâmül etmesine işaret olduğu gibi, uzay gemileri aracılığıyla Ay’a, göğün derinliklerine gitme çabalarına da işaret olabilir.³⁶⁰

Konumuzla ilgili bir başka ayet de şudur: “*(Birden onu-azabı-karşularında görünce) “Acaba bize süre verilir mi?” derler. Hala bizim azamızı mı acele istiyorlar? Baksana, biz onları yıllarca yaşatsak, sonra tehdit edildikleri azap kendilerine gelse, o yaşatıldıkları şeyler, kendilerine ne yarar sağlardı?*”³⁶¹ Bu ayet de açıkça ölümden sonra insanların tekrar dönüşü olmayan zaman dilimi içindir. Kendilerine tanınmış olan dünya hayatını iyi değerlendiremeyen ve bu yüzden

³⁵⁶ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, I, 431-432

³⁵⁷ Yunus, 10/4.

³⁵⁸ Zemaşşeri, *el-Keşşâf*, III, 3; Kurtubi, *el-Câmi’li Ahkâmi’l Kur’an*, I, 250; Şevkani, Muhamed Ali, *Fethu’l-Kadir*, Beyrut trs, II. 433 Elmalı’lı, *A.g.e*, IV, 2672

³⁵⁹ İnşikak, 84/19

³⁶⁰ Ateş, Süleyman, *A.g.e*. XI, 321

³⁶¹ Şuara, 26/203-207

Ahirette azap ile karşılaşanların gösterecekleri tepki bu ayette tasvir edilmiş, bildirilmiştir.³⁶²

Bir başka delil olarak ele alınan ayet de Fatır, 35/37'dir. Ayetin meali şöyledir: *“Onlar orada “Rabbimiz bizi çıkar, (önce) yaptığımızdan başkasını yapalım” diye feryat ederler. “Sizi öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı? Size uyarıcı da geldi. Öyleyse tadın artık. Zalimlerin yardımcısı yoktur.”* Söz konusu ayetler adalet ve fırsat eşitliği açısından insanın birkaç kez dünyaya gelmesi gerektiği, bir ömrün iyi şeyleri yapmaya kâfi gelmeyeceği anlamında yorumlanmıştır. Ama müfessirlerin bu ayetten ruhun birden çok bedeni canlandıracağı yorumunu yapmadıklarını görmekteyiz. Hatta İbn, Kesîr, ayeti yorumlarken der ki: kıyamet günü karşılıklarına azap getirilecek olanlar, Cehennem ateşini tadanlar Allah'a kendilerini tekrar dünyaya döndürmesi için yalvaracaklar. Ancak Allah onların yeniden dünyaya gelmeleri halinde aynı hatalara düşeceklerini bildiği için onların isteklerini yerine getirmez.³⁶³

Tenâsüh akidesine inananların Kur'ân'dan getirmek istedikleri bir delil de şu ayettir: *“Aranızda ölümü takdir eden biziz ve bizim önümüze geçilmiş değildir. Ki sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi, bilmediğiniz bir biçimde yeniden yaratalım.”*³⁶⁴ Elmalılı bu ayetin siyak ve sibakına baktığımız zaman Ahiret için yeniden dirilişten bahsedildiği anlaşılmaktadır, diyor.³⁶⁵ İbn Kesîr de Rum, 30/27 ve Yasin, 36/77-79 ayetlerini delil getirerek ayete geçen *“yeni den yaratalım”* ibaresinin ceza ve mükâfat yeri olan Ahiret için vuku bulacağı yorumunda bulunur. Ayetin bir diğer anlamı ise *“neslinizi devam ettirelim, sizin sulbünüzden size benzeye ama sizden farklı kişiler yaratalım”* olarak anlaşılmıştır. Zemahşeri'nin yorumuna göre ise, bu ayete Allah, *“biz sizin ömrünüzü ve rızkınızı takdir ettik. Kimine kısa kimine uzun ömür verdik. Biz sizi şu anki yerinizden başka bir yerde başka bir surette tekrar yaratmaya kadiriz. O halde nasıl olur da Ahiret için sizi tekrar yaratmak bizim için imkânsız olsun?”* diyerek insanları ikaz etmektedir. Kısacası bu ayet açıkça Ahiret

³⁶² Kurtubi, *A.g.e.* XIII, 140-141

³⁶³ İbn Kesîr, *A.g.e.* IV, 73; ayrıca Bkz: Kurtubi, *A.g.e.* XIV, 352; Taberi Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr b. Rustem, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1995, XII, 141

³⁶⁴ Vakıa, 56/60-61

³⁶⁵ Elmalılı'lı, *A.g.e.* VII, 4716

hayatı adına insanı uyarmaktadır.³⁶⁶ Burada ifade etmeliyiz ki, hiçbir müfessir bu ayete Tenâsühten bahsedildiği yorumunu yapmamıştır. Zira ayetin siyak ve sibaki yani öncesi ve sonrası da gösteriyor ki burada Allah'ın amacı Ahiret hayatı için insanları uyarma ve ilk yaratmayla bu uyarmayı kuvvetlendirmedir.³⁶⁷

Reenkarnasyonun Kur'ân'da desteklendiğini iddia edenlerin öne sürdüğü diğer ayetler ve değerlendirmelerde şöyledir:

*“Bir zamanlar, “Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız,” demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra sizi ölümünüzün ardından dirilttik ki şükredesiniz.”*³⁶⁸

Elmalılı bu ayetle ilgili şöyle der: *“Ve hani hatırlarsınız ya, siz ‘Ya Musa, biz Allah'ı aşikâre, açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayacağız’ demiştiniz de bunun üzerine sizi yıldırım çarpmış tabir-i aharla, dehşetli bir darbeye tutulmuş, yıkılmıştınız ve kumıldanmaya dermanınız kalmamış sade bakıp duruyordunuz”.* Demek ki ölmemişlerdi, fakat ölüm haline gelmişlerdi. Bir çokları bunu, bakıp dururken yıldırım çarpmıştı, ölmüş idiniz, manasına anlamışlardır. Hâlbuki *“ve entum tenzurun (bakınıp duruyordunuz)”* atfi veya hali bilhassa böyle bir zehaba meydan vermemek içindir... Muhakkikin dirayeten tahkikleri böyle olduğu gibi, Vehbi Hazretlerinden rivayeten dahi bunlar ölmemişler, belki o korkunç hali gördükleri zaman kendilerini öyle bir titreme, bir zangırtı almış ki, hemen mafsalları kopuyor, belleri kırılıyormuş gibi, mahvolmak raddesine gelmişler o zaman Hz. Musa ağlamış, Rabbine dua etmiş, Cenabı Allah da bir açıklık ihsan eylemiş, ondan sonra akılları başlarına gelmiştir.”³⁶⁹

Bu ayet zahiri anlamı ile değerlendirilecek olsa bile reenkarnasyona işaret etmez. Çünkü ayet, bu bağlamda, bir mucizeyi gösterir. Kuşkusuz insan toplumlarının değişik dönem ve şartlardaki anlama yetenek ve düzeyleri birbirinden farklıdır. Söz konusu ayet, köle olan bir topluma indi. Bu toplumun bağımsız yaşama deneyimi yoktu. Emirle yaşamaya alışmışlardı. Elbette ki böyle bir toplumu olgunlaştırıp, kendi başına yaşayabilme düzeyine getirme kolay olmaz. Allah, bu insanların anlayışına uygun olarak mucizeler ihsan etmişti. Tıpkı Kızıldeniz'in

³⁶⁶ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, VI, 76-77

³⁶⁷ İbn Kesîr, *A.g.e*, IV, 296;

³⁶⁸ Bakara, 2/55-56.

³⁶⁹ Elmalılı, *A.g.e*, I, 356-357.

yarıldığı, gökten kudret helvası ve bildircin indirilmesi gibi. Şimdi bu ayet de bir mucizeye işaret etmektedir. Bu insanların Allah'a ve ahiret gününe, Ahiret günü için yeniden dirilmeye inanmalarını yaymak ve bunlardan kanunlar çıkarmak insanları yanıltır. Kur'ân 'da bu ayetin dışında, hayatta iken öldürülmüş ve bu dünyada tekrar diriltilmiş olan beş olaydan bahsedilmektedir. Reenkarnasyona inananlar bu ayetleri de delil olarak almaktadırlar. Hâlbuki bu ayetler Ahirete inanmayanları imana davet etmek için, onların algılama düzeyine uygun bir tarzda gerçekleşen mucizelerden bahsetmektedirler.³⁷⁰ Bu ayetler tek tek incelendiğinde kesinlikle Tenâsüh veya reenkarnasyona dair bir yorum bulmak mümkün olmayacaktır. Bunlardan genel geçer kural çıkarmak son derece yanlış olur.³⁷¹

“Bilin ki, O, ilk olarak yaratan, geri getirendir.”³⁷²

Bu ayetten ve yukarıdaki Bakara, 2/55-56. ayetlerinden, hiç kimse ölen bir kimsenin yeniden bu dünya için yaratıldığı yorumunu yapmamıştır. Ayetlerin siyak ve sibakı, Kur'ân'ın bütünlüğü ve İbn Zeyd, Dahhak ve İbn Abbas gibi ilk dönem müfessirlerin ifadelerinden de ancak bu sonuç çıkar. Yani Allah'ın insanları Ahiret için tekrar yaratacağı gerçeği.³⁷³

“Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi? O ki seni yarattı, seni düzenledi, sana ölçülü bir biçim verdi. Senin organlarını dilediği şekilde birbirine ekledi”³⁷⁴

Bu ayet reenkarnasyon inancını taşıyanlarca kendi akideleri doğrultusunda yorumlanmaktadır. “Birbirine ekledi” ibaresinden birkaç hayatı insana verdi, anlamını çıkartıyorlar. Hâlbuki ayeti sure bütünlüğünü dikkate alarak düşünecek olursak Allah, insanı yaratıp ona verdiği şekil ve düzenden bahsetmektedir. Böyle düzgün bir biçimde, en güzel bir görünüşte ve tam istikamet içerisinde yaratılmış olan insana “niçin rabbine isyan ediyorsun?” şeklinde ikazda bulunmaktadır. Binaenaleyh, ayetin Tenâsühle yorumlanması doğru değildir.³⁷⁵

³⁷⁰ Kırca, Celal, “İslâm Dinine Göre Reenkarnasyon,” E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, sayı:3, Kayseri, s. 227-229.

³⁷¹ Bkz: Yitik, Ali İhsan, *Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, s.191.

³⁷² Büruc, 85/13.

³⁷³ İbn Kesîr, *Tefsir'ül-Kur'ân'il-Azim*, IV, 474; Bağavi, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud, *Mealim'ut-Tenzil*, (Tah. Halid Abdurrahman el-İkk-Mirvan Sîvar), Beyrut 1987, IV, 471; Elmalı'lı, *A.g.e*, VIII, 5694.

³⁷⁴ İnfitar, 82/6-8

³⁷⁵ Bkz. :Zemahşeri, *el-Keşşâf*, VI, 215; İbn Kesîr, *A.g.e*, IV, 482

“Biz onları yarattık, yapılarını sıkıca bağladık (yaratılışların sapasağlam yaptık). Dilediğimiz zaman onları benzerleriyle değiştiririz.”³⁷⁶

Bu ayet, insanın sağlam bir şekilde yaratılmış olduğunu, vücut azalarının, eklemlerinin ve mafsallarının birbirine tam olarak bağlandığını vurguladıktan sonra,³⁷⁷ şu uyarıda bulunmaktadır: Bütün bu nimetlerle mükâfatlandırdığımız insanlar, kavimler hala iman etmiyorlarsa biz onların yerine iman eden ve iyi amel işleyen başka kavimler yaratmaya da kadiriz. Esasen Cenabı Allah bu anlamda başka ayetlerde de insanları uyarılmaktadır. Örneğin, Nisa, 4/133, En’am, 6/133, İbrahim, 14/19 ayetleri göstermektedir ki Allah, niçin yaratılmış olduğunu unutan ve bu dünyayı ebediymiş gibi zannedip, kendilerini bu dünyanın sahipleri zanneden insanları her zaman uyarılmış ve “sizden başkalarını da sizin yerinize yaratmaya kadiriz” anlamında ikazlar yapmıştır.³⁷⁸

*“Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi bir ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar) Rableri(nin huzurunda) toplanacaklar.”*³⁷⁹

Bu ayet, kâinatta mevcut olan veya olmayan her şeyin Allah tarafından takdir edildiğine işaret etmektedir. Sadece konuşabilen, akli sahibi olan insanlar değil, karada, havada ve başka yerlerde olan hayvanların da, kısacası bütün canlıların rızkı, eceli ve ameli Allah katında levh-i mahfuzda kayıtlıdır. Zaten ayetin devamında konu apaçık anlaşılmaktadır. “Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır” ifadesi bu yorumu doğrulamaktadır. Yeryüzünde yaşayan tüm varlıkların bilgisinin Allah’a ait olduğu, onların rızkının, ecelini ve amelinin Allah’ın kudretinde olduğu Hud, 11/6, Ankebut, 29/60’da da belirtilmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ Kur’ân’ın bazı yerlerinde hayvanları da bir yönüyle insanlara benzetmekle kudretini hatırlatıyor.³⁸⁰ Çeşitli renklerde insanlar, bitkiler olduğu gibi türlü türlü renklerde hayvanlar da vardır. İşte bunlar Allah’ın kudretinin delilleridir.³⁸¹ Ayrıca bu ayette, hayvanlar

³⁷⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, I, 165

³⁷⁷ İnsan, 76/28

³⁷⁸ İbn Kesîr, *A.g.e*, V, 431.

³⁷⁹ En’am, 6/38

³⁸⁰ Bkz: Hac, 22/18, Fatır, 35/28

³⁸¹ İbn Kesîr, *A.g.e*, II, 132; Zemahşeri, *A.g.e*, II, 25

arasındaki yardımlaşma ve müşterek yaşama ilkeleri, kendi aralarında var olan anne-yavru şefkati vs. gibi özellikler insanlara benzetilmektedir.³⁸²

*“İlk yaratmadan aciz mi kaldık ki (yeniden yaratmayalım?) Doğrusu onlar yeni bir yaratmadan kuşku içindedirler”*³⁸³

Reenkarnasyona inananlar bu ayetin tekrar doğuşa delil olduğunu iddia etseler de ayetin siyak sibakı, surenin bütünlüğü ve Kur’ân’ın bütünlüğü göz önüne alınarak incelendiğinde durumun iddia ettikleri gibi olmadığı ortaya çıkar. Zira bu ayet, iki manaya işaret etmektedir: Birincisi, Ahiret hayatına inanmayanları ikaz etme. Allah Teâlâ bu anlamda, “Yoktan yaratan, ikinci kez yaratamaz mı? Diye sormaktadır. Elbette. Zira aynı surenin diğer baktığımızda Allah, kudretinin tecellilerini saymakta, ardından kendisini inkâr eden kavimlerden bazılarını haber vermekte ve en sonunda hem o kavimleri hem de Kur’ân’ın muhatabı olan tüm insanlara *“bütün her şeyi yoktan yaratan Allah, Ahiret için ikinci kez yaratamaz mı?”* uyarısını yapmaktadır. Kısacası ayetin işaret ettiği ilk anlamı Tenâsühle yorumlamak mümkün değildir. Bilakis ayet, apaçık haşri işaret etmektedir.³⁸⁴

Bu ayetin bir diğer anlamı ise insanın ve diğer canlıların bedenlerindeki bir gerçeğe işaret etmektedir. Canlıların hücrelerinin sürekli ölmesi ve yerine başkalarının gelmesi suretiyle adeta insanı baştan başa yenilemektedir. Fransız filozof Descartes de *“halk-ı cedid”* (yeniden yaratma) nazariyesini kabul etmiştir. İnsan vücudu arazların sürekli değişmesi, sürekli bir halk-ı cedide maruz kalmaktadır. Öyle ki kişi belli bir zaman sonra bambaşka bir bedene sahip olmaktadır. Esasen âlemde her şey halk-ı cedid ile değişim ile cereyan etmekte Ahirete doğru gitmektedir. Görüldüğü gibi ayetin ikinci anlamında da Tenâsühe bir işaret yoktur. Bu ayetin sure içindekini konumuna, öncesine ve sonrasına bakıldığında da bu anlaşılmaktadır.³⁸⁵

Nahl, 16/70 de reenkarnasyona inananlar tarafından kendi görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ayet mealen şöyledir: *“Allah sizi yarattı, sonra öldürür; içinizden kimi de ömrün en reziline itilir ki, biraz bilgidен sonra hiçbir şey bilmez olsun.”* Bu ayetin müfessirler tarafından genel yorumuna batığımızda şu

³⁸² Draz M. Abdullah, *İslam’ın İnsana Verdiği Değer*, (Tr: Nurettin Demir), İstanbul 1993, s. 40.

³⁸³ Kaf, 50/15.

³⁸⁴ İbn Kesîr, *A.g.e.* IV, 224

³⁸⁵ Elmalî’lı, *A.g.e.* VI, 402-4503

sonuç çıkar: Allah, insanı hiçbir şey değilken yarattı. Sonra eceli gelince ruhunu teslim aldı ve öldürdü. Ancak bazılarının ömrünü uzatacak. İhtiyarlık devresi olan bu yıllar, insanın çocukluğuna denktir. Bu devrede insanın gücü azalır, hafızası zayıflar, kabiliyetleri körelir. Kısacası, ihtiyarlık, kişinin bebekliğinde olduğu gibi kendine yetemeyen başkasına muhtaç olduğu bir dönemdir ki bu yaşlara gelenlerin büyük çoğunluğu bakıma muhtaç haldedir. İşte bu anlamda Allah insanın bu yıllarını “erzeli umr” diye adlandırmaktadır.³⁸⁶

“Dediler ki: ‘Rabbimiz, bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin. Günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi (şu ateşten) çıkmak için yol var mıdır?’”³⁸⁷ Müfessirler bu ayetle daha önce ele aldığımız Bakara süresinin 28. ayeti arasında bir ilişkinin bulunduğunu ve iki ayetin de aynı şeyi anlattığını ifade ederler. Çünkü her iki ayette iki ölüm ve iki hayattan söz edilmektedir. Dünyaya ana rahmi kanalıyla gelmezden öncesi birinci ölüm, bu dünya hayatına geldikten sonra ölmemiz ikinci ölüm; Anamızdan doğmamız birinci hayat, öldükten sonra haşır için dirilmemiz de ikinci hayattır.

Bakara suresindeki ayetle bu ayet arasındaki fark, orada birinci ölümün “ölü idiniz” sözleriyle ifade edildiği halde burada birinci ölümün “öldürme” sözüyle ifade edilmesidir.³⁸⁸ Bakara suresindeki ayeti açıklarken cansız şeyler hakkında da ‘ölüm’ sözcüğünün kullanıldığını, bu sözcüğün kullanılması için mutlaka bir hayat döneminin geçmesinin gerekli olmadığını görmüştük. Acaba burada ‘öldürme’ sözcüğünün kullanılmış olması yeni bir durumu ortaya çıkarmıyor mu?³⁸⁹ Dilci müfessirlerden Zamahşeri bu meseleyi ele alarak Arap dilinde böyle bir kullanımın yeni bir durum ortaya çıkarmadığını şu delilleri zikrederek belirtir: “*Subhane men sağara cisme’l-baudati ve kebere cisme’l-fil*” (Sivrisineğin gövdesini küçülten ve filin gövdesini büyüten her türlü eksiklikten tenzih ederim) denilir. Yeni “*Dayyaka feme’r-rekiyyeti ve vessaa esfelehe*” (Sürahinin ağzını daraltmış ve alt tarafını genişletmiş) denilir. Bu cümlelerle önce sivrisineğin gövdesini büyük yaratıp sonra küçültmüş ve filin gövdesini de önce küçük yaratıp sonra büyütülmüş anlamı

³⁸⁶ Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü’t Tefasir*, Dersaadet Yayınları, İstanbul, tsz. II, 133

³⁸⁷ Mü’min 40/11.

³⁸⁸ Taberi, *A.g.e*, XII. 47; İbn-i Atiyye, el-Endelûsî *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz - Tahkik ve ta’lik Ahmet Sadık el-Mallah*- baskı yeri ve tarihi yok. I. 211 Zamahşeri, *A.g.e*, IV. 154-155; İbn-i Kesîr, *A.g.e*, VII. 122-123;

³⁸⁹ *A.g.e* s. 286.

kastedilmiyor. Yeni sürahiyi imal edenin önce sürahinin ağzını büyükçe yapıp sonra küçülttüğü ve alt kısmını da önce dar yapıp sonra genişlettiği kastedilmiyor. Yüce Allah'ın sivrisineğin gövdesini küçük, filin gövdesini de büyük olarak yarattığı; sürahi yapımıcısının da sürahinin ağzını dar, alt tarafını da geniş olarak imal ettiği kastediliyor. Zamahşeri bu şekildeki kullanılışın mümkünlüğünün gerekçesini de şöyle açıklamaktadır: Yüce Allah'ın sivrisineğin gövdesini büyük ve filin gövdesini de küçük olarak yaratması mümkünattandır. Yaratıcı, iki mümkünden birini seçtiğine göre küçülttü ve büyülttü sözlerinin kullanılması dil mantığına aykırı değildir. Sürahi imalatçısı için de aynı durum söz konusudur.³⁹⁰Şayet “öldürme” sözcüğünün mutlaka bir hayat dönemi geçirmiş hakkında kullanılacağını söyleyecek olsak bile yeni Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde meseleyi değerlendirmek zorundayız ve bu takdirde Bakara suresindeki söz konusu ettiğimiz “*kalu bela*” olayı burada da söz konusudur, denilir. Çünkü Kur'ân'da kapalı bir ifade ile karşılaşıldığında onu izah etmek için yeni Kur'ân'ın kendisine müracaat etmek zorundayız. Kur'ân'da açık bir şekilde dile getirilmeden bir olay ile onu izah edemeyiz.³⁹¹

Ahiret âleminin ilk merhalesi olan ölüm anında dünyaya tekrar döndürülme arzusunun reddedilmesi konusu çeşitli ayetlerde ifade edilmiştir. Bu durumu su ayette çok açık ve kesin bir şekilde dile getirilmiştir. Nihayet onlardan (müşriklerden) birine ölüm gelip çattığında, Rabbim Beni (dünyaya) geri gönder; ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi bir iş yapayım der. Onların gerisinde ise, yeniden dirilecek güne kadar (suren) bir berzah (engel) vardır.³⁹² (Mü'minun 99-100).

Bu ayet, dünyaya yeniden gelmenin olmayacağını açık ve kesin bir şekilde ifade ediyor. Nitekim İkbâl, Kur'ân-ı Mubîn'de iyice açıklanmış ve hiçbir fikir kargaşasına yer vermeyecek mahiyette olan üç noktaya dikkat etmemiz gerekir” dedikten sonra ikinci noktada: “Kur'ân-ı Kerim'e göre bu dünyaya yeniden gelmek imkânsızdır. Bu husus aşağıdaki ayette gayet sarîh bir şekilde açıklanmıştır: ...”³⁹³ Diyerek, yukarıda takdim ettiğimiz ayeti zikretmiştir.

Kur'ân-ı Kerim dünyaya yeniden dönüş isteğinin boş bir laf olduğunu ifade ederken, tekid sadedinde “*o, söylediği boş bir laftan ibarettir*”(inneha kelimetun

³⁹⁰ A.g.e. s.154.

³⁹¹ A.g.e. s.287.

³⁹² Güllüce, Veysel, *Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*, s. 142.

³⁹³ İkbâl Muhammed, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 1984, s. 160.

hüve kailuha) buyurmuş,³⁹⁴ böylece, Allah'ın böyle bir va'di olmadığına ve bu yakarışın asla kabul görmeyeceğine işaret edilmiştir.

“Onların arkalarında ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır” ifadesi de, onların diriltilecekleri güne kadar önlerinde bir berzah (dünyaya dönmelerine mani olan bir engel) olup, böylece dünya hayatıyla ahret hayatı arasında bir hayatta olacaklarını, dünyaya dönemeyeceklerini belirtmektedir. “Nasıl ki ana rahminden çıkan bir çocuk, yeniden tekrar oraya dönemiyorsa, bu dünya hayatından çıkarak, kabir hayatına giden bir ruh da, oradan çıkıp geriye tekrar dönemeyecektir.”³⁹⁵ Böylece bu ayetteki berzah kelimesi, dünyaya tekrar dönüşün kesinlikle olmayacağını bildirmektedir. Bu apaçık beyandan sonra, “bu ayet ruhun ayrıldığı bedene dönmeyeceğini ifade ediyor, dünyaya dönmeyeceğini değil³⁹⁶ veya bu ayet reenkarnasyonun olmadığını değil süreli dünyaya geri gidip açığını kapatmak isteyenlerin bu isteklerinin reddedildiğine delildir”³⁹⁷ gibi iddiaların gerçeği yansıtmadığı açıktır. Çünkü ayette, ne eski bedene dönme isteğine, ne de bu sözü söyleyenin dünyaya birkaç defa geldiğine dair bir işaret yoktur. Eğer bu istek dünyaya birkaç kere gelen bir kimse tarafından yapılmış olsaydı o zaman cevap olarak, defalarca dünyaya gönderilmedin mi... gibi bir ifadeyle söylenirdi... Nitekim buna benzer bir başka ayette, pişmanlığını dile getiren inkârcıya şöyle cevap verilmiştir: “Size düşünüp taşınacak kimsenin düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi? Ve size bir de cehennemle uyarın geldi” (Fatır, 37). Bu ayette de, insana düşünüp taşınacağı ve öğüt olacağı kadar ömür verildiğinden bahsedilmiş, fakat birkaç kere dünyaya gelmekten bahsedilmemiştir. Bu ayet açıkça reenkarnasyonu reddettiği halde, dünyada 25 yıl kalanla 100 yıl kalanın bir sayılamayacağı, böyle bir şeyin Allah'ın adaletine uygun düşmeyeceği,³⁹⁸ söylenerek tam aksine, reenkarnasyona delil olarak sunulmaya çalışılmış, az yaşayan ve böylece öğüt almak için gerekli süreye ulaşamayan insanların tekrar dünyaya gönderileceği sonucuna varılmak istenmiştir.

³⁹⁴ İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus tsz. XVIII, 123.

³⁹⁵ Kırcı, s. 175.

³⁹⁶ Ateş, VI, 118.

³⁹⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslâm*, İstanbul 2001, s. 312. Benzer iddialar için Bkz. Akbay, s. 220.

³⁹⁸ Bkz. Öztürk, s. 153.

Aslında böyle bir iddia, reenkarnasyon nazariyesine de aykırıdır. Çünkü bu nazariyeye göre, dünyaya yeniden gelmenin sebebi kusurlu, günahkâr insanların, kendi kusur ve hataları sebebiyle tekâmüllerini tamamlayamamalarıdır. Hem insana neden daha bu dünyadayken yeterli bir süre tanınmasın da dünyaya bir daha gelme ihtiyacı doğsun ki! Uzun bir ömür verilerek bir seferde bunu gerçekleştirme imkânı varken ömrü parçalara ayırmaya gerek var mıdır?

Ayrıca, hidayeti bulma hususunda insanların durumu farklı farklıdır. Bin yıl yaşayan bir kimse hidayete erişemeyeceği gibi, birkaç saatlik bir mükellefiyet zarfında hidayeti bulup vefat etmek de mümkündür. Hidayet için mutlaka belli veya uzun bir süre gerekmez. Her insana verilen ömür, o insanın hidayeti bulması için yeterli olabilir. Allah kimin ne kadar zamanda öğüt alacağını bilir, dolayısıyla ömürleri de ona göre takdir etmiş olabilir. Yukarıdaki ayet de, bu duruma işaret ediyor. Bu süre o insanın imtihan süresidir ve öğüt almak için yeterlidir.

Yukarıdaki ayetin benzeri olan başka ayetlerde vardır: “*Kendilerine azabın geleceği ve kâfirlerin Rabbimiz bize birazcık mühlet ver de davetine uyalım ve elçilerine tabi olalım diyecekleri gün hakkında insanları uyar...*” (İbrahim, 44) “... *Rabbim beni yakın bir zamana kadar tehir etsen de sadaka versem ve Salihlerden olsam*” (Münafikun,10) ayetleri gösteriyor ki, böyle bir şey yoktur. Çünkü, reenkarnasyondan maksat, tekâmülü tamamlamak olduğuna göre, bu kimseye Salihlerden olma fırsatı verilmeli değil miydi?! Ancak, bu ayetin devamı olan diğer ayet, böyle bir şey olmayacağını kesin bir dille reddediyor: “*Allah, eceli gelmiş bir kimseyi asla ertelemez...*” (Nuh, 4). Bu ifadeler reenkarnasyonun olmayacağını çok kesin bir şekilde bildiriyor. Çünkü ölmek üzere olan kimsenin eceli tehir edilmediğine, ek süre verilmediğine göre, öldükten sonra böyle bir şey asla kabul edilemez. Yani böyle bir istek kabul edilseydi, ölmeden önce gerçekleştirilirdi.

Allah tarafından dünyaya tekrar dönmeye izin verilmediği gibi, insanların kendi istek ve çabalarıyla da böyle bir şeyin olmayacağı şu ayetlerle bildirilmektedir: “*Hele can boğaza dayandığı zaman, o esnada siz bakar durursunuz. (o anda) biz ona sizden daha yakınız ama görmezsiniz. Madem ki ceza görmeyecekmişsiniz, onu geri*

çevirsenize! Eğer iddianızda sadık iseniz!” (Vakıa, 83-87). Bu üslup, dünyaya tekrar dönüş olmadığını ifade etmekte ve bu yöndeki ümit kapılarını kapamaktadır.³⁹⁹

Mahşerde, hesaba çekilme esnasında dünyaya tekrar dönme arzularının reddedilişi ise, şu ayette ifade edilmektedir: “... *Acaba şimdi bizim için şefaathçiler var mı ki, bize şefaath etsinler, ya da dünyaya geri gönderilsek de, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapsak. Onlar kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler de kaybolup gitti*” (A’raf, 53)

Cehennem ateşini gördükleri sırada dünyaya tekrar dönmek istemeleri ve red cevabı almaları ise şu ayetlerde ifade ediliyor: “ ... *Yahut azabı gördüğünde, keşke bir kere daha dönme imkânım olsaydı da iyilerden olsaydım diyeceği gündün sakının*” (Zümer, 58), “ *Onların, ateşin karşısında durdurulup, ah! keşke dünyaya geri gönderilsek de, bir daha rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak! Dediklerini bir görsen! Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) kendilerine göründü. Onlar dünyaya geri gönderilseler bile, nehyolundukları şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı. Onlar kesinlikle yalancılardır*” (En’am, 27/28) bu ayetteki, “*Onlar dünyaya geri gönderilseler bile, nehyolundukları şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı*” ifadesi mevzumuz açısından çok önemlidir. Çünkü bu ifadeyle, faraza o insanlar dünyaya tekrar gelseler de yine aynı şeyleri yapıp, Allah’ın yasak ettiği şeyleri işleyecekleri bildirilerek, insanların bu dünyaya neden bir kere daha gönderilmediklerinin gerekçesi ve hikmeti beyan edilmiştir.⁴⁰⁰

Cehenneme girdikten sonra, tekrar dünyaya dönmek için yalvarmalarına red cevabı almaları da şu ayetlerde dile getirilmektedir: “*Rabbimiz bizi cehennemden çıkar, eğer bir daha dönersek o zaman gerçekten zalimlerdeniz. Buyurdu ki, susun orada konuşmayın!...*” (Mü’minun, 107/108), “*Rabbimiz bizi çıkar da yapmadığımız Salih amelleri yapalım*” (Fatır, 37) “*Kötülere uyanlar şöyle derler: Ah! Keşke bir kere daha gitseydik de, şimdi onların (kötülerin) bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık! İşte böylece Allah onlara, yaptıkları şeyleri pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar ateşten çıkacak değillerdir*” (Bakara, 167), “ *Keşke bizim için (dünyaya) bir daha dönüş olsa da, müminlerden*

³⁹⁹Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 280.

⁴⁰⁰Güllüce, Veysel, *Kur’ân Işığında Reenkarnasyon*, s. 145.

olsak” (Şuara, 102).⁴⁰¹ “ *Ve yalvardılar ki, ey Malik, artık Rabbin bizim işimizi bitirsin! (ölelim!). o da, siz kalıcısınız dedi*” (Zuhruf, 77). Bu son ayet, değil onların dünyaya dönme talepleri, ölme arzularının bile yerine getirilmeyeceğini ve ölümsüz bir şekilde cehennemde ebedi kalacaklarını bildiriyor.

Görüldüğü gibi bu dört durumda da, dünyaya tekrar dönmek isteyen günahkâr ve inkârcıların bu istekleri kesin bir dille reddedilmiş, böyle bir şeyin olmayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu apaçık ayetlerden sonra, bir takım tevillere girişmenin veya bazı ayetleri aksi manalara hamletmeye çalışmanın çok yanlış bir davranış olduğu ortadır.

Burada, dünyaya tekrar dönmek muhal olduğuna göre, neden böyle bir temennide bulunmuşlardır? Şeklinde akla gelebilecek soruya Meraği'nin ifadeleriyle şöyle cevap verebiliriz: Onların bu temennileri, ya böyle bir şeyin imkânsız olduğunu bilmemelerinden, ya da imkânsız olduğunu bildikleri halde, aşırı derecedeki pişmanlıklarını ifade etmekten dolayıdır. Çünkü olmayacak bir şey de temenni edilebilir.⁴⁰²

Burada şöyle de düşünebiliriz: onlar her ne kadar dünyaya tekrar dönmenin muhal olduğunu bilseler de, karşılaştıkları dehşetli durumlar karşısında başka hiçbir çareleri olmadığından muhal olduğunu bile bile bunu istemek durumunda kalmışlardır.

3. Reenkarnasyon ve Tenâsühün Olmadığına Dair Deliller

3.1. Akli Deliller

Reenkarnasyonu savunanların akli (felsefi) delil olarak ortaya koydukları iddialarının başında, reenkarnasyonun ilahi adaleti gerçekleştirdiği, -onlara göre- bu dünyada görülen adaletsizlere tam bir çözüm olduğu iddiasıdır. Bu iddiaya göre, reenkarnasyonu hesaba katmazsak, sosyal hayat büyük bir haksızlık haline gelir, küçük çocuklar arasındaki eşitsizlikleri, sakatlıkları vs. anlayabilmek zorlaşır. Reenkarnasyon inancına göre ise, -sözde- bu adaletsizlik giderilmiş olacaktır. Çünkü geçmiş hayatı sırasında kötü hareket etmiş birisi daha sonraki bir hayatında

⁴⁰¹ Sifil, bu ayetteki kerre'nin bir kısım Türkçe meallerde bir kere daha şeklinde ifade edilmesini reenkarnasyonu çağrıştırmamasından hareketle, isabetli bulmamaktadır. (Bkz. Sifil, I 222.)

⁴⁰² Meraği, Ahmet Mustafa, *Tefsiru'l-Meraği*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1974, VII, 101.

cezalandırılacak, böylece adalet yerini bulacak, yani herkes kendi kaderini kendisi belirleyecektir.⁴⁰³

Varlıklar arasındaki farklılıklara bu tarzda yaklaşım, geçmişte de Tenâsüh inancına kapı aralamıştır. Nitekim Ebu'l Kasım el-Belhi şöyle der; *Tenâsühçüler, çocukların, yırtıcı hayvanların ve diğer hayvanların karşılaştıkları elemeleri ve sıkıntıları görünce, bunların bir imtihan vesilesi ve başka hikmetleri olabileceğini düşünmeyip, ancak daha önceki hayatlarındaki günahlarının bir sonucu olduğunu söylemişlerdir.*⁴⁰⁴

Alleh Kardec bu konuda şöyle diyor: “*Ruhlar doğuştan ya eşittirler ya da eşit değildirler. Eşitseler, bu çeşitli eğilimler niçin? Böyle taraf tutmak onun adaletine ve tüm yaratıklarına karşı duyduğu eşit sevgiye yakışır mı? Tersine, tekâmüle yönelik bir geçmiş varoluşlar sürecini kabul ettiğimizde ise, her şey açıklanmış oluyor. İnsanlar doğarken, edinmiş oldukları eğilimleri de beraberlerinde getirirler. Geçirdikleri yaşam sayısına göre, çıkış noktasından az ya da çok uzaklaşmış olmalarına göre, az ya da çok tekâmül etmişlerdir... Tanrı, adaletinde ruhları birbirlerinden farklı tekâmül düzeylerinde yaratmamıştır. Ruhların geçirmiş oldukları yaşam sayısı ile ilişkili –bizim eşitsizlik olarak gördüğümüz- az ya da çok tekâmül etmişlik en kesin bir hakkaniyettir.*”⁴⁰⁵

Kötülük problemine, ilk bakışta oldukça makul görünen, böyle bir izahın getirilmiş olması, birçok batılı araştırmacıyı da etkilemiş görülmektedir. Örneğin, Max Weber, bu doktrin hakkında şunları söyler: “*Karma doktrini dünyayı tam anlamıyla rasyonel ve ahlaken sıkıca belirlenmiş bir sisteme, bir düzene dönüştürmüştür. O, tarih boyunca şimdiye kadar ortaya konulmuş en tutarlı teodiseyi temsil eder.*”⁴⁰⁶ Arthur L. Hermann ise şöyle der: “*Eğer Batı dünyası, kötülük problemine makul, mantıklı ve tatmin edici bir çözüm getirmek istiyorsa, Hinduizm ve Budizm'deki karma inancı ile ruhun bir bedenden diğerine geçmesi anlamına gelen Tenâsüh fikrini kendi düşünce sistemine kazandırmak zorundadır.*”⁴⁰⁷

⁴⁰³ Bkz. Papus, s. 101 vd., 203.

⁴⁰⁴ İbnu'l-Cevzi, *Telbisu İblis*, s. 99.

⁴⁰⁵ Rene Guenon, *Ruhçu Yanılgı*, (çev. Fevzi Topaçoğlu), İz Yayıncılık, İstanbul 1996., s. 174 vd. (Le Livre des Esprits, s. 102-103'ten).

⁴⁰⁶ Yitik, s. 54 (The Religion of India, s. 121'den).

⁴⁰⁷ Yitik, s. 54 (The Problem of Evil and Indian Thought, s. 139'dan).

Sorunu kökünden halleder gibi sunulan bu ve benzeri izahlar aslında hiçbir açıklama getirememekte, problemi çözmeden, olduğu gibi yerinde getirememekte, problemi çözmeden, olduğu gibi yerinde bırakmaktadır. Burada, bu iddiada bulunanlara şu soruyu yöneltmek yerinde olacaktır: sonuçta ruhlar birbirlerinden farklı değil mi?! Bu farklılık neden kaynaklanmıştır? Tanrı adaleti gereği ruhları eşit yarattı ise, bu farklılık neden ve nasıl olmuştur? İşte bu soruya reenkarnasyon taraftarları tatminkâr bir cevap verememektedir.

Guenon, onların bu iddialarının boş ve aldatıcı olduğunu ifade ediyor. Ona göre, başlangıçta bu insanların eşit olmadıklarını kabul edersek, onların sorumlu olmadıkları bir eşitsizliği ve bunun sonuçlarını peşinen kabullenmiş oluruz. Yok, eğer başlangıçta eşit idiler diyorsak, tekâmüllerinin bir anında eşitsizliklerinin başladığını söylememiz gerekir. O zaman da, bu eşitsizlik neden başladı, sorusu gündeme gelir. Eşitsizliği ortaya çıkaran farklı davranışlarının neden kaynaklandığı sorulur. Şayet insanlar baştan beri tam olarak eşit olsaydılar her açıdan birbirlerine benzer olurdular ve bu durum hiçbir zaman bozulmazdı. Eşitsiz hale gelebilmişlerse, b, açıkça eşitsizlik oluşturabilmek imkânının kendilerinde bulunmakta olmasından dolayıdır ve bu imkân onları en baştan beri, en azından gizli olarak eşitsiz hale getirmeye yeterliydi. Böylece, güçlük yok edilmek istenirken sadece geriye çekilmiş oluyor ve sonuçta sorun olduğu gibi cevapsız bir şekilde ortada duruyor. Gerçekte sorun yoktur, sorunun kendisi bir yanılgıdır... Bu tutum, örneğin tamamen anlamsız bir biçimde, neden falanca hayvan türünün bir diğer hayvan türüyle eşit olmadığını kendi kendine soran bir adamın tutumu kadar aptalcadır. Bu görelî bakış açısı bir tarafa bırakılacak olsa, artık bu tür şeylerde haklılıktan veya haksızlıktan söz etmeye gerek kalmaz... Bir varlık bir diğerinden hiç farklı olmasaydı, o zaman o kendisi olmazdı, diğer varlık olurdu. Bir varlık çoğulluğunun olması, zorunlu olarak bu varlıkların aralarında farklılıkların da olmasını gerektirir.⁴⁰⁸

Yitik de, bu konuda benzer eleştiriler yönelterek karma inancının kötülük problemine yani, insanlar arasında –zahirde görülen- adaletsizlik ve dengesizliklere tatmin edici bir izah getirip getirmediğini şöyle değerlendirir: “... *Bize göre, görünüşte makul ve tatmin edici olan böyle bir izah tarzı, başlangıçtaki eşitsizliği*

⁴⁰⁸ Guenon, *A.g.e.*, s. 176 vd.

*açıklayamadığı sürece, kötülük problemine nihai bir çözüm olmak şöyle dursun, onu daha fazla bir belirsizliğin içine sürüklemektedir. Eğer, karma inancının öngördüğü gibi, varoluş sürecinde yer alan her varlık halkasındaki formlar, içinde yaşanan sosyal şartlar vb. ondan daha önceki varoluş formlarında belirleniyorsa, ilk varlık formu neye göre ve nasıl belirlenmiştir? Şu anda değişik formlarda ve statülerde bulunan varlıklar ilk formları ve statüleri itibariyle ilk anda eşit durumda mıydılar? Eğer böyle ise, bu varlıklar arasındaki eşitlik niçin ve nasıl bozuldu? Görebildiğimiz kadarıyla bu ve benzeri soruları ne Hint kozmolojisi anlayışıyla ne de buna bağlı olarak ortaya atılan karma inancıyla cevaplayabilmek mümkündür. Çünkü Hint kozmolojisi anlayışıyla ne de buna bağlı olarak ortaya atılan karma inancıyla cevaplayabilmek mümkündür. Çünkü Hint kökenli dinlerde âlem yaratılmış değil ezeldir. Ayrıca onun işleyişine yön veren karma da ezeldir, yani başlangıç ve sonu yoktur... Bu durumda sonuç olarak denilebilir ki, karmik izah, varlıklar arasındaki farklılıkların nasıl başladığını açıklayamadığı sürece, iddia edildiği gibi, kötülük problemine nihai bir çözüm olarak teklif edilemez.*⁴⁰⁹

Reenkarnasyon taraftarları, dünyaya birkaç saat gibi kısa bir müddet için gelip vefat eden çocukların durumunu da, kendi teorilerini destekler şekilde yorumlamaya çalışmaktadır. Buna göre bu çocuklar, dünya hayatından beklenen tekâmülü sağlayamadıkları için, müteakip gelişlere lüzum ve zaruret vardır.⁴¹⁰ Aslında böyle bir iddiayla, savundukları reenkarnasyon teorisiyle çeliştiklerini göz ardı etmektedirler. Çünkü insan, onların dediği gibi, dünyaya önceki hayatlarında yaptıklarının bir sonucu olarak geliyorsa, kısa zamanda ölmeyip, yaşamını sürdürmesi gerekirdi. Tekâmül için geldiğine göre, niçin hemen ölmüştür?!?

Reenkarnasyon taraftarları bütün ümit ve hayallerini bu teorinin sırtına yüklemişçesine, ondan akla gelmedik şeyler beklemektedir. Böylelerinden birine göre, insanlar gittikçe daha sağlam ve uzun ömürlü olmaktadır. Bu durum devam ede ede sonunda doğum ile ölüm arasındaki zaman açılarak, bu iki uç ortadan kalkacak, insan ölümsüz bir varlık haline gelecektir(!).⁴¹¹

⁴⁰⁹ Guenon, *A.g.e.*, s. 55 vd.

⁴¹⁰ Onbulak, Sinan, *Ruhi Olaylar ve Ölümden Sonrası*, Dilek Yayınları, İstanbul 1975, s. 323.

⁴¹¹ Mirdoğan, Yusuf, *Ölüm Son Değildir*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1974, s. 148.

Yine reenkarnasyon taraftarlarına göre, her çocuk yeni bir ruhla doğmuş olsa, öteki dünya aşırı kalabalık olur(!)⁴¹². Öyle anlaşılıyor ki, bu iddia taraftarları ahreti çok küçük bir âlem olarak tasavvur ediyorlar. Bu gülünç iddiayla, herkes bedenleriyle diriltilecek olsa yeryüzünde toprak kalmaz diyerek cismani haşri inkâr eden bazı filozoflara benziyorlar.

Yine onlara göre enerji yok edilmeyip farklı şekillere dönüştüğü gibi, iç benliğimizin enerjisi de çeşitli biçimlerde var olmaya devam edecektir. Onlara göre insan hayatı, toprağa düşüp buharlaşma yoluyla tekrar yükselip başka diyarlara düşen bir yağmur damlası gibidir.⁴¹³ Sanırız, enerjinin kaybolmamasını, hiçbir şeyin yok edilmemesini ahret inancı daha iyi dile getirmektedir. Bir hardal tanesi veya tohum içindeki incecik iplik kadar, hata havada uçuşan toz zerresi kadar dahi olsa hiçbir hayır ve şerrin zayi edilmeyeceğini bildiren ayetler⁴¹⁴ bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi, Tenâsüh veya reenkarnasyonu savunanların akli delillerinin de sağlam temelleri olmayıp, aksine tutarsızlıklarla doludur.

Buraya kadar reenkarnasyonu savunanların iddialarını ve tenkitlerini anlatmaya çalıştık. Gelecek bölümde ise Tenâsüh ve reenkarnasyon aleyhindeki delilleri anlatmaya çalışacağız.

3.2. Tecrübi ve Bilimsel Deliller

Reenkarnasyon, ilmi gerçeklere ve genetik ilmine aykırı düşmektedir. Çünkü bu ilim, çocuğun anne-babasının bir parçası ve onların bir devamı olduğunu söylemekte, onlara hem bedenen hem de ruh ve kabiliyetler açısından benzediğini belirtmektedir. Çocuk, ebeveyninden cilt, göz ve saç rengini; boy, sıhhat ve hastalık gibi özelliklerini ve çok kere kabiliyet ve ahlakını miras alır. Keza bir çocuğun kardeşleriyle gerek fiziki, gerekse ruhi pek çok benzer yönleri vardır. Eğer reenkarnasyon söz konusu olsaydı, bu tür benzerlikler bulunmazdı.

⁴¹² Rendles-Hough, *Öteki Dünya*, (çev. Mehmet Harmancı), Say Yayınları, İstanbul 1995, s.280.

⁴¹³ Rendles-Hough, *Ag.e.*, s. 281.

⁴¹⁴ Nisa, 49; 77; İsrâ, 71; Enbiya, 47; Lokman, 16; Zilzal, 7-8.

Tenâsüh veya reenkarnasyonu savunanlar, ezeli ve ebedi bir şekilde tekrar doğuşların yaşandığını söylüyor. Hâlbuki ilim, bu hayatın bir başlangıcı olduğunu ve mutlaka bir gün sonunun geleceğini söylüyor.

Böyle bir şey olsaydı, ruh başka bedende yaşadığını ve yaşadıklarını hatırlardı. Çünkü ruh ile kaim olan hafıza, hatırlama gibi özellikler beden şartlarının değişmesiyle değişmez. Zira ruh bedene bağlı değildir. Tenâsüh ve reenkarnasyonu savunanların bu soruya verdikleri cevaplar ise tatminkâr ve makul şeyler değildir.⁴¹⁵

Nüfus artışı da reenkarnasyon iddialarını yalanlamaktadır. Çünkü bu nazariyeye göre, nüfus artışı söz konusu değildir. Ruhlar sabit olup bedenler değişmektedir.

Kriptomnezi bulguları da reenkarnasyon olmadığını gösteriyor. Şöyle ki, Kriptomnezi, belleğin zihne giren her önemsiz bilgiyi depolama sürecidir. Bunların yüzde doksan dokuzu bilincimizden uzak tutulmaktadır. Aksi takdirde zihinde katlanılması imkânsız olan aşırı bir bilgi yükü olurdu... Zihnimizin derinliklerinde, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz, sorulduğunda hayır dediğimiz konulardaki bilgilere rastlayabiliriz. Nörolog Dr. Wilder Penfield araştırması sırasında şaşırtıcı bir keşifte bulunmuştur... Penfield, beynin çeşitli kısımlarını elektrikle uyardığında hastaların aniden, bir “anı”ya geri gittiklerini görmüştür. Bu bir konuşma, bir ses, bir koku olabilmektedir. Bildiğimiz kadarıyla, bu anılar hep şimdiki hayata dairdir. Bu kriptomnezi hakkındaki kanıtların bir parçasıdır. Böylece kriptomnezi, reenkarnasyon aleyhine önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Örneğin bir kadın, 1190’da St. Mary’s Kilisesinin mahzenlerinde öldürülmüş olan Yahudi Rebecca olduğunu iddia etmiş, bir araştırmacı, bu anıların kriptomnezi sonucu olduğunu kanıtlayan kesin sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca bir romanda, kadının anlattığı bütün karakterler ayrıntılarıyla bulunmuştur.⁴¹⁶

4. Reenkarnasyon ve Tenâsüh Hakkında Değerlendirmeler

Karma doktrinine bağlı olarak gelişen reenkarnasyon öğretisinde, ruhun bedenden ontolojik olarak ayrı olduğu, insanın kendisi demek olan bu ruhun,

⁴¹⁵ Reenkarnasyon taraftarlarının cevaplarına örnek olarak bkz. Denis, s. 144 vd.; Papus, s. 73 vd., 90 vd., 115, 144, 167-168, 198 vd.; Geley, s. 39.

⁴¹⁶ Randles-Hough, s. 285 vd.

Tenâsüh zinciri içinde tekâmül edip olgunlaşacağı varsayılıyor. Buna göre, mevcut hayatımız, ruhun sayısız gidiş gelişlerinden birisidir ve bu gidiş gelişler sonsuza dek devam edecektir. Ruhumu, her bir hayattan sonra yeni şeyler öğrenip tekâmül ediyor, olgunlaşıyor ve yükseliyor. Reenkarnasyon öğretisinde ruhun gerilemesi söz konusu değildir. Yani bizim her an daha iyiye gitmemiz söz konusudur. Ama Tenâsühte insan, ceza olarak kendisiyle mahiyet olarak aynı ama derece olarak daha düşük olan hayvan bedeninde tekrar dünyaya gelebiliyor. Tenâsüh veya reenkarnasyon inancı, hayattaki adaletsizlikleri ve nedeni bilinmeyen açılırları insana makul gösteriyor. Bu inanca sahip olan kimse kendi kaderini kolayca kabulleniyor.⁴¹⁷

Ancak Tenâsüh inancının önünde bazı engeller ve cevaplanması gereken sorular vardır. Bu engellerin başında kimlik açısından son derece önemli olan hafıza meselesi gelmektedir. Önceki hayatını hatırlamayan birisinin nereden geldiğini bilmediği bir sürekliliği, kişisel kimliğin korunmasında bir ön şarttır. Yeniden doğduğumda, Ahirette olsun dünyada olsun⁴¹⁸ dünya hayatına dair hiçbir şey hatırlamayacaksam, ahrette benim adıma benden başka bir kişilik yaratılmış gibi olur. Böyle bir ölümsüzlüğün ise benim için bir kıymeti yoktur. Bu açıdan, tüm yeniden doğuş nazariyelerinin makul olması için, şimdi burada yaşayan kişinin şu anda hasadını kaldırdığı daha önceki hayatlarını hatırlaması gerekir. Önceki hayatını hatırlamadığı halde insanı cezalandırmak evrensel bir tez olduğu ileri sürülen bir doktrin için önemli bir sorundur. Önceki hayatında vuku bulan bir kazadan ötürü ayağının sakat olduğunu hatırlayan kimsenin durumu belki akla uygun olarak görülebilir. Ancak önceki hayatını hiç hatırlamadığı, böyle bir kaza geçirip geçirmediğini dahi bilmeyen kimse hangi anlamda sorumlu olacaktır.

Diğer taraftan ceza, hukuki açıdan temize çıkarılmak anlamına geliyorsa, cezanın suçu işleyen tarafından çekilmesi gerekir. Aksi halde o ceza kişiyi daha da kötü durumlara iter. Düşünsenize, dünyaya sakat geliyorsunuz ve bunun sebebi önceki hayatımızda yaptığımız hatalar. Ama siz böyle bir hayat ve böyle bir hayat varsa işlemiş bir suç hatırlamıyorsunuz. Bu durumda o suçu işleyenle, cezayı çeken siz, aynı kişiyi mi ifade ediyorsunuz? Ayrıca, sahip olduğum karmaların sonucunu

⁴¹⁷Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, s. 140.

⁴¹⁸ Dikkat edilirse İslâm inancında, Ahiret hayati için yeniden diriltelen insanların yaptıkları ameller önlerine gelir. Herkesin amel defterleri açılır. Her insan yaptığını tek tek müşahede eder. Bkz.: Nisa, 4/13-14; Tevbe, 9/121; İsrâ, 17/13; Casiye, 45/28; Müddessir, 74/52.

diğer doğuşumda göreceksam ve ben geçmiş hayatımı hatırlamıyorsam, kim bana gelecek hayatımdan ve bu hayattaki mükâfattan bahsedebilir?

Hafıza olmadığı takdirde, kendi karması ile ardı ardına A,B,C hayatları ile dünyaya gelen cevher ruhu düşünelim. A'nın yaptığını B ödeyecek, B'nin yaptığını C ödeyecek. Ama hiçbiri öncekini hatırlamıyor. Aynı ruhlara sahip olsalar bile hafıza olmadığı için, bunların aynı ruhu paylaşması hiçbir anlam ifade etmez. Bu durumda başkalarının suçları masum bir çocuğa yüklenmektedir.⁴¹⁹ Kişi böyle bir durumda “ben, niçin, Ayşe'nin, Ahmet'in George'nin, Mary'nin yaptıklarından sorumlu tutuluyorum, benim şu sakatlığıma onlar neden olduysa tanımadığım insanların suçları bana niçin yükleniyor?” Hâlbuki “*her koyun kendi bacağından asılır.* “ misali, insanlar yaptıkları şeylerden sorumludurlar.⁴²⁰ Hiç hatırlamadıkları halde kendilerine yüklenen suçlamalarla cezalandırılmazlar.

Ayrıca böyle bir düşünce ahlaki açıdan da kusurludur. Zira ben, niçin ödüllendirildiğimi veya cezalandırıldığımı bilmezsem bu bana bir şey kazandırmaz. Dolayısıyla böyle bir şey ahlaki açıdan yararsız olmuş olur. Hâlbuki ceza veya mükâfat ahlaki eğitime katkıda bulunuyorsa ahlaki açıdan savunulabilir. Ayrıca bugün, Tenâsüh ve reenkarnasyon taraftarlarının iddia ettiği gibi tekâmül olsaydı, cezalar işe yarar, dünyamızda suç oranı çok düşük düzeyde olurdu. Ama her geçen gün suç oranının arttığını ve bunalımların önünün alınamadığını göz önüne alırsak bu doktrinin anlamsız olduğu ortaya çıkacaktır. Kısacası kişisel kimlik açısından, hafıza/hatıra olmaksızın iddia edilecek bir ölümsüzlük hem dini açıdan sakıncalı,, hem de ahlaki açıdan kusurludur.

Tenâsüh inancında bir tutarsızlık da söz konusudur. Sinirli bir kimsenin kurt olacağı, zina eden kadının fare olacağı, aç gözlü ve şehvetli kimsenin domuz olacağı, gururlu kimsenin de tavus kuşu olacağı varsayılmaktadır. Hâlbuki domuzun domuz olması, farenin fare olması vs. onlara bir hakaret veya ceza değildir. Her canlı tabiatı gereği neyse odur. Bu tür varsayımların dini, akli ve mantıki izahı yoktur.

Tenâsüh inancına göre ruhların sayısı değişmez. Zira ruhların olgunlaşmak için dünyaya sayısız defalar geldiği düşüncesi bunu zorunlu kılar. Ruhların bir kısmı her an çeşitli bedenleri terk ederken bir kısmı da çeşitli bedenlerde yeniden doğmaktadır.

⁴¹⁹ Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, s. 143.

⁴²⁰ Bkz.: İsra, 17/15.

Tekâmül yasasına göre ruhların bir kısmının olgunlaşmış artık dünyaya tekrar gelmemesi lazımdı. Bu da dünya nüfusunun azalması anlamına gelirdi. Veya ruhlar tekâmül edemiyor da hala olgu olgunlaşma sürecini devam ettiriyor olsalardı, dünya nüfusunun sabit kalması gerekirdi. Hâlbuki nüfusun arttığı açıkça ortadadır. Öte yandan sayısız canlı türü ilk defa neden ve nasıl ortaya çıktı?

Tenâsüh öğretisinin adaleti savunarak, dünyaya gelen insanların eşit ortamlarda gelmediğini, kiminin medeni kiminin ilkel ortamlarda dünyaya geldiğini savunduklarını söylemiştik. Hatta onlar daha da ileri giderek insanların yaşam süreleri açısından da eşit olmadıklarından dolayı aralarında adaletsizlik olduğunu iddia ediyorlar. Öyle ya daha uzun yaşayan daha tecrübeli, kısa yaşayan ise mahrum kalmış olacaktır. Henüz yeni doğmuş olan bebeğin dünyaya tekrar gelmesi gerekir, diyorlar. Aslında onların bu iddiaları kendileri ile çelişkide olduklarını gösterir. Onlar ruhların beraber ve özdeş yaratıldığını savunmaktadırlar. Eğer öyleyse bütün ruhların aynı anda ve aynı mekânda ve aynı şartlarda dünyaya gelmeleri gerekirdi. Nasıl ki bizler, sahip olduğumuz imkânlar itibariyle öncekilerden daha şanslı isek, bizden sonrakiler de bizden şanslı olacaklar. O zaman dünyaya ilk gelenler ile onlardan sonra gelenler yeni şartlara mı sahiplerdi? İlk doğan insanların ruhları “neden biz de mamur bir dünyada gelmedik” demezler mi? Peygamber döneminde yaşama açısından eşitlik, onun mucizelerini görme açısından eşitlik, ekonomik açıdan eşitlik, iyi anne babaya sahip olma açısından eşitlik... Bunların sayısı sonsuza kadar gider. Şayet eşitliği, adaleti böyle düşünürsek işin içinden çıkamayız. Öyleyse adalet, mutlaka eşit şartlarda olmak demek değildir. Adalet, herkesi bulunduğu şartlara göre değerlendirme, herkesin hesabını sahip olduğu şartlara göre vermesidir. Kuşkusuz Allah’ın adaleti bu şekildedir. İnsanların farklı şekillerde yaratılmaları da onların imtihan edilmesi için bir sebeptir.⁴²¹

Reenkarnasyon ile ilgili bir başka sorun da şudur: Eğer bu öğretinin iddiası doğru olsaydı, yeni doğan bebeklerin belirli bir olgunluğa sahip olmaları gerekirdi. Çünkü bu öğretiye göre ruh önceki hayatından bir takım kabiliyetleri yeni hayatına taşımaktadır. Ancak, dünyanın her tarafında dünyaya yeni gelen bebeğin gelişim süreci, eğitime tabi tutuluşu sosyal hayata hazırlanması için çaba gösterilmektedir.

⁴²¹Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 288.

Hiçbir zaman önceki hayatında epey bilgi ve tecrübe getirdiği için bu süreci atlayan bebek olmamıştır. Şayet reenkarnasyon taraflarının dediği gibi olsaydı, şu anda insanlığın dünyaya gelirken olgunluk seviyesinin belli aşama kat etmiş vaziyette olması gerekirdi. Burada kusur ve eksiklikleri beden yıkarak, beden geliştikçe ruh kendini ifade eder, demek hiç de tatmin edici değildir.

Şöyle bir soru sorulabilir: “Kişinin bireysel ve toplumsal bilincinin gelişmesinde tek bir hayat içindeki olgunlaşma süreci mi; yoksa sayısı belli olmayan hayatlar dizisinin olgunlaşma süreci mi daha etkilidir? Hangisinin kişinin ve toplumun olgunlaşmasına etkisi ve katkısı daha büyüktür? Nasıl olsa dünyaya tekrar geleceğim, daha şansım var, demek bir gevşeklik meydana getirir. Aslında geçmiş hayatların bir birikim oluşturarak yeni yaşamımıza yansması mantıklı gibi görünse de durum öyle değildir. Eğer böyle olsaydı, en eski zamanlardan beri bu inanca sahip olan Hint toplumunun hayatlarının kolaylaşması ve ahlak düzeyinin diğer toplumlardan daha üstün hale gelmesi gerekirdi. Ama şu anki Hint toplumunun durumu tartışmaya açıktır. Buna ek olarak evrensel olduğu varsayılan bu ilke doğru olsaydı, şu anda dünyada ilkel toplumların olmaması gerekirdi ama hala dünyanın bazı yerlerinde hiç medeniyetle tanışmamış ilkel toplumların mevcut olduğu bilinmektedir.

Reenkarnasyon taraftarları, İslâm dininin temel esaslarından olan ibadet konusunda açıklamalarda bulunmuyorlar. Yani ibadet eden ile etmeyen durumu, ibadet etmeyen cezalandırılıp cezalandırılmayacağı vs. Hâlbuki ibadetler, Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde sayısız defalar zikredilmektedir. Buna ek olarak, Hz. Peygamber’in hayatında ibadetin yeri bilinmektedir. Ruhun gelişimi açısından son derece önemli olan ibadetler neden Reenkarnasyon taraftarlarınca kapalı bırakılmaktadır. Kur’ân’da kendilerini ilgilendiren ayet bulabilmek için sarf ettikleri gayretin az bir kısmını ibadet için de harcasalar Kur’ân’ı daha iyi anlayacaklar. Zira ruhun tekâmülünü hedefleyen bir düşünce, ruhun gelişmesi ve tekâmülü adına eşsiz bir işleve göre ibadeti yok saymamalıdır.

Yine bu çerçevede, İslâm’ın temellerinden olan peygambere iman akidesi zedelenmiş olmuyor mu? Çünkü peygamberler, Allah’ın insanlara bir rahmet olarak gönderdiği ve yeryüzünü ıslah etme, insanlar arasında bozgunculuğu kaldırma gibi görevler yüklediği elçilerdir. Eğer ruh, reenkarnasyoncuların dediği gibi kendi

yolunu çizebiliyor, tekrar tekrar dünyaya gelerek tekâmül ediyorsa peygambere ne gerek var?⁴²²

Reenkarnasyona inananların cevaplaması gereken iki önemli soru vardır. Birincisi, eğer insan dairesel bir çark içindeyse, sürekli kendi karmasının, başka bir deyişle kendi amellerinin zorunlu sonucu olarak doğmak durumunda ise burada Allah'ın rolü nedir? Bu soruyla bağlantılı olarak, reenkarasyon fikri ile Allah'ın varlığı, yaratması, tabiata müdahalesi, anlamsız olmuyor mu?⁴²³ Allah'ın insanları affetmesinin, bağışlamasının bir anlamı var mıdır? Öyle ya, insan eğer kendi birikimlerinin sonucunu görme adına dünyaya sayısız defalar gelmek zorundaysa Allah'ın affetmesi bir işe yaramayacaktır. Hâlbuki Kur'ân'da Allah'ın bağışlayıcılığı ile ilgili bir çok ayet vardır.⁴²⁴

Mülk 67/2'de şöyle buyrulur: “O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölüm ve hayatı yarattı. O, üstündür, bağışlayandır.” O halde bu dünya hayatının varlığının temelinde imtihan vardır.⁴²⁵ Amaçsız ve sonuçsuz bir deneme ise anlamsız olur. Allah'ın hikmetine aykırı olur. Kur'ân insanın imanının veya küfrünün, Salih amelinin veya günahının Cennet veya Cehennemle karşılık bulacağını haber vererek ona uyarılarda bulunur. Ama hiçbir zaman dünyayı yapılanları karşılığının alınacağı yer olarak tanıtmaz. Ama reenkarasyon inancında dünya esastır. Başka bir âleme gerek yoktur. Dünya sadece bir imtihan yeri değil aynı zamanda ekilenin biçildiği yerdir. Bu anlayış İslâm'ın dünya ve Ahiret anlayışıyla çelişkilidir. İslâm dünya Ahiret dengesini savunan bir anlayıştır.⁴²⁶ Ne dünyanın terk edilmesini ister ne de tamamen dünyaya teveccüh edilmesini.⁴²⁷

Reenkarnasyoncuların kullandığı sempati antipati delili vardır. Hiç tanımadığımız insanlara duyduğumuz bu iki duygunun nereden kaynaklandığını bilmiyoruz. Aslında bu duygu önceki hayatlardan kalma tanışıklığın verdiği sinyallerden gelmektedir, diyorlar. Bir defa, sempati ve antipati ne demektir? Eski Yunanca'daki “*sympatheia*” teriminden İngilizce'ye “*sympathy*” olarak aktarılan terimin kelime anlamı “*birisıyla acı çekmek*”tir. Bir başka anlamda sempati,

⁴²² Gölcük, Şerafeddin, “Kur'ân ve Reenkarnasyon,” s. 20-23.

⁴²³ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s. 100.

⁴²⁴ Bakara, 2/160; Al-i İmran, 3-89, 135, 1336; Tevbe, 9/104, 112; İsrâ, 17/25; Furkan, 25/70

⁴²⁵ Enbiya, 21/35; Ankebut, 29/2-3; Muhammed, 47/31.

⁴²⁶ Bakara, 2/29, 200-202; Maide, 5/87-88; A'raf, 7/31-32; Kasas, 28/77; Casiye, 45/13.

⁴²⁷ Tebbara, Afif Abdulfettah, *Ruhu'd-Dini'l-İslâmiyye*, Beyrut 1973, s. 161-167.

başkalarının acılarını, sıkıntılarını anlama, onların duygularını paylaşma yetisidir. Çocukluk devresinde dört yaşlarında kazanılan bir özelliktir⁴²⁸ birisine sempati duymak, o insanın sahip olduğu duygu ve düşünce yapısının aynısına sahip olmak demektir. Karşımızdaki insana sempati duyuyorsak onunla birlikte acı çekeriz veya seviniriz. Mesela bir futbol takımına sempati duyuyoruz. O takım kazanınca onunla beraber seviniriz. Veya diyelim ki sofrada oturuyoruz ve sofradakilerden birisi yemeği üzerine döktü. Eğer onunla beraber üzülüyorsak ona sempati duymuş oluruz.⁴²⁹ Türkçe’de daha çok cana yakın olan insanlar için “*sempatik*” ifadesi kullanılır. Şimdi bu bilgilerin ışığında, birisine sempati duymamız için mutlaka bir sebep olması gerektiği ortadadır. Bizim bu sebebi bilememiz, sebebin olmadığını göstermez. Tanımadığımız insanlara duyduğumuz sempati veya antipati, reenkarnasyon taraftarlarının iddia ettiği gibi geçmiş hayatımızdan kalan duyguların sonucu değil, o insanlarla bir anlık da olsa paylaştığımız, ortak olduğumuz değerlerin, duyguların, görüşlerin hatta zevklerin sonucudur.

Reenkarnasyon öğretisine göre yeniden dünyaya gelen her bebek, sadece eski kabiliyetlerini birlikte getirmekle kalmaz, yeni hayatında da edineceği tecrübelerle, ruhunu iyice olgunlaştırır. Böylece yeni kabiliyetler ve güçlerin oluştuğu varsayılmaktadır. Ancak, böyle bir düşünceye göre, yeni doğan kimsenin eskimiş ve yaşlı bir ruhla dünyaya geldiği gerçeği de gözden kaçmaktadır. Bu gerçeği Miss Doughall, şu sözlerle ifade ediyor: “*Tenâsüh, el değmemiş bir ruhun başlangıcı olan o kadar güzel ve o kadar kutsal olarak görünen çocukluğu kocaman bir yılana dönüştürmektedir. Bu inancın, herhangi bir anneyi, çocuğunun gözlerindeki parıltıya bakarak, daha önceki sayısız hayatlar içinde, yani ruhun vahşi ve medeni tecrübelerden geçerek sırasıyla fahişe veya bayağı birisi, kurban veya cellât, ev kadını veya savaştı, sıradan biri veya ermiş, ya da yüzlerce kez bunlardan biri olarak geldiğine inandırması son derece güçtür.*”⁴³⁰ Böyle bir bakış tarzı, dünyaya yeni gelen masum yavruların şefkatle büyümesine engel olur. Akli kurcalayan sorular nedeniyle anne baba bebeklerine “*etrafi kurnaz gözlerle seyreden kocamış bir ruhun yeni versiyonu*” gözüyle bakarlarsa o bebeği nasıl büyütecek, ona nasıl

⁴²⁸ Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara 2003, s. 659.

⁴²⁹ Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul 2003, s. 138-139.

⁴³⁰ Koç, Turan, *A.g.e.*, s. 159.

sahip çıkacaklar? Böyle bir senaryo belki reenkarnasyon ve Tenâsüh inancına sahip olanlar için ürkütücü ve itici gelmeyebilir ama bize sorarsanız, düşünmek istemiyoruz!..

Bir başka soru da şudur: İnsanların ruhlarının milyarlarca yıldır tekâmül ettiği söyleniyor. O halde neden dünyamızın hali gün geçtikçe daha da kötüye gidiyor? Niçin sistematik bir iyiye gidiş gözlenmemektedir? Zayıfın ezildiği, açlıktan ölenlerin sayısının her geçen gün arttığı bir ortamda zevk ve sefa içerisinde yaşayanların umursanmaz tavırlarının sürdüğü, savaşların daha ölümcül ve kalıcı etkiler bıraktığı, dünya dengesinin bozulduğu, ahlaki suçların, yankesicilik, hırsızlık gibi adi suçların iyice alevlendiği şu dünyada tekâmülden tahribattan söz edebiliriz. Bütün bunlar tekâmül ettiği iddia edilen insan eliyle olmaktadır. Hâlbuki tekâmül yasası olsaydı, tekâmül etmiş ruhların sayısının arttığı ve çoğunluğu oluşturduğu varsayılarak artık bu suçların azalması gerekirdi. Şu anki durum ise tartışmasız ortadadır.

Reenkarnasyon ve Tenâsühü savunanlara göre, sadece bu öğreti kötülük problemini çözmektedir. Özellikle karma –Tenâsüh inancı üstüne bina edilmiş olan Hint dinleri bunu hararetle savunmaktadır. Ancak bunun doğru olmadığını düşünüyoruz. Zira karma öğretilerinde hayata kötümser bakıldığı ortadadır. Kişiye, içinde yaşamış olduğu dünyaya, bir ceza olarak geldiğini ve buradan kurtulması gerektiğini hedef gösteren bir öğretinin nasıl olur da inanları mutlu eder? Dünyanın nimetlerinden dengeli bir biçimde faydalanmayı, belli noktalara gelmek için gayret etmeyi, insanı motive etmeyi hedeflemedikten sonra o öğretinin insanı mutlu ettiği söylenemez. Tenâsüh inancının en çok yaygın olduğu Hint toplumunda görüldüğü gibi, toplumun dengesizliklerini düzeltme, toplumu geliştirme ve ilerletme, içinde bulunduğu uyuşukluktan kurtarma yolunda hiç de olumlu bir işlev görmediği açıkça ortadadır. Hint türü tekrar doğuş anlayışı, kast sisteminin de yardımıyla, içinde yaşadığı çarpıklıkları mevcut hayatta değiştirebilmekten ümidini kesen ve bu ümidi sonraki hayatlara bırakan toplum bireylerinin kadercisi bir anlayışa sahip olmasında çok önemli bir rolü vardır. Bu yüzden, reenkarnasyonun kötülük problemini çözmekten uzak olduğu açıkça ortadadır. Esasen kötülük problemi, bütün varlığa

hâkim ve onu kuşatan bir ilahi sisteminin mevcudiyetini kabul etmedikçe ve bu ilahi sistemi bir bütün halinde değerlendirmedikçe bir çözüme gidilemez.⁴³¹

Reenkarnasyon, bazı noktaları müphem bırakmıştır. Daha önce dine bakışını yansıtmaması açısından, ibadetleri ele almış ve bunlar hakkında reenkarnasyonun ne dediği belli değil, demiştik. İbadet, bir tekâmül unsuru mudur, değil midir? Kur'ân'da reenkarnasyonun varlığını araştıranlar, Kur'ân'da çok açık rükünlerden olan ibadetler hakkında neden susmaktadırlar? Öyle ya ruhun tekâmülü amaçlanıyorsa, bu konuların değerlendirilmesi gerekir, demiştik. Reenkarnasyoncuların kapalı bıraktıkları bir nokta da Allah'ın rolüdür. İnsan kendi tekâmülünü belirlemek için gidip geliyor, kendi şartlarını karmik birikimleriyle belirliyorsa, diğer bir ifadeyle bir sonraki hayatta nasıl ve nerede doğacağını kendisi tayin ediyorsa burada Allah'ın affediciliği, tövbe, pişmanlık gibi kavramlar neyi ifade ediyor? Bütün bunlardan yoksun olan bir insan, yapmış olduğu bir hatanın telafisinin olmadığını düşündüğünde kendisini büyük bir yalnızlık ve terk edilmişlik içerisinde bulmayacak mı?

Reenkarnasyona inananlarının makul ve tutarlı bir cevabını bulamadıkları bir soru da şudur: Neden reenkarnasyon inancı belli bölgelere sıkışıp kalmıştır? Niçin tekrar doğuş hadiseleri – ki gerçekten varsa-sürekli aynı yerlerde olmaktadır? Açıkçası bu soru inananları tarafından bile sıkça sorulan sorudur. Zira yaptığımız görüşmelerde özellikle üniversite eğitimi almış ve sorgulayıcı bir düşünceye sahip olan vatandaşlar, gittikleri yerlerde kendilerinin kabul ettiği bu inancı başka hiç kimsenin kabul etmemesinden dolayı gizlediklerini ifade ettiler.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Tenâsüh ve reenkarnasyon inancının, insanın ebedi yaşama arzusunu karşılayacak nitelikte olmadığı kanaatine ulaşmaktayız. Öne sürdüğü tezlere, bir takım problemleri de beraberinde getiren ruh göçü inancı, bu problemlere cevap vermediği sürece tatmin edici bir kimliğe kavuşmayacaktır.⁴³²

⁴³¹ Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s. 195.

⁴³² Bkz.: Yitik, Ali İhsan, *A.g.e.* s. 195-198; Koç, Turan, *A.g.e.*, s. 137-159; Aydın, Ali Arslan, *A.g.e.*, s. 396-398; Şimşek, M. Said, *A.g.e.*, s. 290-293; Baloğlu, Adnan Bülent, *A.g.e.*, s. 187-198; Kırca, Celal, *A.g.e.* s. 223-242; Çetin, Mustafa, "Kur'ân Işığında Reenkarnasyon," *Diyanet İlmî Dergi* XXXI, 1995, sayı: 4, s. 121-128; Boydaş, Vahdi, "Ruh Göçü (Reenkarnasyon)," *Diyanet İlmî Dergi* XXXI, 1995, sayı: 2, s. 33-44.

SONUÇ

Yüce Allah insanın içine ebedi yaşama arzusunu koymuş, bir taraftan da onu ölüme mahkûm etmiştir. Ölümün açmış olduğu yarayı da ahiret inancıyla tedavi etmiştir. Tenâsüh ve Reenkarnasyon İslâm'ın haşir inancından bir sapmadır. Kur'ân ve sünnet çizgisinden bir inhiraftır. Cehennemi ve cehennem azabını inkârın bir başka ifade şeklidir. Kur'ân ve sünnetin tarif buyurduğu şekliyle ahirete inanmayanları rahatlatma gayretinden başka bir şey değildir. İslâm'ın iman şartları arasında yer alan Ahiret inancı, dinin vazgeçilmezlerindedir. Her mümin, öldükten sonra adına Kur'ân'dan esinlenerek *“Berzah âlemi”* dediği kabir hayatına, kıyametin kopmasına, hesap için *“ba'se”* (yeniden diriltilmeye), *“haşr'e”* (Allah'ın huzurunda toplanmaya), amel defterlerinin açılıp amellerin tartılmasına, inanan ve hayırlı işler yapanın cennete, inanmayan ve nefesine ve başkalarına haksızlık edenlerin cehenneme gideceğine iman eder. Sonuçta bütün bunların, sur'a üfürüldükten sonra gerçekleşeceğine ve bu dünyadan başka bir âlemde vuku bulacağına inanır. Allah'ın vaat ettiği Ahiret hayatı, herkesin sahip olduğu şartlara göre değerlendirilip hakkını alacağı yer olacaktır.

Artık o noktadan sonra geri dönüş yoktur. Yüce Allah, ilk peygamberlerden itibaren insanı şöyle uyarmıştır: *“Ama siz şu dünyaya yeğliyorsunuz. Oysa Ahiret daha iyi ve daha kalıcıdır. Bu hüküm elbette ilk sayfalarda da vardı. İbrahim'in ve Musa'nın sayfalarında.”* (A'la, 87/16-19). Diğer taraftan insanın aslının ruh olduğu üzerine bina edilen reenkarnasyon, bu dünyayı esas alan bir düşüncedir. Tekrar doğuş inancına göre insanlar yaptıklarının karşılığını bu dünyada alacaklardır. Ne başka bir âlem vardır, ne de İslâm'ı tasvir ettiği gibi cennet-cehennem. Öyle görünüyor ki reenkarnasyon öğretisinin kabul ettiği ahiret inancı, İslâmiyet'in kabul ettiği ahiret ile aynı değildir. Öyleyse bir müminin ikisini aynı anda kabul etmesi imkânsızdır. Ancak, reenkarnasyona inananları bir çırpıda İslâm dairesinin dışında kabul etmek de mümkün değildir.

Eğer kişi, hem İslâm'ın tüm esaslarını kabul ediyor, hem de Ahiret'in Kur'ân'da ifade edildiği hali ile inanıyorsa, reenkarnasyonun bir realite olduğuna veya böyle bir ihtimalin olabileceğine inanması onun dini dairenin dışına itmez, diye düşünüyoruz. Yalnız hemen şunu söyleyelim ki, hem İslâm'ın öngördüğü Ahiret inancına sahip olmak, hem de –tekrar doğuş inancının kabul ettiği şekilde Ahiret

inancı olmaksızın- tekrar doğuşa inanmak bir şey ifade eder mi, bu tartışılabilir. Ama bilinçli bir şekilde reenkarnasyon ve Tenâsüh inancının kabul ettiği Ahiret anlayışını, İslâm'ın öngördüğü unsurlara tezat teşkil edecek şekilde veya onunla ilgili olmayacak şekilde kabul etmek, kişiyi iman dairesinin dışına itiverir. Bu yüzden inanç noktasında hataya düşmemek için, dikkatli olmak ve İslâm'ın inanç esaslarını göz önüne alarak yeni akımları değerlendirmek faydalı olur kanaatindeyiz. Reenkarnasyon öğretisinin dayandığı bazı prensipler ile İslâm'ın kabulleri arasında önemli zıtlıklar vardır. Bizim kanaatimize göre bu anlayış farklılığının temelinde, insanın mahiyeti ile ilgili görüş ayrılıkları yatmaktadır.

Reenkarnasyon öğretisi ruhu esas almakta ve bedeni bir elbise gibi değiştirilebilen basit bir parça olarak görmektedir. İslâm ise hiçbir zaman beden ile ruhu ayırmayıp, insanı bir bütün olarak görmüştür. Kur'ân, kendisine muhatap olarak insanı almış, yalnız başına ruha veya bedene ayrı ayrı hitap etmemiştir. Eğer ruhu esas alıp, onun dünyaya tekâmül için veya ceza – mükâfat için sayısız defalar geleceğini savunursak, bir noktada bu makul bir iddia olabilir. Zira reenkarnasyoncuların iddia ettiği gibi dünyaya her gelişte, değişmeyen şeyin ruh olduğu varsayılırsa, ruh tekâmül etmiş olur ya da – Tenâsüh taraftarlarının iddia ettiği gibi- ceza veya mükâfat için dünyaya gelmiştir, denebilir. Ama insanı ruh ve beden diye ikiye ayırmayıp, onu bir bütün olarak kabul edersek – ki Kur'ân'ın öngördüğü insan anlayışı da böyledir- bütün bu iddialar anlamsız boş hikâyelerden ibaret olacaktır.

Şunu çok iyi anlamak gerekir. Özellikle Müslüman çevrede yetişen ve her insanın Allah tarafından yaratılmış, başlı başına yeni bir canlı olduğuna inanan bize göre her insan, bizatihi bir değer olarak biriciktir, yegânedir. Bu sadece insanların içi için değil dışı için de böyledir. İnsanlar sadece iç halleri, ruhları ile bütün değillerdir. Yüzleriyle, saçlarıyla elleriyle vs. bedenleriyle de bir bütündürler. Bu açıdan bakıldığında, dünyada birbiriyle özdeş değil, tıpatıp birbirine benzeyen iki insan bile bulmak mümkün değildir. Her çocuk yeni bir değer ve yeni bir dünya olarak doğar, büyür ve ölür. Onun ölümsüzlüğü de her bakımdan özgün olan bu özelliklerine yeniden sahip olmasında yatar. Dolayısıyla ruh ve bedenden birisinin olmadığı bir yeniden diriliş inancı, herhangi bir anlam ifade etmez.

Bu yüzden reenkarnasyon öğretisinin iddia ettiği tekrar doğuş, bu şekliyle kabul edilemez. Kötülük probleminde tek çare olduğu söylenen bu inancın, şu iki soruyu cevaplandıramadığı müddetçe kötülük probleminde de nihai çözüm gibi görülmesi söz konusu olamaz.

a-Genel olarak yeryüzündeki tüm varlıklar, özel olarak ise insanlar arasındaki farklılıklar, onların önceki hayatlarındaki karmik birikimlerine dayanıyorsa, söz konusu farklılıklar nasıl ortaya çıkmıştır? Başka bir deyişle bugün yeryüzündeki farklılıkların kaynağı nedir?

b-Bugün değişik varlık kategorilerinde yer alan varlıklar niçin orada olduklarının farkında mıdır? Başka bir ifadeyle, eğer onlar bugün acı ve ızdırap çekiyorlarsa buna, geçmişteki hangi amellerden ötürü maruz kaldıklarının idrakinde midirler? Eğer değilse, geçmişi hatırlamıyorlarsa bunun ferdin ruhen gelişmesine tesiri ne olacaktır?

Adı Tenâsüh veya reenkarnasyon; ne olursa olsun, ruh göçünü ifade eden hiçbir inanış ne mantıki, ne metafizik, ne de deneysel yoldan kanıtlanamaz. Sadece varsayımlarda, iddialarda ve inanç olarak zihinlerde kalır.

Reenkarnasyon, ilahi dinlerin öngördüğü Ahiret inancına ters düşmektedir. Bunun yanında, farklı hayatlar arasında bir bağ kuramaması, doğrulamaya açık olmaması ve dini ve ahlaki kusurlarının olması sebebiyle insanın ölümsüzlük arzusunu tatmin etmemektedir.

İfade edilmesi gereken bir nokta var ki o da, Tenâsüh inancına sahip olanlar, Kur'ân'ı bütünlüğü içerisinde kavramış ve Ehl-i Sünnet çizgisinde İslâm'ı anlamış değildirlere. Hatta, Ahirete farklı anlamlar yüklemek suretiyle İslâmi Çizgiden uzaklaşmışlardır. Müslümanların, Ahirete yüklemiş olduğu farklı anlamlardan dolayı reenkarnasyonu kabul etmesi mümkün değildir. Bu yüzden İslâm düşünürleri, ruhun başka başka bedenlerde dünyaya sayısız defalar gelmesi inancını reddetmiş ve buna inananları da küfürle suçlamışlardır. İslâm düşünürleri nazarında Kur'ân'ın mucize beyanlarında ve Hz. Peygamber'in hadislerinde, böyle bir haber yoktur. Bu yüzden reenkarnasyon, Kur'ân'ın hükümlerine aykırıdır.

Son olarak, reenkarnasyona inanan insanlar, nasıl bir tekrar doğuş inancına sahip olduklarını sorgulamalı ve kendileri hakkındaki hükmü, İslâm'ın inanca dair esaslarını, aslına uygun bir şekilde ve objektif bir şekilde değerlendirdikten sonra

yine kendileri vermelidir. İnsanların sahip oldukları inançları onların yaşamlarına yön vermektedir. Bu yüzden dini inançlarıyla uyup uymadığını bilmedikleri görüşlerle karşılaştıklarında onu sorgulamadılar.

Konumuz olan reenkarnasyon meselesi de artık sorgulanmayan, bilinmeyen bir konu olmaktan çıkmıştır. Bu alanda söylenen ve yazılanlar bize gösteriyor ki reenkarnasyon öğretisinin savunduğu Ahiret inancı ile Kur'ân'ın savunduğu Ahiret anlayışı birbirinden farklıdır. O halde reenkarnasyon inancının, ön gördüğü bu Ahiret anlayışı ile, İslâm dairesi içinde olup olmadığı sorusu da cevabını bulmaktadır. Eğer faraza, böyle bir şey olsaydı, bu asla gizli tutulmaz; çok açık bir şekilde ayet ve hadislerde anlatılırdı. Çünkü bu konu basit ve önemsiz bir konu değildir.

Kur'ân-ı Kerim'de alış verişten, borçlanmadan tutun selamlaşma, konuşma adabına varıncaya kadar pek çok konu açık seçik ayetlerle ele alınıp açıklanırken, böyle bir konu –faraza gerçek olsaydı- etraflıca ele alınmadan geçilebilir miydi? Bu çalışma ayrıca göstermektedir ki bu konu tecrübî, akli ve bilimsel delil olarak sunulan şeyler de tutarlı olmayıp, bu konularda ihtisas ve söz sahibi olan pek çok kimse tarafından kabul görmemiş, çeşitli itirazlara maruz kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâkî, M.Fuâd, *Mu'cemu'l-Müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 2001.

Akşar, Mustafa, “*Reenkarnasyon Meselesi ve Mutasavvıfların Bu Konuya Bakışlarının Değerlendirilmesi*”, Tasavvuf Dergisi sayı:3, Ankara 2000.

Aliyyü'l-Kâri, el-Hanefi, (v.1001/1593) *Fıkhu'l-Ekber Şerhi*, (trc. Hüseyin Erdoğan, Nşr. Abidin Sönmez-Ömer Dönmez), İstanbul 1977

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmud, (v.1270/1854) *Ruhu'l Meânî fi Tefsir'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'ul-Mesânî*, (I-XVI), Tah: Mahmud Hüseyin el Arab), Beyrut 1994.

Arıkdal, Ergün, *Metapsişik Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1984

Arslan, Arif, *Bütün Dinlere ve İnançlara Göre Ruhçuluk ve Reenkarnasyon*, Nokta Kitap, İstanbul 2008.

Aristoteles, *Ruh Üzerine*, (çev. Zeki Özkan) İstanbul 2000.

Ateş, Süleyman, *İnsan ve İnsanüstü*, İstanbul 1979.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul tsz.

Aydın, Ali Arslan, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, İstanbul 1979.

Aydın, Mehmet, “*Şeytana Tapma -Yezidilerin İnanç Esasları*”, AÜİF, XXI.

Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000.

Bağavi, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud, (v.510/1116) *Mealim'ut-Tenzil*, (Tah. Halid Abdurrahman el-İkk-Mirvan Sîvar), Beyrut 1987.

Bağdâdî, Abdulkahir, *el-Fark Beyne'l-Firâk*, (v.429/1037) (thk. M. Abdulhamit), Daru'l-Ma'rife, Beyrut trs.

Bağdâdî, Alaaddin Ali b. Muhammed İbrahim, *Tefsir'u-l Hazin*, Beyrut trs.

Baloğlu, Adnan Bülent, *İslâm'a Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, Ankara 2001.

Başbuğ, Hayri, *“Yezidilik İnancı”*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987.

BİLYAY, Vakfi, *Evrensel Yasa Tekrar Doğuş II*, Ruh ve Madde Yayınları, tsz.

Birdoğan, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul 1994.

Birge, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul 1991

Birişik, Abdulhamit, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yay. İstanbul 2001.

Bouquet, A.C. *Encyclopedia Amerika*, USA 1979.

Boydaş, Vahdi, *“Ruh Göçü (Reenkarnasyon)”*, Diyanet İlmi Dergi, XXXI, 1995.

Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara 2003.

Bulaç, Ali *“Ruh”* mad, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi.

C. Smith, Houston, *“Religion”* mad., The World Book Encyclopedia, c. XIV, USA 1969.

Cebeci, Lütfullah, *Kur'ân'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara-1985.

Cemil, Arif – **Davran**, Bülent, *Almanca-Türkçe Lügat*, İstanbul 1973.

Cevheri, İsmail bin Hammâd, *es-Sıhah, Tâcu'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, Beyrut 1985

- Cevizci, Ahmet, “*Cehennem*” Felsefe Ansiklopedisi, Babil Yay., Ankara 2005.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002.
- Cevzîyye, İbn Kayyım, (v.751/1350) *Telbisu'l İblis*, (thk. S. El-Cümeyli), 4. Bsk., Daru'l-kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1990.
- Cisri, Hüseyin b. Muhammed, *Risale-i Hamidiye*, baskı yeri ve tarihi yok.
- Curcânî, es-Seyyid, eş-Şerif, (v.816/1413) *et-Ta'rifat*, tahk. Abdurrahman Umayra, Beyrut 1987.
- Cüveynî, İmam Hameyn Abdülmelik, (v.478/1085) *Akidetu'n-Nizamiye fi Erkani'l-İslâmiyye*, MÜİFY, İstanbul.
- Çağatay, Neşet-Çubukçu, İ. Ağah, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara 1965.
- Çağrııcı, Mustafa, “*Arap*”, DİA, İstanbul 1991, III, 316-321.
- Çankı, Mustafa Namık, *Büyük Felsefe Lügati*, İstanbul 1955.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hâkim ve Meali Kerim*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1962
- Çetin, Mustafa, “*Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*,” Diyanet İlmî Dergi XXXI, 1995.
- Çetin, Mustafa, “*Kur'ân Işığında Reenkarnasyon*”, Diyanet İlmî Dergi, 1995.
- Çubukçu, İ. Ağah, *İslâm Düşünürleri*, Ankara 1983.
- Demirci, Kürşat, “*Hinduizm*” DİA, İstanbul 2002.
- Denis, Leon, *Ebedi Olan Ruhtur*, İstanbul, 1994.
- Doksat, Kerem, “*Yalancı Hatıralar*,” Naturel Dergisi, Şubat 1997.
- Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul 2003.

Draz, M. Abdullah, *İslam'ın İnsana Verdiği Değer*, (Ter: Nurettin Demir), İstanbul 1993

E. Konyalıoğlu,-C. Aksoylu, *Kader -Karma ve Tekrar Doğuş*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1987.

Ebşihî, Şihbuddin Muhammet, *el-Mustatraf fi Külli Fennin Mustazraf*, Daru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut.

Ebu Zehra, Muhammed, *ed-Diyanatu'l-Kadime*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kuveyt, tsz.

Eliade, Mircea, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (trc. Ali Erbaş) İstanbul 1997.

Erdoğan, S. Hüseyin, *Ölüm ve Ötesi*, Çile Yay., İstanbul 1976.

er-Rahman, Fazl, *Ana Konularıyla Kur'an*, (çev. Arparslan Açıkgenç), Ankara 1996.

Ersöz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1992.

es-Suyûtî, Celaleddin Muhammed b. Ahmed, (v.849-911/1445-15059) *ed-Durrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Ma'sûr*, Tahrân tsz.

Favî, Abdulfetta, *Akidetu'l-Mead Beyne'd-Din ve'l-Felasife*, Mektebetu Dari'l-Urube, Kuveyt tsz.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, (v.505/1111) *el-Ecvibetü'l-Gazzâlîyye fi Mesaili'l-Uhreviyye*, (Mecmuatu Resail İçerisinde), Beyrut tsz.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya'u Ulumi'd-din*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1974

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *Risaletün Ledünniye*, Mecmuatu Resail İçerisinde), Beyrut tsz.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1980.

Gölcük, Şerafeddin, “*Kur’ân ve Reenkarnasyon*”, *Diyanet Avrupa Dergisi*, Aralık-Ocak 2002.

Gölcük, Şerafeddin, *İslâm Akâidi*, Esra Yay., Konya 1997.

Gölcük, Şerafeddin-Süleyman, Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, 4.baskı, Konya 1998.

Gross, R. J. “*Regeneration*” mad, *Encyclopedia Britannica*, USA 1996.

Guenon, Rene, *Ruhçu Yanılgı*, (çev. Fevzi Topaçoğlu), İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

Güllüce, Veysel, *Kur’ân Işığında Reenkarnasyon*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.

Günaltay, M. Şemseddin, *Felsefe-i Ülä*, İstanbul 1994.

Günaltay, M. Şemseddin, *İslâmiyet Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997.

Hacaloğlu, Haluk, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Hacaloğlu, Haluk, *Hayat, Ölüm ve Ötesi*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul tsz.

Hançerlioğlu, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1993.

Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul 1988.

Hançerlioğlu, Orhan. *İnanç Sözlüğü*, İstanbul 1975,

Harputî, Abdullatif, *Tenkîhu'l Kelâm fî Akâidi Ehli'l İslâm*, çev. İbrahim Özdemir-Fikret Karaman, TDV Elazığ Şubesi Yay.,Elazığ 2000.

Havva, Said, *el-İslâm*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 1981.

Hüseyin, Ebû'l Bekâ Eyyub b. Musa, *el-Külliyat*, Beyrut 1993.

İsfahânî, Râğıb el-Hüseyin b. Muhammed, (v.502/1108) *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Kahire 1970.

İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus tsz.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, (v.456/1064) *el-Fasl*, (I-V), (Tah.: Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyr), Beyrut 1985.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, (v.711/1311) *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1955.

İbn-i Atiyye, Ebu Muhammed Abdu'l-Hak b. Galib el-Endelûsî, (v.546/1151) *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz -Tahkik ve ta'lik Ahmet Sadık el-Mallah-* Beyrut 1995. I. 211.

İbn-i Kesîr, İmâduddin Ebu'l-Feda İsmail, (v.774/1372) *Tefsîru'l Kur'ân'il-Azîm*, Beyrut 1981.

İkbal, Muhammed, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 1984.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Ankara 1982.

Kaplan, Hayri, *Fahreddin Râzî Düşüncesinde Ruh ve Ahlak*, (Basılamamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001

Karaman, Hayrettin, vd., *Kur'ân Yolu*, TDV. Yay., Ankara 2000.

Keskin, Halife, *İslâm Düşüncesinde Bilgi Teorisi*, İstanbul 1997

Kılavuz, A. Sâim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş*, İstanbul1997.

Kırca, Celal, *İslâm Dinine Göre Reenkarnasyon*, EÜİFD, Kayseri 1986.

Kırca, Celal, *İslâmî Kavramlar*, Ankara 1997.

Kindî, Yakub b. İshak, (v.256/866) *Risâle fî Ennehü Tücedü Cevahiru la Ecsame*, (Ter.: Mahmut Kaya, Kindi Felsefi Risaleler İçerisinde), İstanbul 1994.

- Kitab-ı Mukaddes** Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1958.
- Kocabey, Yalçın, *Türkçe Fransızca Büyük Sözlük***, Ankara tzs.
- Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi***, İstanbul 1991.
- Kurtubî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (v.671/1272) *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân***, Kahire 1967.
- Kutup, Seyyid, (v.1386/1967) *Fî Zilali'l-Kur'ân***, (çev. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüller, Bekir Karlığa), Hikmet Yayınları, İstanbul tsz.
- Kutup, Seyyid, *Kur'ân'da Edebi Tasvir***, Çizgi Yay. çev. Mehmet Yolcu, İstanbul 1991.
- Küçük, Hasan, *Sistematik Felsefe Tarihi***, İstanbul 1985.
- L. Atkinson, Rita, *Hilgard's Introduction to Psycgology***, (Ter.: Yavuz Alogen, Psikolojiye Giriş), Ankara 1999.
- Lan Stevenson, *Twenty Cases Suggestive of Reincarnation***, University Press of Virginia, Charlottesville 195.
- M. Said, Şeyh, "Gazzâlî", *İslâm Düşüncesi Tarihi***, I-IV, Haz. M.M.Şerif, çev. Mustafa Armağan, İnsan Yay., İstanbul 1990.
- Malatî, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman, *et-Tenbih Ve'r-Redd Ala Ehli'l-İhva Ve'l-Bida***, neşr. Muhammed Zahid b. El-Hasen el-Kevseri, Bağdat 1968.
- Mann, A. T. *Reenkarnasyon Yeniden Doğuş***, (Ter; Gökhan Sezgi), Ankara 1998.
- Maviş, Adil, *Telkin ve Hipnozla Öğrenme Teknikleri***, İstanbul 2002.
- Mc Taggart John - Mc Taggart, Ellis *Some Dogmas of Religion***, Greenwood Press, Newyork 1968.

Merağî, Ahmet Mustafa, (v.1382/1962) *Tefsiru'l-Merağî*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1974.

Mes'udî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Huseyn b. Ali, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mısır 1964.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I-VII, İnsan Yay., İstanbul 2002.

Michel, Thomas,, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, İstanbul 1992.

Mirdoğan, Yusuf, *Ölüm Son Değildir*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1974.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983

Onbulak, Sinan, *Ruhi Olaylar ve Ölümden Sonrası*, Dilek Yayınları, İstanbul 1975.

Özcankaya, Ramazan, *Ruh*, İstanbul 1999.

Özkırımlı, Atilla, *Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân'daki İslâm*, İstanbul 2001.

Paçacı, Salih, *Kutsal Kitaplarda Ölüm Ötesi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2001.

Papus, Dr. Gerard Encausse, *Reenkarnasyon*, (ter. Haluk Özden), İstanbul 1999.

Parrinder, Geoffery, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oxford 1998.

Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed,(v. 493/1099) *Usulu'd-Din*, (Ter.: Gölcük Şerafeddin, Ehl-i Sünnet Akaidi) İstanbul 1988.

Platon, *Phaideon*, (çev. Suut K. Yetkin-Hamdi, R. Atademir), MEB Yayınları, İstanbul 1997.

Polat, Can, *Yeniden Doğuş*, İstanbul 1992.

Pusmaz, Durak, “*Ba’su Ba’de’l-Mevt*”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, I, 204-205.

Râzî, Fahreddin, (v.606/1209) *Tefsir-i Kebir*, (çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Akçağı Yayınları, Ankara 1990.

Rendles-Hough, *Öteki Dünya*, (çev. Mehmet Harmancı), Say Yayınları, İstanbul 1995.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t Tefasir*, Dersaadet Yayınları, İstanbul, tsz.

Salt, Alpaslan, - **Çobanlı**, Cem, *Dharma Ansiklopedi*, İstanbul 2001.

Samdup, Kazi Dawa, *Tibet’in Ölüler Kitabı*, (çev. Suat Tahsuğ), RM., İstanbul, 1976.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002.

Seâlibî. Abdulaziz, (v.875/786) *Muhadarat fi Tarihi’l-Mezahibi ve’l-Edyan*, Beyrut, 1985.

Sever, Erol, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, İstanbul 1993.

Şehristânî, Ebu Feth, *El-Milel ve’n-Nihal*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrut 1990.

Şerefeddin, Mehmed, “*Yezidiler*”, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, XIII (1926).

Şevkânî, Muhamed Ali, (v.1250/1834) *Fethu’l-Kadir*, Beyrut trs,

Şeyh Bedreddin, *Türkiye’de Sosyalizm Hareketleri*, İnceleme A. Cerrahoğlu, Eti Yayınevi, İstanbul 1966.

Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları Konya 1995.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr b. Rustem, (v.310/922) *Câmiu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Âyi'l-Kur'ân*, (I-XV), Beyrut 1995.

Taftazânî, Sa'duddîn Mesud b. Ömer, (v.797/1315) *Şerhü'l-Akâid*, (ter. Süleyman Uludağ *Kelam İlmi ve İslâm Akaidi*), Dergâh Yay., İstanbul 1991.

Tahânevî, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed el-Hanefi, *Keşşâfu Istilahâtü'l-Funûn*, I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Tankut, Hasan Reşit, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ankara 1938

Taşpınar, İsmail, *Duvarın Öteki Yüzü*, Gelenek yayınları, İstanbul 2003.

Tebbâra, Afif Abdulfettah, *Ruhu'd-Dini'l-İslâmiyye*, Beyrut 1973.

Topaloğlu, Bekir, "*Âhiret*", *DİA*, İstanbul 1988, I, 543-548.

Topaloğlu, Bekir, **Yavuz İ. Şevki**, **Çelebi İlyas**, *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yay. , 3.baskı, İstanbul 2002.

Toprak, Süleyman, "*Haşir*", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 416-417.

Tümer, Günay, - **Küçük Abdurrahman**, "*Tenâsüh*", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1982, XXXI.

Tümer, Günay, - **Küçük Abdurrahman**, *Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, DiB Yay., Ankara 1975.

Tümer, Günay, - **Küçük Abdurrahman**, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997.

Tümer, Günay, - **Küçük Abdurrahman**, *Dinler Tarihi*, Ocak yayınları, Ankara 2002.

Uludağ, Süleyman, *Akaid ve Kelam*, İstanbul 1982.

Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Felsefesi*, İstanbul 1983.

Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, (I-II), (çev. Lütfi Ay), MEB, Yayınları, İstanbul 2001.

- Wallis, Wilson D. “*Transmigration*” mad, The World Book, USA 1999.
- Webster, Noah, *Third New International Dictionary*, USA, 1969.
- Yar Erkan, *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Okul Yayınları, Ankara 2000.
- Yargıç, İlhan, “*Hipnoz ve Reenkarnasyon*,” *Aksiyon Dergisi*, Şubat 1997.
- Yavuz, Y. Şevki, “*Ba’s*”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 98-100.
- Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul 1992.
- Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara 1988.
- Yılmaz, Muhammet, *Fahreddin Râzî’nin Tefsir-i Kebir Üzerine Bir İnceleme*, (Basılmamış Doktora Tezi) D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2000.
- Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancın Tenâsüh İnancıyla İlişkisi*, İstanbul 1996.
- Yusuf Mekki, es’seyyid Huseyn, *el-İslâm ve’t-Tenâsüh*, tahk. Muhammed Kazım Mekki, Beyrut 1991.
- Yusuf, Hayyat, *Mu’cemu’l-Mustalahati’l-İlmiyye ve’l-Fenniyye*, Beyrut 1974.
- Zâvî, Tahir Ahmed, *Tertîbu’l Kâmus el-Muhit alâ Tarikatü Misbâhu’l- Münir ve Esâsü’l Belağa*, I-IV, Kahire 1971-1973.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza, *Tacü’l-Arûs*, el-Matbaatü’l-Hayriye, Mısır 1906.
- Zemahşeri, Cârullah ebi’l-Kâsım Mahmud bin Ömer *el- Keşşâf*, (Tah: Muhammed Mersi Amir), Kahire 1977.
- Zemahşerî, Cârullah ebi’l-Kâsım Mahmud bin Ömer, (v.538/1144) *Esâsü’l-Belâğa*, Dâru’l Kütüb, 1972.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Galimbek Sharivkhan	İmza:		
Doğum Yeri:	Moğolistan			
Doğum Tarihi:	02/07/1982			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Moğolistan Altay İlköğretim Okulu	İlkokul	Moğolistan Bayan Ölgii	1990
Ortaöğretim	Moğolistan Altay Ortaöğretim Okulu	Ortaokul	Moğolistan Bayan Ölgii	1996
Lise	el-Ezher Lisesi	Lise	Mısır	1999
Lisans	Selçuk Üniversitesi	İlahiyat	Konya	2002
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri / Tefsir	Konya	2010
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:				
Aldığı Ödüller:				
Tel:	05067886004			
E-Posta	galimbek_829@hotmail.com			